

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SLAV DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
RUS DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI
Yüksek Lisans Tezi

**F. M. DOSTOYEVSKİ'NİN KARAMAZOV KARDEŞLER ESERİNDE
ACI, SUÇ ve DİN OLGUSU**

Nazan Coşkun
2501080735

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Türkan Olcay

İstanbul 2011

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz **SLAV DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM** Dalında ders dönemindeki Eğitim - Öğretim Programını başarı ile tamamlayan **2501080735** numaralı **NAZAN COŞKUN'UN** hazırladığı **F.M. DOSTOYEVSKİ'NİN KAZAMAZOV KARDEŞLER ESERİNDE ACI, SUÇ VE DİN OLGUSU** "" konulu **YÜKSEK LİSANS/ DOKTORA TEZİ** ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca 18/11/2011 CUMA günü saat: 10.00 de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezininne* **OYBİRLİĞİ /OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI(*)	İMZA
PROF. DR. ZEYNEP GÜNAL	kabul	Zeynep Günal
PROF. DR. ERTAN EĞRİBEL	kabul	Ertan Eğribel
DOÇ. DR. EMİNE İNANIR	kabul	Emine İnanır
DOÇ. DR. TÜRKAN OLCAY	kabul	Türkan Olcay
DOÇ.DR. GÖNÜL UZELLİ	kabul	Gönül Uzelli

Nazan Coşkun

F. M. Dostoyevski'nin Karamazov Kardeşler Eserinde Acı, Suç ve Din Olgusu

ÖZ

XIX. yüzyıl Rus edebiyatının gelişiminde etkin rol oynayan F. M. Dostoyevski (1821-1881) gerek yaşadığı çağda, gerekse günümüzde eserleri ve hayatı üzerine en çok tartışılan yazarlardan biridir. Bu durumun başlıca nedeni Dostoyevski'nin eserlerinin ve yaratıcılığının keskin çizgilerle iki ana döneme ayrılmasıdır. Yazarın Sibirya sürgününden sonra değişen dünya algısı yaşamında ve yaratıcılığında önemli değişimleri beraberinde getirmiş, Dostoyevski yazarlığın ötesinde düşünür olarak insanlığa mutluluğun ve ahlakın yolunu göstermek istemiştir. Bu anlamda bu yüksek lisans tezinde Rus edebiyatında olduğu kadar dünya edebiyatında da özgün bir yere sahip olan F.M. Dostoyevski'nin (1821-1881) *Karamazov Kardeşler* adlı eserinde yer alan acı, suç ve din olguları incelenmiş, bu olgular yazarın yaşamı, yaratıcılığı ve dünya görüşü göz önünde tutularak açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu tez çalışmasının amacını Rus edebiyatında olduğu kadar ülkenin sosyal ve siyasal yaşamında da önemli bir yer tutan Dostoyevski'nin *Karamazov Kardeşler* adlı eserinde yer alan acı, suç ve din olgularına olan temel yaklaşımlarını açıklamak ve bu olgular ekseninde yazarın değişen dünya algısını tanımlamak oluşturur. Dostoyevski'nin bu olgulara olan yaklaşımlarını açıklamak için yazar içinde yetiştiği toplumsal yapının bir parçası olarak değerlendirilmiş, sosyolojik ve sanatçıya dönük eleştiri yöntemleri kullanılmıştır.

Nazan Coşkun

Subjects Pain, Crime and Religion Of The Karamazov Brothers Written By Dostoyevski

ABSTRACT

F.M. Dostoyevski (1821-1881) who has an effective role in Russian literature especially in 19th century, is one of the authors who are discussed by his life and works in his own century and also in nowadays. This condition's main reason is the works and creativity of Dostoyevski by sharp lines being separated in two main periods. The world perception of the author which changed after Siberian exile, has brought important changes in his life and creativity, beyond being an author, as an intellectual, Dostoyevski has wanted to show to the humanity the path which goes to morality and happiness. Therefore in this thesis, subjects pain, crime and religion of the Karamazov Brothers written by Dostoyevski who has a special place not only in Russian literature but also in world literature, are examined and these subjects was tried to explain by keeping in mind author's life and his creativity.

The main of this thesis is to explain main approaches to the subjects pain, crime and religion of the Karamazov Brothers written by Dostoyevski who has an important place in Russian literature ,social and political life either, and to define the author's world perception which changes in these subject's axis. In order to explain approaches of Dostoyevski to the these subjects pain, crime and religion, the author was evaluated as a part of social structure in which he lives, and in this thesis critical methods which are sociological and artist oriented was used.

ÖNSÖZ

F. M. Dostoyevski çağının çok ötesine ışık tutan eserleri ile Rus ve dünya edebiyatının önde gelen yazarlarından biri olmasının yanı sıra, özellikle sürgün sonrası dönemde kaleme aldığı eserleri ile felsefe, din, sosyoloji gibi pek çok bilim dalında da özgün bir yere sahip olmuştur. Çalışmamızın konusunu oluşturan *Karamazov Kardeşler* adlı eser de yazarın edebi, siyasi, sosyoloji ve felsefi algılarının tümünü yansıtması bakımından önemlidir. Bu anlamda bu çalışmada F. M. Dostoyevski'nin sürgün sonrası dönemde kaleme aldığı eserlerinde karşımıza çıkan ve son eseri olan *Karamazov Kardeşler*'de doruğa çıkan acı, suç, din olgularına olan yaklaşımı incelenecektir. Çalışmada Dostoyevski'nin sadece bir yazar olarak değil, çağının sorunlarına ışık tutan bir düşünür olarak insanlığa sunduğu bu olguları tanıtmak amaçlanmıştır.

Bu tez çalışması giriş bölümü dışında üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Dostoyevski'nin çocukluğundan sürgün yıllarına kadar olan dönemde yaşamı ve eserleri ele alınacaktır. İkinci bölümde ise tezimizin ana kaynağını oluşturan *Karamazov Kardeşler* adlı eser incelenecek, eserin konusu, kahraman özellikleri, dil ve üslup özellikleri gibi önemli yapı taşları üzerinde durulacaktır. Çalışmamızın son bölümünde ise Dostoyevski'nin insanlığa sunduğu acı, suç, din olguları üzerinde durulacak ve bu olgular yazarın tüm yaşamı ve yaratıcılığı göz önünde tutularak incelenecektir.

Bu tezin oluşum sürecinde danışmanlığımı üstlenen, büyük emek harcayan, desteğini hep hissettiren saygıdeğer hocam Doç. Dr. Türkan Olcay'a, üniversite yıllarım boyunca harcadıkları emek için Rus Dili ve Edebiyatı bölümü öğretim görevlilerine sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca tez çalışmalarım boyunca gösterdikleri sabır ve anlayış için eşime, anneme ve ablama teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ (ABSTRACT)	III
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VI
GİRİŞ	1

1. F. M. DOSTOYEVSKİ'NİN HAYATI VE ESERLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

6

1.1. Çocukluk ve İlk Gençlik Yılları	6
1.2. Edebiyata Giriş – 1840'lı Yıllar	9
1.2.1. 1840'lı Yıllar Eserlerinin Genel Özellikleri	15
1.3. Sibiryaya Sürgünü – 1850'li Yıllar	17
1.3.1. Sürgün Yıllarının Dostoyevski'nin Yaratıcılığına Yansımaları	24
1.4. Edebiyata Dönüş – 1860'lı Yıllar	27
1.5. Son Eserler – 1870'li Yıllar	34

2.F. M. DOSTOYEVSKİ'NİN KARAMAZOV KARDEŞLER ADLI ESERİ

39

2.1. Oluşum Süreci	39
2.2. Konu ve Ana Tema	43
2.3. Kahraman Özellikleri	46
2.4. Sanatsal Özellikleri	52

3.F.M.DOSTOYEVSKI'NİN	KARAMAZOV	KARDEŞLER	
ESERİNDE ACI, SUÇ ve DİN OLGUSU		58
3.1. Acı Olgusu: Ahlaki Temizlenme		58
3.2. Suç Olgusu: Baba Katillliği		73
3.3. Din Olgusu: Büyük Engizisyoncu Hikâyesi		83
4. SONUÇ		101
5. KAYNAKÇA		105

GİRİŞ

Fyodor Mihayloviç Dostoyevski; (1821-1881) XIX. yüzyılın tüm toplumsal ve siyasi yapısını içinde barındıran eserleri ile gerek Rus, gerekse dünya edebiyatında özgün bir yere sahiptir.

Rus kültüründe “altın çağ” (zolotoy vek) olarak adlandırılan XIX. yüzyıl Rus edebiyatı yüzyılın toplumsal ve siyasal çelişkilerine bağlı olarak gelişme göstermiş ve edebiyat toplumsal sorunları yansıtan bir ayna işlevi görmüştür. Bu dönemin yazarlarının yaratıcılıkları ile toplumsal sorunlar arasında sarsılmaz bir bağ oluşmuştur. XIX. yüzyılın çelişkili koşulları, Batıda olduğu gibi Rusya’da da edebiyatın gelişimini etkilemiştir. Ancak Batı, bu dönemde sanayideki gelişmelerle beraber, kapitalist ilerlemesini sürdürürken, Rusya’da hala toprak köleliği ve mutlakiyet hüküm sürmektedir. Yine de Rus aydını, Batı ile aralarında olan tüm farklılıklara rağmen, Batıdaki gelişmeleri yakından takip etmekte ve Rusya’nın kendi toplumsal gerçekleri ile karşılaştırmaktaydı. Rus aydınının bu dönemdeki en temel amacı, toprak köleliğinin ve baskıcı mutlakiyet rejiminin kaldırılmasıydı. Ülkedeki siyasi ve toplumsal hareketler ekseninde gelişen XIX. yüzyıl Rus edebiyatı, bu anlamda iki ana döneme ayrılır: Birinci dönem, I. Aleksandr’ın¹ (1801-1825) önce liberalleşme sözleri ile başlayan, ardından despot bir rejime dönüşen hâkimiyeti, sonrasında ise, I. Nikolay’ın (1825-1855) tam bir polis devleti sitemi altında şekillenen yıllardır.²

¹ I. Aleksandr, babası I.Pavel’in öldürülmesi ile başa geçmiş 1801-1825 yılları arasında tahtta kalmıştır. 23 yaşında tahta geçen genç çar hükümdarlığının ilk yıllarında Rusya’nın batı ülkelerinden siyasi ve ekonomik anlamda geri olduğunu bu anlamda ülkenin bir takım modernleşme hareketlerine gereksinimi olduğunu vurgulamış ancak olgunluk döneminde bu düşüncelerini değiştirerek baskıcı, muhafazakâr bir yönetim anlayışı benimsemiştir. I.Aleksandr döneminde Rus toplumsal ve siyasal yaşamında en önemli rolü General Arakçeyev tarafından yürütülen bu nedenle Arakçeyevcilik (Arakçeyevşina)olarak adlandırılan muhafazakâr yönetim anlayışı oynamıştır. Bu yönetim anlayışının temel amacını ise toprak köleliğini ve mutlakiyeti güçlendirmek oluşturmuştur. A.S.Orlov, **İstoriya rossi**, Moskva, Prospekt, 2008,s.300-305.

² A. N. Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi,1999, s. 298-336.

Bu yıllarda edebiyatın temel ilkelerini; halkçılık, yüksek insani idealler, ulusal bilinç, vatanseverlik ve sosyal adalet arayışları oluşturmaktaydı³ ve edebiyat toplumsal sorunları dile getiren en önemli araçlardan biriydi. Edebiyat; bir taraftan toplumsal bilincin gelişmesinde etkin bir rol oynarken, diğer taraftan da toplumsal düşünce akımlarına öncülük etmekteydi.

XIX. yüzyılın ilk yarısında düşünce hareketleri; genel olarak Slavcılık ve Batıcılık tartışmaları etrafında gelişmekteydi. Ancak bu dönemde edebiyatın gelişimi oldukça zor sosyo-siyasi koşullarda oluşmaktaydı. I.Nikolay'ın baskıcı ve gerici yönetimi, ülkedeki tüm ilerici hareketleri engellemek için elinden geleni yapıyordu. Toplumsal yaşamın her alanında olduğu gibi, edebiyatta da sert sansür yasaları uygulanıyordu.

I.Nikolay yönetiminin, edebiyatın topluma yön veren misyonunun önüne geçmek için uyguladığı en katı yasalardan biri 1826 yılında çıkarılan sansür yasasıdır. Bu yasa çok sert bir yasa olmasından dolayı, literatürde “demir” (çugunniy) olarak adlandırılmıştır.⁴ Ancak I.Nikolay yönetiminin tüm yaptırımlarına rağmen, bu dönemde edebiyattaki gelişmelerin önüne geçilememiş; A. S.Puşkin, M. Y. Lermontov, N. V. Gogol, ilk eserleri ile İ. S.Turgenyev ve F. M. Dostoyevski Rus edebiyatının gelişmesinde önemli katkılar sağlamışlardır. XIX. yüzyıl Rus edebiyatının bu dönemde ortaya koyduğu en temel sorunlar ise; toprak köleliği, baskıcı ve gerici mutlakiyet rejimi, sosyal adaletsizlik gibi birey ve toplum sorunlarıdır. Rus aydınlarına göre toprak köleliği, Rusya'nın gelişmesi önünde duran en temel engeldir. XIX. yüzyıl Rus edebiyatının ikinci dönemi ise, II. Aleksandr yönetiminin(1855-1881) I.Nikolay dönemine oranla daha yumuşak olan yapısı ve toprak köleliğinin kaldırılması reformunun etkisi altında şekillenen yıllardır.

1861 yılında yapılan reform ile toprak köleliğinin kaldırılması, Rus aydınlarının en temel ihtiyaçlarına cevap vermiş gibi gözükse de, aslında hem köylüler hem de aydınlar için yeni sorunların başlangıcı olmuştur. Köylü kölelikten kurtulmuş, ancak topraksız kalarak,

³ A. S. Orlov, **a.g.e.**, s. 354.

⁴ Türkan Olcay, **Rus Edebiyatında Doğalcı Okul**, İstanbul, İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2003, s.11.

toprak sahiplerine olan bağımlılığından kurtulamamıştır.⁵ Ayrıca toprak köleliğinin kaldırılması ile gelişmeye başlayan burjuva, kapitalist ilişkiler edebiyatın gelişmesini de etkilemiş, sosyalist ve devrimci düşünce biçimleri güçlenmiştir.

F. M. Dostoyevski'nin sanatsal yaratıcılığı ve dünya görüşü de, XIX. yüzyıl Rusya'sının bu çelişkili koşullarında oluşmuştur. XIX. yüzyıl Rusya'sının tüm bu çelişkilerini içinde barındıran Dostoyevski'nin; gerek sanatsal yaratıcılığı, gerekse dünya görüşü iki döneme ayrılır: İlk dönem, Dostoyevski'nin edebiyat sahnesine çıktığı ve sürgüne kadar olan 1840'lı yıllardır. Bu yıllarda Dostoyevski'nin düşünceleri, Batıcılık etkisi altında şekillenir. Fransız ütopyik sosyalizm fikirlerinden etkilenen Dostoyevski, dönemin diğer aydınları gibi toprak köleliği ve mutlakiyete karşı çıkar ve ütopyik sosyalizm fikirlerinin etkisi altında Rusya'da yeni bir toplumsal düzeni savunur. Bu dönemde kaleme aldığı eserlerinin ana temasını; sosyal eşitsizliklerin ezdiği, yoksulluk içinde yaşam savaşı veren küçük insanların hikâyeleri oluşturur.

Dostoyevski'nin sanatsal yaratışı ve dünya görüşünde önemli değişikliklerin yaşandığı ikinci dönem ise; (1849-1881) Sibiryaya sürgününden ölümüne kadar olan yıllardır. I.Nikolay'ın baskıcı egemenliğinde on yıl sürgüne mahkûm edilen Dostoyevski'nin dünya görüşünde, bu yıllarda köklü değişiklikler meydana gelir.1859 yılında sürgünden dönen Dostoyevski, bu dönemde Batı Avrupa teorilerinden uzaklaşır ve Rus aydınını kendi ulusal değerlerine geri dönmeye çağırır. Bu yıllarda, Dostoyevski'nin 1840'lı yıllarda ütopyik sosyalizm fikirleri ekseninde gerçekleşmesini savunduğu yeni düzenin yerini, sadece tanrının egemenliği ile oluşacak bir dünya düzeni alır. Bu düzenin temel taşlarını ise; evrensel sevgi, sarsılmaz bir inanç ve itaat oluşturur. Dostoyevski'nin sürgün sonrası yıllarda kaleme aldığı eserlerinin ana konusunu ise; tanrının varlığı ve tanrısız bir dünyanın nasıl olacağına ilişkin tasavvurlar oluşturacaktır.

⁵ Orlov, **a.g.e.**, s. 369.

“F.M.Dostoyevski'nin Karamazov Kardeşler Eserinde Acı, Suç ve Din Olgusu” başlıklı çalışmamızda Dostoyevski'nin yazarlığa ilk adımını attığı yıllardan, ölümüne kadar olan dönemde yaratıcılığı ve dünya görüşü, dönemin tarihsel koşulları içerisinde incelenecek ve çalışmanın ana konusunu oluşturan *Karamazov Kardeşler* adlı eserde, yazarın insanlığa sunduğu acı, suç ve din olguları üzerinde durulacaktır.

Çalışmamız; giriş bölümü dışında, üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, genel olarak Dostoyevski'nin çocukluk yıllarından başlayarak, ölümüne kadar olan süreçte eserleri, hayatı ve görüşleri incelenecek, dönemin tarihsel koşulları ve yazarın kendi hayatı ile eserleri arasındaki bağlar sosyolojik ve “sanatçıya dönük eleştiri”⁶ yöntemleri kullanılarak açıklanmaya çalışılacaktır. Bu yöntemleri belirlerken göz önünde tuttuğumuz en temel etkenler, Dostoyevski'nin eserleri ve hayatı arasındaki belirgin bağların olması ve Rusya'da edebiyatın sosyo-siyasi yaşamla sıkı bir ilişkiye sahip olmasıdır. Edebiyatın bu dönemde toplumsal bilincin gelişmesinde oynadığı etkin rol, Dostoyevski'nin eserlerinin gelişimini de etkilemiş, söz konusu eserler, çağın toplumsal ve siyasi sorunları ile paralel bir gelişme göstermiştir.

İlk dönem yaratıcılığında parasızlık sıkıntısı içinde hayata tutunmaya çalışan genç bir yazar olarak karşımıza çıkan Dostoyevski'nin eserleri de bu ruh halinin yansımalarıdır. Sürgün yıllarından sonra ise ölümün kıyısından dönmüş ve kendisini tanrının varlığına adanmış yeni Dostoyevski'nin, tanrıyı bulma ve ona ulaşma yolunda geçirdiği tüm yarılsamalar, çektiği acılar, yaşadığı kuşku ve korkuların yansımaları yer alır eserlerinde.

Tezin ikinci bölümünde; çalışmamızın ana konusunu oluşturan *Karamazov Kardeşler* üzerinde durulacak ve eser oluşum sürecinden başlayarak, kahraman özellikleri sanatsal ve yapısal özellikleri gibi konular açısından genel hatları ile incelenecektir. Bu bölümde Dostoyevski'nin genel olarak sanatsal yaratışının yanı sıra, söz konusu esere yöneltilen eleştiriler değerlendirilecek ve bu eleştiriler ekseninde yazarın geliştirdiği sanatsal yaratıcılığı ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

⁶ Berna Moran, **Edebiyat kuramları ve eleştiri**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s.131-148.

Tezin üçüncü ve son bölümünde ise; Dostoyevski'nin son eseri olan *Karamazov Kardeşler*'de yer alan acı, suç, din olguları üzerinde durulacak, bu olgular, yine yazarın tüm eserleri ve yaşamı göz önünde tutularak açıklanmaya çalışılacaktır. Bu çalışmada Dostoyevski'nin özellikle sürgün sonrası dönemde kaleme aldığı eserlerinde geniş yer tutan ve söz konusu eserde çok daha güçlü bir biçimde hissedilen acı, suç ve din olgularına eleştirmenlerin bakış açıları değerlendirilecektir. Dostoyevski'nin sürgün sonrası sanatsal yaratışının ve dünya algısının temelini oluşturan bu olgular, gerek yaşadığı çağda, gerekse günümüzde hala tartışılmakta ve farklı bakış açıları ile değerlendirilmektedir. Çünkü bu olgular, Dostoyevski'nin dünya algısının ve yaratıcılığının kavranmasında önemli bir yere sahiptir.

Bu bağlamda, çalışmamızın ülkemizde en çok okunan Rus yazarlar arasında yer alan Dostoyevski'nin dünya görüşünün ve yaratıcılığının kavranması ve *Karamazov Kardeşler* üzerine yapılacak araştırmalar için öncü bir kaynak olmasını umut ediyoruz.

1. F. M. DOSTOYEVSKI'NİN HAYATI VE ESERLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Çocukluk ve İlk Gençlik Yılları

Gerek Rus, gerekse dünya edebiyatının önde gelen yazarlarından biri olan Fyodor Mihayloviç Dostoyevski, 30 Ekim 1821 tarihinde Moskova'da dünyaya geldi. Dostoyevski'nin babası Mihail Andreyeviç, papaz olan babasının mesleğini sürdürmek istemeyerek, gizlice Moskova'ya gelip cerrahi tıp okulunu bitirmiş eski bir ordu cerrahıdır. Oldukça sert, zorba, geçimsiz ve zalim bir adamdır. Babasının bu karakteri, Dostoyevski'nin çocukluk yıllarının oldukça karanlık geçmesine neden olmuştur. Tüccar bir ailenin kızı olan annesi Mariya Fyodorovna Neçayeva ise babasının tüm zorba ve sert kişiliğine karşın, yumuşak huylu, sevecen ve duygulu bir kadındır.

Dostoyevski ilk eğitimini evde almıştır. Ancak babasının sert karakteri yüzünden evde alınan bu eğitim Dostoyevski'nin ruhunda derin izler bırakmıştır. Çünkü baba uzun süren bu dersler boyunca çocukların oturmasına izin vermemekle beraber en küçük bir gevşeklikte şiddetli bir biçimde azarlamaktadır.¹ Dindar ve otoriter bir aile ortamında yetişen Dostoyevski'nin çocukluk yılları oldukça sıkıcı geçmiştir. Ailenin dış dünya ile hiçbir bağı yoktur. Bu yıllarda Dostoyevski'nin yaşamına renk katan tek kişi dadı Alyona Frolovna² ve anlattığı hikâyelerdir. Dostoyevski halk sanatı ile ilk kez böyle tanışmıştır.³

¹ H. Troyat, **Dostoyevski**, Çev. Leyla Gürsel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 32.

² Alyona Frolovna hem Dostoyevski'nin hem de diğer kardeşlerin hayatında önemli bir yer tutar. Dostoyevski'nin babasının otoritesine karşı koyabilen tek kişidir. Dostoyevski'nin halka duyduğu ilginin gelişmesinde dadı Alyona Frolovna'nın önemli etkileri olmuştur. Dostoyevski'nin kardeşi Andrey Dostoyevski anılarında dadılarından sıkça bahseder ve onu şöyle anlatır: "Dadı Alyona Frolovna gerçekten olağanüstü bir kişiliğe sahipti. O bizim ailemizden biriydi. Hepimiz ona sen diye hitap ederdik. Yalnız annem ve babam adını ve soyadını kullanırdı. O da bize neredeyse birer yetişkin olduğumuz zaman bile sen diye hitap eder, yemeklerini hep bizimle yedi." Bkz. A. M. Dostoyevski, **Vospominaniya**, Sankt-Peterburg, Andreyev İ Snovya, 1992, s. 35.

³ F. M. Dostoyevski, **Bratya Karamazovi**, redaksiya L.P. Grossmana, Moskva, Gasudarstvennoye İzdatelstvo, 1935, s. 10.

Dostoyevski'nin sıkıcı aile yaşantısını Henri Troyat "Doktor uykudayken yaşam güzeldi." ⁴ diye tanımlarken, kardeşi Andrey Dostoyevski anılarında şöyle anlatmıştır:

"Öğle yemeğinden sonra babam uyurdu. Onun uyuduğu süre boyunca tüm aile salonda oturur büyük bir sessizlik olurdu ve fısıltıyla konuşulurdu. Bu durum bir taraftan günün en sıkıcı saatlerini oluştururken diğer taraftan babam dışında tüm aileyi bir arada toplayan saatlerdi."⁵

Fyodor Dostoyevski bu sıkıcı geçen günlerde Marinski hastanesindeki yoksul, acı çeken hastalara karşı büyük bir merak duyuyordu. Babasının tüm yasaklarına rağmen Dostoyevski acı çeken, yoksul insanlarla konuşmaktan, onlarla arkadaşlık etmekten mutlu oluyordu. Daha sonra eserlerinin ana temasını oluşturacak olan acı çeken insanlara karşı duyduğu ilgi daha o yıllarda kendini göstermeye başlamıştı ve ileriki yıllarda yaratıcılığının temelini oluşturacaktı.

Dostoyevski'nin çocukluğundaki karanlık ve yalnız geçen günlerini hafifleten bir diğer etken, 1832 yılında satın alınan Darovoye yurtluğudur. Burada Rus köylüsü ile ilk kez karşılaşan Dostoyevski'nin en yakın arkadaşlarını köylüler ve doğa oluşturur. Dostoyevski buradaki anılarını ileride *Karamazov Kardeşler* adlı eserinde yaşlı Karamazov'un evini betimlerken ve Smerdiyaşa adlı deli kadının öyküsünü anlatırken kullanacaktır.⁶

Dostoyevski evde aldığı ilk eğitimin ardından 1834 yılında Çermak okuluna gönderilir. Burada iyi bir eğitim alan Dostoyevski, A. S. Puşkin ve N. M. Karamzin gibi önde gelen Rus yazarlarıyla başlayan okuma serüvenini W. Scott, C. Dickens, G. Sand gibi yazarları okumaya başlayarak sürdürür. En büyük sıkıntısı yalnızlığıdır.²⁷ Şubat 1837'de annesinin ölümü ile Dostoyevski'nin yaşamı daha da zorlaşır.

Bu ölüm tüm aile üzerinde oldukça derin izler bırakır ama en büyük etki baba Mihail Andreyeviç üzerinde gerçekleşir. Karısının ölümünden sonra kendisini içkiye veren

⁴ Troyat, **a.g.e.**, s.19.

⁵ Andre Dostoyevski, **F. M. Dostoyevski v vospominaniyah sovremennikov**, I.C, İzdatelstvo Hudojestvennaya Literatura, 1964, s. 58.

⁶ **A.e.**, s.73.

baba artık daha da zorba, sinirli ve çekilmez biri olur. Annelerinin ölümünden sonra babaları Fyodor ve ağabeyi Mihail'i Peterburg'a⁷ Askeri Mühendislik okuluna gönderir. Dostoyevski askeri okula gitmeden önce tüm yaşamı boyunca izlerini taşıyacağı bir olay gerçekleşir. Dostoyevski ansızın hastalanır ve sesini kaybeder. Uygulanan tedaviler sonuç vermez ve Dostoyevski bundan sonraki yaşamı boyunca garip, sesine esrarengiz bir hava veren kısık bir tonda konuşur.⁸

Dostoyevski askeri okula büyük bir hayal kırıklığı ile başlar. Ağabeyi Mihail ile ilk ayrılıklarını yaşarlar. Çünkü ağabeyi sağlık sorunları nedeni ile okula kabul edilmez. Hayattaki tek dostu ve sırdaşı olan ağabeyi ile olan bu ayrılığa bir de okuldaki diğer öğrencilerle arkadaşlık kuramaması ve maddi sıkıntılar eklenince Dostoyevski'nin yalnızlığı ve karamsarlığı büsbütün artar. Dostoyevski'nin askeri okuldan arkadaşı K. A. Trutovski onun bu yalnız ruh halini anılarında şöyle anlatmıştır:

"Dostoyevski diğer tüm öğrencilerden farklıydı. Daima kendi halinde yaşardı, boş zamanlarında düşünceli bir şekilde dolaşır, etrafında olan biteni fark etmezdi. Onun bu kendini izole etmiş tavırları arkadaşlar arasında gülüşmelere neden olurdu. Ancak Dostoyevski arkadaşlarının bu tür davranışlarına pek aldırış etmezdi."⁹

Dostoyevski'nin bu dönemde yaşadığı ve hayatının bundan sonrasında da sık sık içine düşeceği karamsar, yalnız ve karmaşık ruh halini anlamamıza, askeri okuldan babasına gönderdiği şu mektup ışık tutmaktadır:

"Benim aziz ve iyi babam, oğlunun senden harçlık istemesi için sana başvurmasını bir fazlalık olarak kabul edebiliyor musun? ... Şu anda kelimenin tam manası ile beni anlamam için sana yalvarıyorum sevgili babacığım. Hizmet etmekteyim. İstesem de istemesem de en yakın çevrem zorunluluklarına uymam gerekiyor. Neden bir istisna olayım? ... Askeri akademinin her öğrencisinin kamp hayatı en az kırk rubleye mal oluyor.

⁷ Şehrin asıl ismi Rusça'da "Peterburg" ya da "Sank Peterburg"dur. Latin harfleri kullanılan dillerde "Petersburg" ya da "St. Petersburg" olarak geçmiştir. Biz de çalışmamız boyunca Rusça aslına uygun olarak şehrin adını "Peterbug" olarak kullanacağız. Bkz. Türkan Olcay, **Andey Bely ve Petersburg**, Andrey Bely, Petersburg, Çev. Sabri Gürses, İstanbul, Everest Yayınları.

⁸ A. M. Dostoyevski, **a.g.e.**, s. 79.

⁹ **F. M. Dostoyevski v vospominaniyah sovremennikov**, I.C, Hudojestvennaya Literatura, 1964, s.106.

Bu kırk rubleye çay, şeker gibi ihtiyaçlar dâhil değil. ... Rahatım için değil en zaruri ihtiyaçlarım için bunlara sahip olmam gerekiyor. Senden sadece en zaruri ihtiyacım olan on altı rubleyi istiyorum. «iki çift adi postal için.»¹⁰

Dostoyevski askeri okulda bu sıkıntılarla uğraşırken, onu derinden etkileyecek ve hayatı boyunca ona işkence edecek bir haber alır. Babası kendi köylüleri tarafından öldürülür. Olay üç köylünün planlı bir şekilde işledikleri cinayettir ancak aydınlatılamaz.¹¹ Dostoyevski ilk sara nöbetini bu ölüm haberini aldıktan sonra geçirir. 1843 yılında askeri mühendislik okulunu bitiren Dostoyevski, istihkâm dairesinde teğmen olarak göreve başlar ancak bir yıl sonra istifa eder. Askeri görevinden istifa eden Dostoyevski edebiyat yaşamına ilk adımını atar.

1.2.Edebiyata Giriş – 1840’lı Yıllar

1844 yılında askeri görevinden istifa eden Dostoyevski edebiyat yaşamına Balzac’ın *Eugenie Grandet* adlı eserini tercüme ederek başlar. Bir taraftan da ilk eseri olan *İnsancıklar*¹² (Bedniye lyudi) üzerinde çalışmaktadır. Bir gün eski okul arkadaşı Grigoroviç ile karşılaşır ve eserini Grigoroviç’e okur. Hayranlık içinde kalan Grigoroviç eseri çok beğenir ve eseri dönemin ünlü eleştirmeni V. G. Belinski’ye götürür. Belinski eseri büyük bir coşkuyla karşılar ve *İnsancıklar* 15 Ocak 1846’da Nekrasov’un “Peterburg Derlemesi” (Peterburgski sbornik) adlı almanasında yayınlanır. Grigoroviç anılarında Dostoyevski ile karşılaşmasını ve *İnsancıkları* şöyle anlatır:

“Bir gün tesadüfen Dostoyevski ile sokakta karşılaştım. ... Bu beklenmedik karşılaşmada sevincim fazlaca büyük ama samimiydi. Hiç zaman kaybetmeden edebi tanıdıklarımın ve girişimlerimden bahsederek bana gitmeyi ve ona çalışmalarımı göstermeyi teklif ettim zevkle kabul etti. ... Bundan sonra ki süre boyunca Dostoyevski ile sık sık görüştüm. Sonunda birlikte yaşamaya karar

¹⁰ **Dostoyevski’nin Mektupları**, Çev, Zeyyad Özalpsan, İstanbul, Ararat Yayınevi, 1973, s.15.

¹¹ Troyat, a.g.e., s. 53.

¹² Dostoyevski’nin **İnsancıklar** adlı eseri üzerine yapılan çalışmalar için bkz. Tüten Özkaya, **Rus Edebiyatı Üzerine Yazılar**, Ankara, 1997. İ.Murat Çakmakçı, **Dostoyevski’nin “İnsancıklar” Romanında “Sıradan İnsan” Figürü**, Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı - 5, 2008. Türkan Olcay, **“F.M. Dostoyevski’nin İnsancıklar’ı: Küçük İnsan İmgisine Yeni Bir Yaklaşım”**, Bilge Yayın Tanıtım Tahlil Eleştiri Dergisi, Sayı- 41, 2004.

verdik. Dostoyevski ile yaşamaya başladığım zaman O, Balzac'ın Eugenie Grandet adlı eserini çevirmişti. ... Bununla beraber Dostoyevski gece gündüz yazı masasının başında oturuyor ama ne yazdığına dair bir şey söylemiyordu. Sorularımı isteksizce cevaplıyordu. ... Bir sabah beni odasına çağırdı ve üzerinde çalıştığı *İnsancıklar* adlı eserini gösterdi. ... Eserin daha ilk sayfasından itibaren coşkuma engel olamıyor ikide bir boynuna atılıyordum. ...”¹³

Dostoyevski şaşkındır, eseri hem eleştirmenler hem de halk tarafından beğenilmiş, bir anda herkesin onun hakkında konuştuğu ünlü bir yazar haline gelmiştir. Dostoyevski'nin ilk eseri olan *İnsancıklar*, mektup biçiminde yazılmış bir romandır. Eser bir devlet dairesinde dokuzuncu kademedeki memur olarak çalışan Makar Alekseyeviç Devuşkin ile Varvara Alekseyevna Dobroselova adında yoksul ve yetim bir genç kızın 8 Nisan ile 30 Eylül arasında kaleme aldıkları mektuplardan oluşur.

Devuşkin bin bir zorlukla geçinmesine karşın, uzaktan akrabası olan bu yoksul kıza yardım etmektedir. Küçük yaşta babasını daha sonra annesini kaybeden Varvara, Devuşkin'in durumunu iyi bilir ancak çaresizdir. Annesinin ölümünden sonra Anna Fyodorovna'nın yanında güç duruma düşer ve Devuşkin'e sığınır. Eserin ana temasını 1840'lı yılların ikinci yarısında yayımlanan eserlerde önemli bir yere sahip olan küçük adam imgesi oluşturur.¹⁴ Gurur ve acıma duygusu ilk göze çarpan öğelerdir.

Ancak Dostoyevski Puşkin'in *Menzil Bekçisi* ile başlayan ve Gogol'ün *Palto* adlı öyküsü ile yeni bir evrim kazanan küçük insanların betimine yepyeni bir bakış getirir. Gogol'deki ironik, komik öğelerin yerini Dostoyevski'de dramatik ve trajik öğeler alır. Küçük adam ilk kez ayakları yere değen, ne istediğini bilen ve amacına ulaşmak için gerekli gücü kendinde gören biridir. *İnsancıklar'ın* yoksul kahramanı Devuşkin, Gogol'ün kahramanı Akaki Akakiyeviç'in aksine paltoyu soğuktan korunmak için değil gururunu korumak için ister.

¹³ D. V. Grigoroviç, “İz literaturnih vospominanii”, F.M.Dostoyevski v vospominaniyah sovremennikov, Tom I, Hudojestvennaya literatura,1964, s.122-136.

¹⁴ Türkan Olcay, **Rus Edebiyatında Doğalcı Okul**, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2003, s. 146.

“Aslına bakarsan kendim için üzülüyorum. Benim için her şey bir. Dondurucu soğukta paltosuz yalın ayak da dolaşabilirim. Bunlara katlanırım, benim için önemli değil. Uysal, küçük bir insanımdır... Ama insanlar ne der? Düşmanlarım, dilleri kötülük saçan o canavarlar daireye paltosuz geldiğimi görünce neler söylemezler! İnsan paltoyu belki çizmeyi bile başkaları için giyer. Çizmeye gururumu ve adımları korumak için ihtiyacım var anacığım.”¹⁵

Başka bir deyişle Dostoyevski'nin yoksulluğa karşı savaşı yalnız maddi anlam taşımaz daha çok ahlaki bir anlam ifade eder. Onun savaşı, yoksulluğun yarattığı ezilmiş ve aşağılanmışlığın karşısında onurunun ve kişiliğinin savaşıdır.¹⁶ Yazar, kahramanına boşuna okutmamıştır Gogol'un Paltosunu. Devuşkin, Akaki Akakiyeviç'te kendini görür ancak bu sonu kabul edemez ve Dostoyevski kahramanının ağızından dönemin edebiyatında küçük insanın betimlenişini şöyle eleştirir:

“Evet, yazarçizer takımı ne yazarsa yazsın, yoksulun durumu değişmeyecektir. Hiçbir zaman ona saygı duyulmayacaktır. Neden mi? Çünkü yazarlara göre yoksulun her şeyi, içi dışı gün gibi ortaya serilmelidir. Kendine özgü bir yaşantısı, kendi mahremi, kişisel hiçbir gizliliği olmamalıdır yoksulun.”¹⁷

Eserin ana kahramanı Devuşkin'in trajik yazgısı, Varvara'nın tüccar Bikov ile evlenmesi ile son bulur.

Dostoyevski *İnsancıklar'ın* yayınlanmasından hemen sonra aynı yıl içinde ikinci eseri olan *Öteki'yi* (Dvoynik) yazar. Eserin kahramanı tıpkı Devuşkin gibi devlet dairesinde alt kademedeki bir memur olarak çalışan Yakov Petroviç Golyadkin'dir. Eserde yine bir memurun hayatı anlatılmıştır. Ancak bu kez Golyadkin'in sorunu Devuşkin gibi yoksulluğu değildir, kendine ait bir dairesi ve bir uşağı vardır.

Dostoyevski, *Öteki'nin* kahramanı Golyadkin ile sosyal düzenin çelişkilerinin doğurduğu kişiliğin parçalanmasını gösterir.¹⁸ Golyadkin, sosyal adaletsizliğin bir kurbanı olarak gösterilir, hem başkaları onu görsün ister hem de ona baktıklarında gizlenip yok olmak ister.¹⁹ Toplumsal koşulların yıpratıp körelttiği Golyadkin,

¹⁵ F. M. Dostoyevski, **Bedniye lyudi**, Moskva, Hudojestvennaya Literatura, 1986, s.83.

¹⁶ V. F. Pereverzev, **U istokov ruskogo realizma**, Moskva, Sovremennik, 1989, s. 500.

¹⁷ F. M. Dostoyevski, **a.g.e.**, s. 74-75.

¹⁸ S. M. Petrov, **İstoriya russkoy literaturiy devyatnadsatogo veka**, Moskva, Prosveşeniye, 1978, s. 358.

¹⁹ Nuran Gürbilek, **Mağdurun Dili**, İstanbul, Metis Yayınları, s. 30.

velinimetinin kızı Klara Olsufyevna'nın doğum gününe davetsiz gittiği gün aşığılanmasının ardından ikiye bölünür. Eserin bundan sonraki ve en güçlü sahnelerini onun ikizi ile karşılaştığı ve yok olmaktan kurtulmak için uğraştığı sahneler oluşturur. Burada yine Gogol'ün sosyal dünyasındaki ironiye, Dostoyevski trajediyi ve insan psikolojisini yerleştirir. *Ötek*'nde Dostoyevski'nin insanın iç dünyasına girişinde bir adım öteye geçmesinin yanı sıra onun kendi iç dünyasını da bulmak mümkündür. H. Troyat Dostoyevski adlı eserinde şöyle yazar:

“Golyadkin'in onuru kırılmış halde dönüşleri onun dönüşleridir, balonun göz kamaştıran gösterişinden sonra karanlık odasına kavuşunca Golyadki'nin hafiflemesi onun hafiflemesidir. Klara Olsifyevna'nın önünde Golyadkin'in duyduğu yürek daralmaları onun Bayan Panayev karşısında duyduklarının tıpkısıdır.”²⁰

Dostoyevski'nin 1845 yılında ağabeyi Mihail'e yazdığı şu mektup H. Troyat'ın tezini doğrular niteliktedir:

“Yakında param olacağını tahmin ediyorum. “Golyatkin” olağanüstü bir şekilde gelişmekte ve bu benim şaheserim olacak sanıyorum. Dün ilk defa olarak Panayev'lerin evine gittim ve sanırım karısına âşık oldum.”²¹

Ancak Dostoyevski'nin hayalleri gerçekleşmemiştir. *Öteki*, *İnsancıklar'ın* başarısına ulaşamamış ve Belinski eseri eleştiri ile karşılaşmıştır. Dostoyevski büyük bir başarıdan birden inişe geçmiş ve cehennemi andıran bu durumdan kurtulmak için yeni eserler yazmaya koyulmuştur. Dostoyevski'nin içinde bulunduğu bu durumdan kurtulmak için yazdığı ilk eseri *Ev Sahibes*'dir (Hazyaika). Bu eserde hayalperest genç bir bilgin olan Ordinov'un serüvenini anlatır. Ordinov'a dedesinden bir miktar miras kalmıştır. Bu para ile bir oda kiralar ve burada dünyadan uzak, içine kapanık bir yaşam sürmeye başlar. Tek bir tutkusu vardır o da ilim. Ancak Ordinov'un bu sıra dışı hayatı, bir gün rastgele girdiği bir kilisede genç ve güzel bir kadın olan Katerina'ya rastlaması ile son bulur. Ne var ki genç hayalperest, hayallerle gerçekleri birbirine karıştırır ve sonunda hem hayallerini hem de gerçekleri yitirerek

²⁰ Troyat, a.g.e., s. 91.

²¹ “**Pismo Dostoyevskogo k bratu**”, 16 N. 1845. Peterburg, (Çevrimiçi)
<http://www.rvb.ru/dostoevski/01text/vol15/01text/367.htm>, Kasım 2011.

hasta düşer. Tıpkı hayalperest kahraman Ordinov gibi Dostoyevski'nin hayalleri de boşa çıkmış, genç yazarın *İnsancıklar*'dan sonra kaybettiği ününü geri kazanma çabaları başarısızlıkla sonuçlanmış, Belinski *Ev Sahibes*'ni de beğenmemiştir.

Dostoyevski'nin bu yıllarda kaleme aldığı bir diğer eser *Yufka Yürekli*'dir (Slaboye serdtse). Eserde Vasya Şumkov adında bir devlet memurunun trajik yaşam öyküsünü anlatır. Eser çoğunlukla konuşma dilinde yazılmış diyaloglardan oluşur. Yoksulluğun ezici gücü altında ezilen küçük insan, burada yalnızca onu ezen koşullara isyan etmemekle kalmayıp bunları normal de kabul eder. Vasya'yı savaş değil minnettarlık öldürür o farkına varmadan.²²

“Şef: “Ne oldu ona? Nasıl oldu bu? Niçin aklını kaçırdı?”
Arkadi biraz çabalayarak “Min...net...tarlıktan...”²³ diyebildi.”

İlk olarak Otoçestvenniye zapiski adlı dergide yayınlanan *Beyaz Geceler* (Beliye noçi) Dostoyevski'nin yalnız hayalperest temasını yeniden ele aldığı eseridir. Eser kahramanın anılarını anlatması şeklinde kurgulanmıştır. *Beyaz Geceler*'in “Peterburg sokaklarında yalnız dolaşan kahramanı, bütün dünyanın onu terk ettiğini düşünür.²⁴ Oysa sekiz yıl boyunca yaşadığı bu kentte tek bir dost bile edinmemiştir. Şehrin boğucu sıcağında herkes yazlığa gitmiş şehir boşalmıştır.”Hayalperest kahramanın yalnızlığı ise, bir gece sokakta ağlarken gördüğü genç bir kıza rastlaması ile son bulur. Ancak hikâye bu geceden başlayarak dördüncü günün sabahında bitecektir. Genç hayalperestin mutluluğu Nastenka'nın sevdiği adamın gelmesi ile son bulur. Kahramanımız kaybettiği sevgilisinin mutluluğu ile avunur.

“Tanrım! Tam bir mutluluk anı! İnsanın bütün bir yaşamı içinde olsa az şey mi sayılır bu?”²⁵

Netoçka Nezvanova, Dostoyevski'nin henüz daha edebiyat yaşamının ilk yıllarında içine düştüğü karamsarlıktan kurtulmak için kaleme aldığı son eseridir. Ne var ki eseri tamamlamadan tutuklanacaktır. Eser küçük bir kız çocuğu olan Netoçka'nın ilk

²² Pereverzev, **a.g.e.**, s. 588.

²³ F. M. Dostoyevski, **Polnoye sobraniye povestey i rasskazov v odnom tome**, Moskva, Alfa-Kniga, 2010,s.210.

²⁴ Gürbilek, **a.g.e.**, s. 25.

²⁵ F. M. Dostoyevski, **Beliye noçi**, Moskva, Hudojestvennaya Literatura,1986, s.160.

anlarından genç bir kız olana değin anlattığı yaşam öyküsünü içerir. Netoçka babasını küçük yaşta kaybetmiş, yetim bir kızdır. Annesi, ikinci kez hayalperest bir müzisyen olan İgor Yefimov ile evlenir. Netoçka zaman içerisinde gerçek babası sandığı Yefimov'a karşı garip bir bağlılık duyar. Onun babasına karşı hisleri anne sevgisi, hastalıklı bir şefkat ve egemenlik hissi taşımaktadır.²⁶

Netoçka gerek doğuştan gelen özellikleri ile gerekse, yaşadığı koşullar itibariyle fantastik rüyalar âleminde gibi yaşar. Dostoyevski'nin tutuklanması üzerine tamamlayamadığı, ayrılıklar ve yeniden doğmalarda dolu olan bu eseri, Yefimov'un iç çatışmaların arka planında yazarın kendi çatışmalarını sunar bize.

Dostoyevski edebiyat sahnesine adım attığı kırklı yıllarda büyük bir tutkuyla birçok eser vermiştir. Bu eserler genel olarak Dostoyevski'nin geçim sıkıntısı ve edebiyatta tutunma çabalarını yansıttığının yanı sıra, 1840'lı yıllar Rus edebiyatının gelişmesinde de önemli rol oynamıştır. Şimdi Dostoyevski'nin bu dönemde kaleme aldığı eserlerinin genel özelliklerini inceleyelim.

²⁶ Pereverzev, **a.g.e.**, s. 548.

1.2.1. 1840'lı Yıllar Eserlerinin Genel Özellikleri

Fyodor Dostoyevski'nin yazarlığa ilk adımını attığı kırklı yıllar Doğalcı Okul'un Rus edebiyat sahnesine çıktığı yıllardır. Doğalcı Okul,²⁷ Gogol ve Belinski'nin önderliğinde, dönemin önde gelen yazarlarını *Sovremennik* ve *Otoçestvenniye zapiski* adlı dergilerin çatısı altında toplayan bir edebiyat topluluğudur. Romantizmden gerçekçiliğe geçiş döneminde kurulan bu okulun yazarları, her ne kadar gerçekçilik yerine doğal kavramını kullanıyor olsalar da Gogol'ün öncülüğünde geliştirilen yeni akım gerçekçiliktir. Kırklı yıllar Rus edebiyatının gelişmesinde özgün bir yere sahip olan Doğalcı Okul yazarlarınca ele alınan başlıca konular, sosyal konuların ezdiği küçük insanların betimi, zanaatkârlar ve taşra yaşamı, ayrıca dönemin tüm toplumsal çelişkilerini içinde barındıran Peterburg kentidir. Doğalcı Okul yazarlarının en belirgin özelliklerinden biri de romantiklerin bireyciliğine karşı, ilgiyi bireyden toplum üzerine getirmiş olmalarıdır. Dostoyevski'nin kırklı yıllarda kaleme aldığı eserleri, dönemin edebiyatında önemli bir yere sahip olan Doğalcı Okul'un gelenekleri ile sıkı sıkıya bağlantılıdır. Ancak Dostoyevski, Okulun yazım anlayışına birtakım yeni yaklaşımlar da kazandırmıştır.²⁸ V.İ. Kuleşov "Rus Edebiyat Tarihi" adlı eserinde şöyle der:

"Dostoyevski kırklı yıllarda yalnız Doğalcı Okul'un prestijini yükseltmekle kalmamış aynı zamanda okula bir takım yeni kurallarda kazandırmıştır."²⁹

Kuleşov'un sözünü ettiği bu yenilikler, dönemin edebiyatında önemli bir yere sahip olan küçük insanın betiminde Dostoyevski'nin vurguyu çevreden insan üzerine taşıması ve küçük insanın öz bilincini tasvir etmesidir.³⁰ Dostoyevski'nin ilk dönem eserlerinde Doğalcı Okul'un babası olarak kabul edilen Gogol'ün *Palto*, *Burun* gibi eserlerinin etkileri gözükmeyle beraber Dostoyevski, Gogol'un sanatsal yaratıcılığını tam olarak benimsememiştir.³¹

²⁷ Bkz. Türkan Olcay, **Rus Edebiyatında Doğalcı Okul**, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2003.

²⁸ **A.e.**, s. 147.

²⁹ V. İ. Kuleşov, **İstoriya russkoy literaturiy debyatnadsatogo veka**, Moskva, Vıyşşaya Şkola, 1983, s. 122.

³⁰ M. Bahtin, **Dostoyevski Poetikasının Sorunları**, Çev. Cem Soydemir, Metis Eleştiri, 2004, s.100.

³¹ Kuleşov, **a.g.e.**, s. 122-125.

Gogol 'deki sosyal yaklaşımlar, Dostoyevski'de psikolojik yaklaşımlara dönüşmüştür. Dostoyevski 'de taşra yaşamının derebeyleri ve bunlara yönelik ironi ve hiciv yoktur. O, derebeyi edebiyatına karşı kent yaşamının ezici yoksulluğunu konu alır. Nitekim Dostoyevski, ilk eseri *İnsancıklar*'dan sonra Doğalcı Okul'un geleneklerinden uzaklaşır. Dönemin önde gelen eleştirmeni Belinski, Dostoyevski'yi "Öteki, *Ev Sahibesi* gibi eserlerinde aşırı ölçüde romantik ve fantastik tarzı kullanması ile suçlar".³²

Dostoyevski'nin kırklı yıllar eserlerine etki eden bir diğer faktör ütöpik sosyalizm düşünceleridir. Ütöpik sosyalizmin altın çağ hayallerinde, romantik düşüncü kahramanlarının ilk temellerini atmıştır. Dostoyevski'nin kırklı yıllar eserlerinde işlenen ana temalar; kent yaşamının ezici yoksulluğu, kişiliğin aşağılanması ve parçalanması, romantik düşüncülük, halktan kopuk aydınların sorunları gibi birey ve toplum sorunlarıdır. Bu dönemde yazdığı eserlerinin hemen hepsinde öykülerin geçtiği yer; çamurlu, pis sokakları, tabutu andıran tavan araları ile Peterburg kentidir.

Ancak bu eserlerde henüz felsefe, ideoloji, din gibi unsurlar yoktur. Bu eserler aşikâr bir fikre bağımlılığı yansıtmazlar.³³ H. Troyat Dostoyevski'nin bu yıllarda kaleme aldığı eserlerinin kahramanlarını şöyle betimlemiştir:

"Başuçlarında bir gök, ayakuçlarında bir gölge yoktur. Acı çekiyorlar, ama kaygıları ahlaksal, toplumsal, maddi ve dünyevidir. Metafizik sıkıntıları bilmiyorlar. Rollerin dağılımında bir kişi eksiktir: Tanrı."³⁴

Dostoyevski'nin eserlerine ideolojinin, felsefenin ve dinin girmesi sürgün yıllarının yaratıcılığına yansımaları ile gerçekleşecektir

³² Leyla Hafızoğlu, "Rus Edebiyat Eleştirisinde Dostoyevski", yayınlanmış yüksek lisans tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998, s. 31.

³³ M. A. Antonoviç, "Mistiko-Asketiçeski Roman", **F.M. Dostoyevski v russkoy kiritike**, Moskva, Gasudarstvennoye İzdatelstvo, 1956, s. 256.

³⁴ Troyat, **a.g.e.**, s. 71.

1.3. Sibirya Sürgünü – 1850’li Yıllar

Dostoyevski'nin toplumsal-siyasal dünya görüşü, XIX. yüzyıl Rusya'sının toplumsal bilinç gelişimi ekseninde oluşmuştur. Dostoyevski'nin trajik yazgısı, dönemin aydın bireyleri için de tipik bir yazgıdır aynı zamanda. XIX. yüzyıl Rusya'sında aydınlarının sanata, felsefeye, insanlığa hizmet, sanatçının görevi gibi olgulara erken romantik ilgileri, Dostoyevski tarafından da benimsenmiştir.³⁵

A.Walicki “Rus Düşünce Tarihi” adlı eserinde XIX. yüzyıl Rus aydınının genel durumunu şöyle anlatmıştır:

“Bu çağda Rusların kendilerine sordukları soruların tümü ulusal kimlikleri ile ilgiliydi: ‘Biz kimiz?’, ‘Nereden geliyoruz, nereye gidiyoruz?’, ‘İnsanlığa yapabileceğimiz katkı nedir?’, ‘Bize verilen görevi yerine getirebilmek için neler yapabiliriz?’”³⁶

XIX. yüzyıl Rus aydınının düşünsel arayışları, onları toplumsal yapıyı incelemeye ve Batı'nın toplumsal ve siyasal hareketlerini araştırmaya itmiş ve Rus aydınının düşünsel arayışları, Batı ile paralel bir gelişme göstermiştir. Ancak dönem, I. Nikolay'ın³⁷ sert rejim dönemidir. Dekabrist ayaklanmasının bastırılması gibi kanlı bir olayla başa geçen I. Nikolay ülkede oldukça sert tedbirler almakta, kırklı yıllar Rus aydınlarının siyasi arayışlarına engel olmaya çalışmaktadır.³⁸ I.Nikolay yönetimi, ülkedeki tüm düşünce hareketlerinin önüne geçmek ve mutlakiyeti sağlamlaştırmak için üçüncü şube olarak adlandırılan gizli bir kurum kurar. Bu kurumun başına komutan Benkerdorf getirilir.³⁹ Ancak ülkede yaratılan baskı ortamı, halkın ve aydınların düşünsel arayışlarının önüne geçmeyi başaramayınca I.Nikolay yönetimi,

³⁵ N. V. Kaşina, **Estetika F.M. Dostoyevskogo**, Moskva, Vıysşaya Şkola, 1989, s. 9.

³⁶ A. Walicki, **Rus Düşünce Tarihi Aydınlanmadan Marksizme**, Çev. Alâeddin Şenel, İstanbul, İletişim yayınları, 2009, s. 16-17.

³⁷ I.Nikolay 1825-1855 yılları arasında Rusya tahtında kalmış ve ülkede oldukça sert bir yönetim uygulamış Rus çarlarından biridir. I.Aleksandr yönetiminin dini havasının aksine I.Nikolay döneminde askeri bir hava hüküm sürmüş Rusya da bir bürokrasi rejimi oluşturulmuştur. I.Nikolay zamanında toplumsal yaşamın her alanında uygulanan sert tedbirler ülkenin gelişimini olumsuz etkilemiştir. Bkz. A.S.Orlov, V.A. Georgiyev, N.G. Georgiyeva, T.A. Sihovina, **İstoriya rossii**, Moskva, Prospekt, 2008, s. 305-312.

³⁸ A. N. Kurat, **Rusya Tarihi-Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, 4bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s. 319.

³⁹ Olcay, **a.g.e.**, s. 10.

siyasetini değiştirmeye başlar, halk ve halkçılık terimleri ön plana çıkar. Sonuç olarak Resmi Halkçılık Kuramı olarak adlandırılan bir uygulama başlatılır. Bu kuramın temelinde Ortodoksluk, Otokrasi ve Halkçılık ilkeleri yatar.⁴⁰ Rusya'nın kurtuluşunu bu üç ilkeye bağlayan kuramcıların asıl amacı ise mutlakiyeti sağlamaştırmak, ülkede oluşan hoşnutsuzlukların önüne geçmek ve Batının örnek alınmasını engellemektir.

Nitekim I. Nikolay'ın tüm sert tedbirlerine rağmen XIX. yüzyılın ilk yarısı, tüm dünyada olduğu gibi Rusya'da da toplumsal, ideolojik savaşların yoğun olduğu bir dönemdir. Rus toplumsal düşüncesi Batı Avrupa ile sıkı bir ilişkiye sahipti. Ancak Rus aydınları her ne kadar Batı'daki gelişmeleri yakından takip ediyor olsa da aynı zamanda ondan oldukça farklı koşullara sahipti. Batı Avrupa, kapitalist ilerlemesini sürdürürken, Rusya'da hala toprak köleliği ve mutlakiyet hüküm sürmekteydi.

Toplumsal düzendeki tüm farklılıklara rağmen Rus aydınları, Batı'daki siyasal ve toplumsal gelişmeleri yakından takip ediyor ve Rusya'da ki koşullarla karşılaştırıyordu. Rus aydınının bu dönemdeki en temel talepleri; toprak köleliğinin kaldırılması, mutlakiyet yönetiminin değişmesi ve Rusya'nın gelişmiş bir ülke olmasıydı. Sonuçta tüm bu çelişkili koşullara ve I. Nikolay'ın tüm tedbirlerine rağmen ülkede birçok siyasi grup ortaya çıkmıştı.

Kırklı yıllar Rus toplumsal ve siyasal yaşamı, Batıcılık ve Slavcılık olmak üzere iki temel görüş üzerinden şekillenmekteydi. Bu dönemin edebiyat ve siyasal yaşamına etki eden en önde gelen isimler V. Belinski, A. Herten, N. Ogaryov ve M. B. Petraşevski'ydi. Bu isimlerin önderliğinde oluşan tüm grupların ortak amacı ise, Rusya'nın gelişmesini sağlamak ve Dekabrist⁴¹ ayaklanmasının bastırılmasından sonra oluşan karamsar havayı dağıtabilmektir.

⁴⁰ Olcay, **a.g.e.**, s. 19.

⁴¹ Dekabrist ayaklanması 1825 yılının aralık ayında gerçekleştiği için aralık ayaklanması (aralıkçılar) olarak da bilinir. Aydın sınıfın başlattığı bu ayaklanmanın en önemli nedeni soyluların toprak köleliği ve mutlakiyetin ülkenin gelişimi önünde büyük bir engel oluşturduğunu düşünmeleridir. Bu isyan I. Nikolay'ın başa geçtiği ilk günlerde kanlı bir şekilde bastırılmış aralarında şair K. F. Rılayev'in de bulunduğu beş kişi idam edilmiştir. Ancak ilk devrimci programa sahip, aralık isyanı Rus tarihinde önemli gelişmelere neden olmuş, gelecek nesillerin düşüncelerini önemli ölçüde etkilemiştir. Bkz. A.S.Orlov, vd., **a.g.e.**, s. 334-341.

Ancak Rusya'nın gelişmesi için çizdikleri yollar birbirinden farklıydı. Slavcılar Rusya'nın gelişmesinin ulusal, özgün değerlerine bağlı kalmakla gerçekleşeceğini savunuyor, ancak toplumsal alanda yapılması gereken değişiklikleri kabul ediyorlardı. Slavcıların toplumsal alanda yapılmasını öngördükleri en temel değişiklik, toprak köleliğinin ve baskıcı yönetimin kaldırılmasıydı. Kırklı yıllar Slavcı görüşün oluşmasında etkili olan isimler İvan ve Piyort Kireyevski, A. Homyakov, Y.Samarin, İvan ve Konstantin Aksakov kardeşlerdir.⁴²

Baticılar ise, Slavcılar gibi ülkenin gelişmesinde engel olarak gördükleri toprak köleliği, baskıcı ve polis devleti yapısına karşı çıkıyorlar ancak Slavcıların aksine Avrupa medeniyetlerini model alıyorlardı. Bu dönemde Rusya'nın gelişmesi için Batının kültür ve birikimlerinin benimsenmesini savunan Baticılar arasında da çeşitli fikir farklılıkları vardı. Baticılık, bünyesinde; T. Granovski, K. Kavelin, B. Çiçerin gibi liberal görüşü temsil eden ve V. Belinski, V. Maykov, A. Herten gibi demokrat görüşü temsil eden isimler olmak üzere iki farklı görüş barındırıyordu.⁴³

Görüşlerini edebi eserler çerçevesinde halka ulaştıran ve edebiyatı topluma yön veren bir gerçeklik olarak gören Belinski⁴⁴, Rusya'nın gelişmesi konusunda Baticıların görüşlerine yakın olmakla beraber, Avrupa kapitalizmini yadıyordu.⁴⁵ Herten-Ogaryov grubunun düşünceleri, Alman romantik edebiyatı ve Fransız ütöik sosyalizmi fikirlerinin etkileri altında oluşmuştu ve bu grup, kendilerini dekabristlerin devrimci geleneğini sürdüren kimseler olarak görüyorlardı.⁴⁶ Bu dönemde oluşan gruplardan biri de Dostoyevski'nin de dâhil olduğu Petraşevski⁴⁷ grubudur.

⁴² Olcay, **a.g.e.**, s. 24.

⁴³ **A.e.**, s. 27.

⁴⁴ V. Belinski (1811-1848) 1830 ve 1840'lı yıllarda felsefi sol düşüncenin en önde gelen isimlerinden biridir. Belinski'nin düşünceleri gerek yaşadığı çağda gerekse kendisinden sonraki dönemlerde edebiyat ve toplum yaşamına yön vermiştir. Rus edebiyatında önemli bir yere sahip olan Doğalcı Okulun kurucularından olan Belinski edebiyatı topluma yön veren bir gerçeklik olarak görmekte ve gerçekçi edebiyatın, gerçeğin doğru bir resmini sunması gerektiğini savunmaktadır.Bkz. Walicki, **a.g.e.**, s. 199-208.

⁴⁵ Orlov, **a.g.e.**, s. 345.

⁴⁶ Walicki, **a.g.e.**, s. 209-218.

⁴⁷ M. V. Butaşeviç Petraşevski 1821 yılında doktor bir babanın oğlu olarak Peterburg'da doğmuştur. 1841 yılında hukuk fakültesini bitiren Petraşevski dış işleri bakanlığında göreve başlar. Ancak kendi adıyla anılan Petraşevski grubunun çalışmaları yüzünden 1849 yılında tutuklanarak idama mahkûm edilir, daha sonra cezası F. M. Dostoyevski gibi sürgün cezasına çevrilir. Rusya'da ütöik sosyalizm fikirlerinin gelişmesinde büyük rol oynayan M.

Bu grup, düzenli olarak Cuma günleri bir araya geliyor ve içerisinde farklı toplum katmanlarından kimseleri barındırıyordu. Kurucusunun adıyla anılan bu grup, Rusya'da ilk kolektif kütüphaneyi kurmuştu ve amaçları beşeri bilimlere dayalı eserlerden oluşan bu kitapları geniş halk kitlelerinin okumasını sağlamaktı. Mutlakiyet ve toprak köleliğine karşı olan Petraşevski grubunun görüşlerinin oluşmasında, Fransız ütöpik sosyalizminin⁴⁸ derin etkileri vardı ve Fransız ütöpik sosyalizmi temelinde Rusya da ideal bir siyasi düzen öngörüyorlardı. Petraşevski grubu, düşüncelerini yaymak için 1845 yılında ilk olarak "Yabancı Terimler Cep Sözlüğü" adını taşıyan bir yayın çıkardılar. Bu sözlüğün çıkarılmasındaki asıl amaç ise yasaklanmış olan düşünceleri açıklayabilmektir. Petraşevski grubunda olduğu gibi genel olarak kırklı yıllar Rus aydınının siyasi arayışlarında Fransız ütöpik sosyalizm fikirleri özgün bir yere sahipti.

Ancak Dostoyevski'nin yaklaşımı genel yaklaşımlardan farklıydı. Dostoyevski de Fransız ütöpik sosyalizm fikirlerini benimsemekle beraber, Sosyalizm ile Hıristiyanlık arasında ayrılmaz bir bağ kurmanın doğru olmadığı görüşündeydi. Ayrıca Dostoyevski Batıdan örnek alınan ilkelerin, Rusya'ya doğrudan uygulanmasının doğru olmadığını savunuyordu. Dostoyevski yıllar sonra *Bir Yazarın Günlüğü'nde* (Dnevnik nisatel) bu dönemde içinde bulunduğu durumu şu sözlerle anlatır:

"O zamanlar gençler arasında kök salmış düşüncelerin ve kavramların o bilinen döngüsü ile aramızda hiç kimse mücadele edecek güçte değildi.

B. Petraşevski 1866 yılında beyin kanamasından ölür. Petraşevski'nin siyasi görüşleri için Bkz. Walicki, **a.g.e.**, s. 244-250.

⁴⁸ Batı'nın toplumsal siyasi yaşamında muhafazakar, liberal ve ütöpik sosyalizm fikirleri önemli yer tutmuştur. XIX. yüzyıl Batısında aydınlanmanın somut rasyonalist ilkelerini eleştiren muhafazakârlar yeni düzene dair hoşnutsuzluklarını geçmişle kıyaslayarak dile getirmişler liberaller ise ekonomi biliminin önde gelen ismi A.Smith'in görüşleri çerçevesinde rasyonalizmi ve burjuva ekonomisini savunmuşlardır. Fransız düşünürlerinin görüşleri de bu iki düşüncenin bir sentezi şeklinde gelişmiştir. Ütöpik sosyalizm sözcüğünün temeli T.More'un "Ütopya" (1516) adlı eserine dayanır. Bu düşünce kapitalist sistemi eleştirirken yeni, aklın ilkelerine dayalı, herkese eşitlik ve özgürlük vaat eden bir sosyo-ekonomik sistemi savunmuştur. XIX. yüzyıl batı düşüncesinde bu görüşün önemli temsilcileri arasında S.Simon ve Fourier yer alır. Bkz. *N.E.Zastenker*, "Znaçeniye slova "utopiçeski sotsializm" v balşoy sovetskoy ensiklopedi", (Çevrimiçi)<http://bse.sci-lib.com/article114836.html>, Kasım 2010. **Fransuzski utopiçeski sotsializm , kritika burjuaznogo stroya S-Simona**, (Çevrimiçi) <http://tumbatu.ru/frantsuzskiy-utopicheskiy-sotsializm-k/>, Kasım 2010.

O dönemin kuramcı sosyalizm öğretileri ile donanmıştık. Siyasal sosyalizm Avrupa'da henüz gerçekleştirilmemişti.”⁴⁹

Kuramsal sosyalizm ile siyasal sosyalizm arasında bir ayırım yapan Dostoyevski, siyasal sosyalizmi gelecek mutlu günlerin hayali ile açlık ve yoksullukla yüz yüze gelen halkın umutsuzluğu olarak görür. O yıllarda teorik olarak Fransız ütöpik sosyalizminin ilkelerini benimseyen Dostoyevski, siyasal sosyalizm fikrini daha sonraları benimseyecek ve şiddetle karşı çıkacaktır.

Ancak I. Nikolay'ın sert rejimi; ülkede giderek yaygınlaşan siyasi arayışları, özellikle ütöpik sosyalizm fikirlerini engelleyebilmek için sert tedbirlere başvurur. Sonuçta Dostoyevski 1849 yılının 22 Nisan gecesini tutuklanır ve idama mahkûm edilir. Suçu, yasadışı ve hükümet karşıtı toplantılara katılmak ve yasak kabul edilen bazı yayınları okumaktır.

Bu yayınlar içerisinde Belinski'nin Gogol'ü mistisizm ve din öğretileri yaymakla suçladığı “Gogol'e Mektup”⁵⁰ adlı yayın da yer almaktadır. Çar I. Nikolay tarafından sırf gözdağı vermek için düzenlenmiş idam sahnesi, yazarın yaşamında derin izler bırakır.⁵¹ Ölümle yaşam arasındaki ince çizgiye bu denli yaklaşan Dostoyevski, ölüm karşısında hayatın anlamsızlığının farkına varır. Dostoyevski 22 Aralık da ağabeyi Mihail'e yazdığı mektupta olayı şöyle anlatır:

“Kardeşim, aziz dostum benim! Hüküm verildi! Bugün 22 Aralık hepimizi Semyonovski alanına götürdüler. Orada bizlere ölüm hükmümüzü okuduktan sonra öpmemiz için haç verildi, başlarımızın üzerinde haçer kırıldı ve ölüm öncesi beyaz gömlekler hazırlanmıştı. Sonra içimizden üçünü ölüm cezasını

⁴⁹ F. M. Dostoyevski, **Bir Yazarın Günlüğü**, Çev. Kayhan Yükseler, 2. bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2009, C.I , s. 169.

⁵⁰ V.Belinski bu mektubu Gogol'e “Dostlarla Mektuplaşmalardan Seçilmiş Parçalar” (Vıybranniye mesta iz perezpiski s druzyami) adlı eserinin yayınlanması üzerine yazarın dini düşüncelerine bir tepki olarak yazmıştır. Belinski'nin ölümünden sonra yayınlanan bu mektupta Belinski Gogol'ü şöyle eleştirmiştir: “ Din kisvesi altında ve kamçı savunması ile yalanı ve ahlaksızlığı erdem olarak yayanların karşısında susmak imkânsızdır. ... Sizin fark etmediğiniz şu ki: Rusya kurtuluşunu mistisizmde, asketizmde, pietizmde değil, uygarlığın, hümanizmanın gelişmesinde görüyor. Ona vaaz gerekli değil yeterince dinledi, dua gerekli değil, ona gereken yüzyıllardır pislik içinde yiten insan erdeminin uyandırılması, kilise kurallarına göre değil rasyonel düşünce ve adaletle oluşturulmuş hak ve yasalar ve bu yasaların mümkün olduğunda sert bir biçimde uygulanmasıdır. İşte sorunlar, büyük yazar...” V.Belinski, **Pismo N.V.Gogolyu**, (Çevrimiçi), http://az.lib.ru/b/belinskij_w_g/text_0040.shtml, Kasım 2011.

⁵¹ Troyat, **a.g.e.**, s. 135.

yerine getirmek için çitin önüne götürdüler Ben altıncı sıradaydım. Üçer kişilik topluluklar halinde çağırıyorlardı bizi. Ben ikinci toplulukta olduğum için, bir dakikadan fazla ömrüm kalmamıştı. O zaman seni düşündüm kardeşim. Son anımda kafamda yalnız sen vardın. Belki de hayatımda ilk defa seni ne kadar sevdiğimi o zaman öğrendim sevgili kardeşim... Sonra çekilme emrini duyduk. Direklere bağlanmış olanları geri getirdiler ve bizlere imparator hazretlerinin hayatımızı başlattığını bildiren yazısını okudular.”⁵²

Böylece Dostoyevski'nin cezası, idam sehпасından Sibiryа'da dört yıllık kürek cezası ve ardından zorunlu askerlik hizmetine çevrilir. Dostoyevski Sibiryа'da zor şartlar altında dört yıl geçirir ve ardından zorunlu askeri görevini yerine getirmek için Semipalatinks'e gider. Dostoyevski Sibiryа'da geçirdiği bu korkunç yılları, abisi Mihail'e 6 Kasım'da yazdığı mektubunda şöyle dile getirir:

“...Yeni yaşamıma başlayalı neredeyse altı ay olacak. Öteki dört yıla gelince canlı canlı tabuta konup toprağa gömüldüğüm dönem gözümle bakıyorum onlara. Ne korkunç bir dönemdi bu. Anlatmaya gücüm yetmez. Anlatılmaz tükenmek bilmez bir olaydı bu. Her saat her dakika ruhumun üzerine çöküyordu olanca ağırlığıyla. Bu dört yıl boyunca zindanda olduğumu hissetmediğim tek bir an bile yoktu”⁵³

Dostoyevski bu korkunç yılların ardından, Semipalatinks'de biraz daha normal yaşama döner. Bölgede savcı olarak görev yapan B. Vrangel ile tanışır.⁵⁴ B. Vrangel Dostoyevski'nin sıkıcı yaşamına renk katan tek arkadaşı olur. Diğer bir olay ise, Dostoyevski'nin burada Mariya Dmitriyevna'ya ile tanışması ve ona âşık olmasıdır. Evli bir kadına âşık olan Dostoyevski, kocasının ölümü ile dul kalan Mariya Dmitriyevna ile 1857 yılında evlenir.

Sibiryа'da zor şartlar altında geçirdiği mahkûmiyet yılları boyunca edebiyattan uzak kalan Dostoyevski, burada yeniden yazmaya başlar ve *Stepançikovo Köyü ve Sakinleri* (Selo stepançikovo i igo obitateli) ile *Amcanın Düşü* (Dyaduşkin son) adlı iki eser yazar. Dostoyevski'nin Semipalatinks'de yazdığı bu eseri, bizi ilk dönem eserlerinde alışık olduğumuz şehir hayatından uzaklaştırır. Olay, bir taşra köyü olan Stepançikova'da geçer ve Albay Rostanev'in genç yeğeni Sergey'in ağzından aktarılır. Eserde iki ana figür ön plandadır. Bunlardan ilki; kibirli, düzenbaz, yalancı

⁵² “Pismo Dostoyevskogo k bratu”, (Çevrimiçi),

<http://www.rvb.ru/dostoevski/01text/vol15/01text/381.htm>, Kasım 2011.

⁵³ Andre Gide, *Yaşamöyküleri Dostoyevski*, Çev. Bertan Onaran, 2.bs., İstanbul, 1998, Payel Yayınları, s. 62.

⁵⁴ Troyat, a.g.e., s. 172.

kişiliği ile ön plana çıkan Foma Fomiç Opiskin diğeri ise; dürüst ve iyi yürekli Albay Rostanev'dir.

Eserde Foma Fomiç 'in, iki temel işlevi vardır. Öncelikle O, Dostoyevski'nin ikiye bölünmüş karakterlerinden biridir.⁵⁵ Saygı ile aşağılanma arasında gidip gelir. Bazen kendisine duyulan saygının hazzıyla mutlu olmayı başarır ama sonrasında hemen bu mutluluk bir tür aşağılık kompleksine dönüşür. Onunla dalga geçtiklerini, ona saygı duymadıklarını söyleyerek sürekli şikâyet eder. Foma Fomiç Opiskin'in bir diğeri işlevi ise, Dostoyevski'nin karakterlere bakışında yeni bir görüşün oluştuğunu göstermesidir. Dostoyevski'nin kırklı yıllarda kaleme aldığı eserlerindeki sosyo-psikolojik bakış açısı, bu eserde zayıflar. Foma Fomiç'in kişiliği, sosyal düzenin yarattığı etkiler açısından incelenmez.

“Şimdi siz söyleyin, ömrünce sürünmüş, ezilmiş, belki gerçekten ayakaltına alınıp ezilmiş Foma'dan ne çıkardı başka? ... Önceki hiçliğine, güçsüzlüğüne karşın zorba ruhlu olan Foma'dan başka ne beklenirdi?”⁵⁶

“Ezilmekten kurtulan aşağılık insan, bu kez başkalarını ezmeye başlar.”⁵⁷ Foma Fomiç'in yaptığı kötülükler, onu bu kötülükleri yapmaya iten sosyo-psikolojik nedenlerle açıklanmaz. Zaten kişiliğinin erdemden yoksun olduğu gösterilir ve yaptıklarını geçmişte çektiği acılar açıklamaya yetmez. O erdemden yoksun kişiliği ile kendi yaşadıklarını, başkalarına yaşatmak ister.

Dostoyevski'nin Semipalatinks'de yazdığı bir diğeri eseri olan *Amcanın Düşü*, bir taşra kasabası olan Mordasov'un garip, meraklı halkının yaşamını konu alır. *Amcanın Düşü*; edebi bir tür olarak hiciv, komedi, drama gibi farklı türleri bir arada barındırması bakımından önemlidir. Olaylar belirsiz bir anlatıcı tarafından, onun yazdığı bir hikâyeymiş gibi aktarılır. Eserin ana figürü, “Mordasov'un kuşkusuz bir numaralı kadınıdır”⁵⁸ cümlesi ile tanıtılan Marya Aleksandrovna Moskaleva'dır. Marya Aleksandrovna; gösteriş meraklısı, dedikoduyu seven, otoriter ve meraklı bir kadındır. Dostoyevski; bu otoriter, çıkarı için her şeyi yapabilecek, dedikoducu

⁵⁵ Pereverzev, **a.g.e.**, s. 509

⁵⁶ F. M. Dostoyevski, **Stepançikovo Köyü ve Sakinleri**, Çev. Ergin Altay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 16.

⁵⁷ Dostoyevski, **a.g. e.**, s. 17.

⁵⁸ F. M. Dostoyevski, **Polnoye sobraniye povestey i rsskazov v adnom tome**, Alfa-Kniga, Moskva, 2010,s.335.

kahramanı Marya Aleksandrovna Moskaleva ile taşra yaşamının günlük ilerleyişini eleştirel, komik bir üslupla betimlemiştir.

Dostoyevski'nin Semipalatinsk'de yazdığı eserleri, zorunlu hizmet altında çalışırken sansür korkusu ve yaşamdan uzak olarak kaleme aldığı eserlerdir. Bu nedenle Dostoyevski'nin edebiyata dönüş yılları altmışlı yıllardır.

1.3.1. Sürgün Yıllarının Dostoyevski'nin Yaratıcılığına Yansımaları

Dostoyevski'nin Sibiry'a'da geçirdiği dört yıl, sanatsal yaratıcılığında ve dünya görüşünde derin izler bırakmıştır. Ancak her ne kadar ağır şartlar altında geçirdiği bu korkunç yıllar, yazarın psikolojisi üzerinde olumsuz etkiler yapmışsa da yaratıcılığına zengin malzeme sağlaması bakımından önemlidir.

Daha ilk eserlerinde; acı çeken, ezilen, yoksul insanların yazgılarına ve halka büyük bir ilgi duyan Dostoyevski, burada bu insanların ruhlarının derinliklerine inme fırsatı yakalamıştır. Artık halkla iç içedir. Sıradan halkın yaşamını artık daha iyi tanıyan Dostoyevski, bundan sonraki eserlerinde onların ruh dünyalarını ve yaşamlarını daha iyi bilen biri olarak yazacaktır. Ancak halkla yakından tanışması; bir taraftan eserlerine zengin malzeme sağlarken, diğer taraftan onun dünya görüşünde önemli bir değişime neden olmuştur. Dostoyevski, burada bilmediği bir gerçekle yüzleşir. Sırf soylu olduğu için mahkûmlar tarafından dışlanan Dostoyevski, halk için uğraştığını sanan aydınların aslında halktan ne kadar kopuk olduğunu görür ve hapisane anılarını anlattığı *Ölümler Evinden Anılar* adlı eserinde şöyle yazar:

“Uzun süredir içimi kemiren, beni huzursuz eden o soruyu, şimdi tamamen çözmüştüm ve önceden sadece belli belirsiz tahmin ettiğim gerçeğin birden bire farkına varmıştım. Ömrüm boyunca mahkûm olarak kalsam da, özel sınıfa ait olsam da hiçbir zaman bu adamlar tarafından arkadaşlığım kabul edilmeyecekti.”⁵⁹

⁵⁹ F. M. Dostoyevski, **Ölümler Evinden Anılar**, Çev. Özlem Koşar, Bordo-Siyah Yayınları, 2005, s. 470.

Halkla aydın sınıf arasında oluşan uçurumun bu denli büyük olduğunu anlayan Dostoyevski, bu durumu Avrupa medeniyetinin peşinden gitmenin bir sonucu olarak görür. Dostoyevski'ye göre; Avrupa medeniyetinin Rusya'ya kayıtsız şartsız uygulanmasının istenmesi ve Rusya'nın kendi gerçeklerinin göz ardı edilmesi, basit halk ile aydın sınıf arasında büyük bir uçurum yaratmıştır.

Hapishane yıllarında bu uçurumun bilincine varan Dostoyevski, Rus aydınının görevini, halkla manevi olarak birleşme olarak benimser ve değişen dünya görüşünü *Bir Yazarın Günlüğü'nde* şu cümlelerle anlatır:

“Uğruna mahkûm olduğumuz bu dava, benliğimize egemen olan düşünceler ve kavramlar, yalnızca pişmanlığa direnenler olarak değil, ruhumuzu arındıran, çok şeyi bize bağışlayan bir çile olarak görünüyordu bizlere. Uzun zaman sürdü bu. Ne sürgün yılları, ne çektiğimiz acılar kırabildi gücümüzü. Tersine hiçbir gücün karşısında yıkılmadık; inançlarımız kutsal bir görevi yerine getirmenin bilinci ile ruhumuza güç veriyordu. Hayır, bakış açımızı, inançlarımızı, yüreklerimizi başka bir şey değiştirmişti. Bu farklı bir şeydi. Halkla doğrudan doğruya ilişki kurmanın, genel bir felaket durumunda onunla kardeşçe bütünleşmenin, onun gibi olmanın, kendini onunla bir tutmanın ve hatta en aşağı düzeyde saymanın anlayıştıydı bu.”⁶⁰

Yazarın sürgün yıllarında yaşadığı bir diğer yenilik, İncil ile tanışmasıdır.

“Yeni yolumuza uğurlarken haç çıkardılar, bizim için dua ettiler ve her birimize İncil verdiler. Hapishaneye sokulmasına izin verilen tek kitaptı İncil. Hapishane de dört yıl yastığımın altında durdu. Bazen kendim okuyordum bazen de mahkûmlara okuyordum.”⁶¹

Zaten dindar bir Rus ailesinden gelen Dostoyevski, küçükken okuduğu İncil'i bir de hapishane günlerinde yeniden değerlendirir ve Dostoyevski'nin dünya görüşüne yepyeni bir bakış alanı olarak tanı yerleşir. Tanrının Dostoyevski'nin bakış alanına yerleşmesi ile eserlerinde de derin etkiler gözlemlenecektir. Eserlerindeki yoksul, acı çeken insanların dünyevi sıkıntıları yeni bir boyut kazanacak, kahramanlarının acıları sadece maddi, dünyevi olmaktan çıkıp tinsel özellikler taşıyacaktır. Tanrının varlığı sorunsalı, yazarın bundan sonraki eserlerinin ana temasını oluşturacaktır.

⁶⁰ F. M. Dostoyevski, **Bir Yazarın Günlüğü**, Çev. Kayhan Yükseler, C.I, İstanbul, YKY Yayınları, 2009, s. 174.

⁶¹ Dostoyevski, **a.g.e.**, s.14.

Dostoyevski'nin sürgün yıllarında edindiği bir diğer düşünce; acı çekerek erdeme, mutluluğa ulaşma düşüncesidir. Buradaki acı, vicdan azabının verdiği acıdır. Suçluların yaşamlarına yakından tanık olan Dostoyevski'ye göre; yeryüzündeki hiçbir ceza, vicdan azabının verdiği cezadan daha etkili olamaz.

Yazarın Sibiryaya sürgününden sonra değişen dünya görüşüne etki eden faktörlerden biri de şüphesiz tarihsel nedenlerdir.⁶² 1848'den sonra Avrupa'da yaşanan burjuva demokratik devrim krizi ile Dostoyevski, Fransız ütopyik sosyalizm fikirlerinden uzaklaşır. Nitekim Fransız devrimi, Batıda öngörülen birliği sağlayamaz. Güneş Ayas "Dostoyevski'de Batı Sorunu Rus Ruhunu ve Evrensellik" adlı eserinde Batıda yaşanan devrim krizini şöyle açıklar:

"Yeni düzen toplumsal birliği sağlamayı başaramamıştır. Fransız devriminin özgürlük-eşitlik-kardeşlik ilkesi kâğıt üzerinde kalmış, çok geçmeden işçi sınıfı burjuvaziye karşı mücadeleye başlamıştır. Yüzyılın başlarından itibaren Fransız sosyalist düşünürler devrimin vaat ettiği özgürlük, eşitlik ve kardeşliğin sadece hukuki düzenlemelerle sağlanamayacağını, adil bir düzen için kapitalist sisteme son verilmesi gerektiğini ileri sürmeye başlamışlardır".⁶³

Dostoyevski de Batı rasyonalizmini, insan ruhunun derinliklerini açıklamaktan uzak bulur. Ona göre toplumsal yapıdaki bozukluklar, inançsız sürüklenişten ileri gelmektedir. Toplumsal birliği sağlayacak güç, Batının bireyciliği değildir. Onun ideal toplum anlayışı; gönüllü birliklerden oluşan, tüm insanlığı evrensel bir sevgi ile kucaklayan bir kardeşlik topluluğudur.

⁶² S. M. Petrov, **İstoriya russkoy literatury**, Moskva, Prosveşeniye, 1978, s. 364.

⁶³ Güneş Ayas, **Dostoyevski'de Batı Sorunu Rus Ruhunu ve Evrensellik**, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2010, s. 54.

1.4. Edebiyata Dönüş -1860'lı Yıllar

Dostoyevski, 1859 yılında on yıl aradan sonra, özgür olarak yaşadığı kent olan Peterburg'a dönmüştür. Ancak Dostoyevski sürgünden, yeni bir Rusya'ya dönmüştür. Çar I. Nikolay ölmüş, yerine II. Aleksandr⁶⁴ geçmiştir. Rusya, eski toprak köleliğine bağlı ilişkilerin yavaş yavaş yıkıldığı bir dönemi yaşamaktadır. Rusya'da altmışlı yıllar da yine devrimci hareketlerin yoğun olduğu bir dönemdir. Zira II. Aleksandr yönetimi de bu hareketlerin etkisi ile bir takım tedbirler almıştır. Ancak I. Nikolay döneminden farklı olarak; bu dönemde alınan tedbirler toprak, hukuk ve eğitim alanında yapılan reformlardır. Bu reformlar arasında en büyük etkiyi ise, kuşkusuz 1861 yılında yapılan toprak reformu ile toprak köleliğinin kaldırılması yaratmıştır. Ancak uzun yıllardır beklenen toprak köleliğinin kaldırılması, ülkedeki köylü sorununu çözmek için yetersiz kalmıştır. Köylü, tutsaklıktan kurtulmuş ancak topraksız kalmış, böylece toprak sahiplerine ekonomik olarak bağımlı olmaktan kurtulamamıştır.

Dostoyevski'nin, on yıl uzak kaldığı Rusya'nın tüm bu değişen toplumsal yapısını kavraması gerekmektedir. Ütopik sosyalizm fikirlerinden uzaklaşan Dostoyevski, altmışlı yıllar devrimci demokratların ve diğer düşünce gruplarının fikirleri ile uyuşmamaktaydı. Atmışlı yıllarda Rus toplumsal hayatına etki eden çeşitli siyasi gruplar varlığını sürdürüyordu. Hatta altmışlı yıllar Rusya'sı Çar II. Aleksandr'ın, I. Nikolay'a oranla özgürlükçü reformları ile devrimci hareketlerin oldukça yoğun olduğu bir dönemdi. Ancak yapılan reformların sorunların çözümünde yetersiz kalması, mutlakiyetin devam etmesi, aydın sınıfın düşünsel arayışlarını arttırmaktaydı. Slavcılık ve Batıcılık tartışmalarının yanı sıra A. Herzen ve N. Çernişevski gibi Rus düşünce tarihinin önde gelen isimleri, bu dönemde ülkenin gelişiminde önemli bir rol oynamaktaydı.

⁶⁴ II. Aleksandr, I.Nikolay'dan sonra başa geçmiş ve 1855-1881 yılları arasında tahtta kalmıştır. I.Nikolay'ın sert rejim döneminden sonra başa geçen II. Aleksandr kurtarıcı Çar (Tsar osvoboditel) ünvanını almıştır. Şair Jukovski'nin nezareti altında büyüyen Çar II. Aleksandr her ne kadar toprak köleliğinin kaldırılması ve daha birçok alanda reformlar gerçekleştirmişse de ülkede ki düşünsel arayışların önüne geçememiş ve ülkede barış ortamını sağlayamamıştır. Sonuçta dönemin önde gelen siyasi gruplarından biri olan "Halkın İradesi" örgütünün saldırısı sonucu 1881 yılında öldürülmüştür. Bkz. A. N. Kurat, **a.g.e.**, s. 337-357.

Hertzen yayınladığı *Kolokol* adlı dergide kendisinin geliştirdiği “Genel Sosyalizm Teorisini”⁶⁵ yayınlıyor ve Rusya’da ülkenin kendi özgün koşullarına uygun olarak gelişen bir sosyalizm öngörüyordu. Çernişevski ise *Sovremennik* adlı dergi çerçevesinde, Hertzen’den farklı olarak Batının model alınarak geliştirilecek bir sosyalizmin propagandası yapıyordu.⁶⁶

Dostoyevski ise Peterburg’a döner dönmez, ağabeyi Mihail ile çıkarmaya başladığı Zaman (*Vremya*) adlı dergide, bir yandan altmışlı yıllar Rus aydınlarının fikirlerini eleştirirken, diğer yandan da kendi toprağa dönüşü savunan Poçvenniçestvo teorilerini açıklamaktaydı. Toprağa dönüş öğretisi, aslında Slavcılık teorilerinin bir uzantısıydı.⁶⁷ Slavcılık, genel olarak her milletin kendine özgü bir yapısı olduğunu ve Rusya’nın gelişme koşullarının Batıda aranmaması gerektiğini savunuyordu. Ancak Dostoyevski’ye göre Slavcılık, Batı düşüncesinin karşısında yeterli güce sahip değildi.

Dostoyevski’nin toprağa dönüş teorileri de Batılılaşma düşüncesinin Rus toplumu üzerinde yarattığı bölünme, bozulma gibi etkilerinden kurtulmak için Rus halkının ulusal değerlerine sahip çıkması ve gerçek Hıristiyan değerlerine geri dönmesi gerektiğini savunuyordu. Rusça toprak anlamına gelen “poçva” sözcüğünden türetilmiş toprağa dönüş teorisi, Rus aydınını kendi halkına ve kendi ulusal değerlerine geri dönmeye, ülkenin gelişme koşullarını Rusya’nın geçmişte kalan eski değerlerinde aramaya çağırıyordu. Çünkü Dostoyevski için Rus halkı; tanrının taşıyıcısı, Rusya ise; seçilmiş bir ülke olarak gerçek Hıristiyanlığın koruyucusuydu.⁶⁸

⁶⁵ Genel Sosyalizm Teorisi (Teoriya obşinnogo sosyalizma): Batıcılık akımının önemli temsilcilerinden olan Hertzen Rusya’nın gelişmesinin Avrupa medeniyetlerinin takip edilmesi ile olacağına inanmaktaydı. Ancak 1847 yılında Avrupa’ya giden ve Batıda ki devrim koşullarını ve sonuçlarını yakından takip eden Hertzen batının tecrübelerinin Rusya’ya uygulanmasının doğru olmadığına karar verir ve Rusya da özel mülkiyet ve sömürünün olmadığı bir sosyalizm hayal eder Hertzen’e göre özel mülkiyeti bilmeyen Rus köylüsü zaten sosyalist bir yapıya hazırdır. Hertzen’in genel sosyalizm teorisi olarak adlandırdığı bu fikir altmışlı ve yetmişli yıllar Rus aydınlarının düşüncelerine önemli etkiler gerçekleştirir. Bkz. A. S. Orlov, **a.g.e.**, s. 346-347.

⁶⁶ **A.e.**, s. 394.

⁶⁷ Walicki, **a.g.e.**, s. 332.

⁶⁸ Kaşina, **a.g.e.**, s. 140.

Dostoyevski sürgün yıllarında uzak kaldığı Rusya'nın sosyal ve siyasi yaşamını kavramaya çalışırken diğer taraftan da edebiyata yeniden adım atar ve *Ezilmiş ve Aşağılanmışlar* (Unijenniye i oskorblenniye) adlı eserini yazar. Dostoyevski'nin Peterburg'a döner dönmez yazdığı ve kendi çıkardığı *Zaman* adlı dergide yayınladığı ilk eseri, *Ezilmiş ve Aşağılanmışlar* bize yazarın hayatından çeşitli kesitler sunar.

Eserin ana figürü; anılarını anlatan İvan Petroviç, edebiyata yeni adımını atmış genç bir yazardır ve tıpkı Dostoyevski gibi ilk eseri coşkuyla karşılanmıştır ancak yoksulluk içerisinde yaşamaktadır. Dostoyevski'nin kendi hayatından kesitler sunan bir diğer ayrıntı, genç yazar İvan Petroviç'in Nataşa'ya olan büyük aşkına rağmen Alyoşa ile mutlu olabilmesi için çabalamasıdır. Tıpkı karısı Mariya Dmitriyevna'nın genç bir öğretmene âşık olduğunda Dostoyevski'nin çabalaması gibi.⁶⁹

Eserde dikkat çeken iki ana figür daha vardır ve Dostoyevski'nin yaratıcılığında özgün bir yere sahiptirler. Bunlardan ilki; kötü, kibirli, çıkarıcı ve para canlısı kişiliği ile ön plana çıkan Prens Valkovski'dir. Prens, kendinden başka kimseyi düşünmez ve sevmez. Oğlunu, Katerina Fyodorovna ile sırf zengin olduğu için evlendirmek ister. Dostoyevski'nin kahramanlarında alışık olduğumuz ideal kavramı onda yoktur, sosyal sorunlar hakkında düşünmez ve tüm ahlaki ilkeleri reddeder. "Her şey, evren bile benim için yaratılmıştır."⁷⁰ Prens Valkovski'nin hayat felsefesi budur.

Dostoyevski'ye göre burjuva egemenliğinin sonucu, ahlak bozukluğu ve tam bir egoizmdir. Yalnızlaşan bireyin bu egoizmi, hayat karşısında ki korkularından ve etik normlarının aşınmasından kaynaklanır. İşte *Ezilmiş Ve Aşağılanmışlar*'ın kahramanı Prens Valkovski, Dostoyevski'nin bu düşüncelerini en iyi yansıtan kahramanıdır.⁷¹ Eserde önemli bir yere sahip olan bir diğer kahraman kimsesiz yoksul kız Nelli'dir. O, Dostoyevski'nin "gururu açlığına baskın gelen en güçlü kadın kahramanlarından biridir."⁷²

⁶⁹ Troyat, **a.g.e.**, s. 216.

⁷⁰ F. M. Dostoyevski, **Unijenniye i oskorblenniye**, Moskva, Hudojestvennaya Literatura, 1986, s. 505.

⁷¹ Kaşina, **a.g.e.**, s. 51.

⁷² Gürbilek, **a.g.e.**, s. 29.

Dostoyevski'nin, İnsancıklar'ın kahramanı Devuşkin ile başlattığı küçük adamın güçlü varlığı, Nelli'nin trajik sonuna rağmen bu eserde de korunur.

Dostoyevski'nin sürgünden hemen sonra yazdığı bu eseri, değişen dünya görüşünü anlamamız bakımından da önemlidir. Dostoyevski, mahkûmiyet yıllarında ruhu acı çekerek huzura, erdeme ulaştırmanın mümkün olduğuna inanır. *Ezilmiş ve Aşağılanmışlar*'ın trajik kahramanları Nelli ve Nataşa, Dostoyevski'nin acı çekerek ruhu erdeme kavuşturma düşüncelerinin habercisidirler.

“Gelecekteki mutlu günlerimiz için önce acı çekmemiz gerekiyor. Acı her şeyi temizler.”⁷³

Ancak bu eser; Dostoyevski'nin kaybettiği ününü geri kazanmasını sağlamaz, eleştirmenler eseri beğenmezler. Dostoyevski'ye kaybettiği ününü, Sibiryada yaşadığı korkunç hapisane anılarını anlattığı *Ölümler Evinden Anılar* (Zapiski iz mörtvava doma) adlı eseri getirir. Yazar anılarını, Rusya'da toprak sahibi bir ailenin oğlu olarak doğan Aleksandr Petroviç Goryançikov adında bir mahkûmun yaşam öyküsü ile anlatır. Goryançikov, kıskançlık sebebi ile karısını öldürmüş ve Sibiryada on yıl kürek cezasına çarptırılmıştır.

Olay, Omsk'da bir cezaevinde geçer. Dostoyevski'nin merkeze koyduğu kahramanı Goryançikov; başından geçen olayları, diğer mahkûmları, onları kuşatan çevreyi, pis ve çamurlu tutuklu kışlasını gerçekçi bir bakışla gözler önüne serer. Eserde, baştan sona bir öykü yoktur. Çeşitli suçlardan yargılanan kahramanların her birinin ayrı bir öyküsü vardır.

Ölümler Evinden Anılar; yazarın Sibiryada geçirdiği günlerin anlatımı, yani bir anı roman olmasının yanı sıra suç olgusuna dair derin psikolojik analizler içerir ve toplumsal sorunlara ışık tutar. Eserin son bölümü olan “Hapishaneden Ayrılış” kısmında yazarın sorduğu şu soru, eserin ana temasını oluşturmakla beraber derin toplumsal bir eleştiri de içermektedir.

⁷³ Dostoyevski, **a.g.e.**, s. 361.

“Kim bilir ne gençlikler boşu boşuna bu duvarların arkasına gömülmüştü; ne kadar çok güç kuvvet burada bir hiç uğruna yok olup gitmişti! Gerçeği görmek gerekir: Bu adamların hepsi dikkate değer tiplerdi. Belki de halkımızın en yeteneklileri, en güçlüleriydiler. Ama bu kudretli yetenekler boşu boşuna yok olmuştu, geri dönüşü olmayan, anormal bir şekilde, haksız yere yok olmuştu. Peki, bunun suçlusu kim? İşte sorun buydu: Suçlu kim?”⁷⁴

1862 yılında *Ölümler Evinden Anılar*'ın yayınlanmasından hemen sonra Dostoyevski'nin sağlığı bozulur ve yurt dışına çıkar. Fransa, İngiltere, Almanya gibi ülkeleri gezen Dostoyevski, buralarda edindiği izlenimlerini aktardığı *Yaz İzlenimleri Üzerine Kış Notları* (Zimniye zametki o letniyh vpeçetleniyah) adlı eserini yazar. Dostoyevski; bu eserinde bir taraftan yurt dışına dair izlenimlerini konuşma dilinde okurları ile paylaşırken, diğer taraftan Avrupa ülkelerinin derin bir eleştirisini yapar. Batı Avrupa teorileri, bilhassa Ütopik Sosyalizm, bu dönemde Dostoyevski'ye yaşamdan uzak, soyut ve gerçekleştirilemez gözükmektedir. Avrupa'da yaygınlaşan bireycilik kavramı, Dostoyevski'yi en çok rahatsız eden sorunlardan biridir. Dostoyevski'ye göre Batı Avrupa bireyciliğinin yarattığı ben kavramı ahlaki ve erdemi yozlaştırmaktaydı. Ayrıca, 1789 Fransız devriminin getirdiği eşitlik, özgürlük ve kardeşlik ilkelerinin, gelişen burjuva gelenekleri ve kapitalist ilişkiler ile yıkıldığını savunuyordu.

“Özgürlük, ne özgürlüğü, nasıl bir özgürlük? Herkese yasalar çerçevesi içinde her istediğini yapabilme hakkı. Her istediğini ne zaman yapabilir insan? Milyonları olunca. Herkese birer milyon veriyor mu özgürlük dedikleri? Hayır... Milyonu olmayan insan nedir? Milyonu olmayan insan, hiçbir şeydir, her istediğini yapabilen değil, her istenilenin yapılabildiği insandır.”⁷⁵

Dostoyevski'nin abisi ile birlikte çıkardığı *Zaman* (Vremya) adlı dergi 1863 yılında kapatılır, yazar *Çağ* (Epoha) adlı yeni bir dergi çıkarır ve ilk kez bu dergide yayınlanacak olan *Yeraltından Notlar* (Zapiski iz podpolya) adlı eserini yazar. Berdyayev'in⁷⁶ Dostoyevski'nin nefis diyalektiğine giriş olarak tanımladığı bu eseri; W. Kaufmann, varoluşçuluk⁷⁷ felsefesinin en iyi başlangıç eseri olarak

⁷⁴ F. M. Dostoyevski, **Ölümler Evinden Anılar**, Çev. Özlem Koşar, Bordo Siyah Yayınları, 2005, s. 523.

⁷⁵ F. M. Dostoyevski, **Polnoye sobraniye povestey i rasskazov v adnom tome**, Moskva, Alfa-Kniga, 2010, s.1204.

⁷⁶ N. Berdyayev, **Dostoyevski**, Çev. Ender Gürol, İstanbul, Adam Yayınları, 1984, s. 21.

⁷⁷ Varoluşçuluk 1927 yılında, Alman düşünürü M. Heidegger'in gizemci düşünür S. Kierkegaard'ın düşüncelerinden yararlanarak oluşturduğu felsefi bir öğretimdir. Tanrı

değerlendirir.⁷⁸ Kırk yaşında akrabasından miras kalınca memurluğu bırakıp kendi köşesine çekilmiş yeraltı adamı, iradesiz olmak zorunda diye tanımladığı⁷⁹ XIX. yüzyıl insanının tüm toplumsal değerlerinin trajik ve ironik değerlendirmesini yapar.

Yeraltından Notlar'ın yayınlanmasından sonra, önce karısını sonra abisini kaybeden Dostoyevski, hem sağlık sorunları hem de içine düştüğü ekonomik sıkıntılardan kurtulmak için yurt dışına çıkar ve burada *Suç ve Ceza* (Prestuplenie i nakazanie) adlı eserini yazar. Eser; genç bir üniversite öğrencisi olan Raskolnikov'un yaşlı bir tefeci kadını öldürerek, içinde bulunduğu berbat yaşamdan kurtulmayı planlaması ve sonuçlarını anlatır. Raskolnikov'un bu cinayeti işlerken, temelde iki amacı vardır: Birincisi; herkes gibi önemsiz bir bit olmaktan sıyrılıp; özgür, sıra dışı bir insan olmaktır. İkincisi ise; bir ölüme karşı, binlerce dirilme fikridir. Yaşlı tefecinin varlığı, sosyal dengede önemsizdir. Ama ondan alınacak parayla, bir sürü insan yeniden diriltilebilir ayrıca annesine ve kız kardeşine yardım edebilir. Ancak Avrupa bireyciliğinin sosyal bir sonucu olarak tipeştirilen Raskolnikov, vicdanına yenik düşer. Dostoyevski, burada insanın haklı bulduğu her şeyi yapabileceği fikrine karşı çıkar ve vicdan azabının yeryüzündeki tüm cezalardan daha güçlü bir ceza olduğunu gösterir. Dostoyevski; *Suç ve Ceza*'dan sonra yazdığı *Kumarbaz* (İgrok) adlı eserinde, genç bir öğretmenin kumar tutkusu yüzünden sönen hayatının öyküsünü anlatır.

varoluşçuluk ve tanrısız varoluşçuluk olmak üzere iki farklı görüş olarak gelişme göstermiştir. Bu öğretisi, evrende kendisini yaratan tek varlığın insan olduğunu ve insanın kendisini nasıl yaparsa öyle var olduğunu savunur. Bkz. Orhan Hançerlioğlu, **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1973, s. 336-337.

⁷⁸ W. Kauffman varoluşçuluğun temel ilkelerini herhangi bir düşünce okulundan olmamak, herhangi bir inançlar kümesini, özellikle sistemleri yetersiz görmek, sığlığını, bilgicliğini, yaşamdan yoksunluğunu ileri sürerek gelenekçi felsefeyi açıkça küçümsemek olarak görür. *Yeraltından Notlar'ı* dünya yazınının en başkaldırıcı eseri ve bütün toplum felsefesi geleneğine karşı açılmış bir tartışma olarak tanımlar. Ancak Kauffman'a göre felsefe ve toplum yapısına başkaldıran *Yeraltından Notlar* Dostoyevski'yi varoluşçu yapmaz. Bu eser varoluşçuluk için yazıla gelmiş en iyi başlangıç eseridir. Bkz. W. Kaufmann, **Dostoyevski'den Sartre'a Varoluşçuluk**, Çev. Akşit Göktürk, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 11.

⁷⁹ F. M. Dostoyevski, **Yeraltından Notlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 21.

1866 yılında, stenograf Anna Grigoryevna ile yazdığı *Kumarbaz*'ın bitmesinin ardından, Dostoyevski âşık olduğu bu genç kadınla bir yıl sonra evlenir. 1868 yılında Berdyayev'in⁸⁰ tanımıyla, "dünya aşırı" bir kahraman olan Prens Mışkin'in yaşamını anlattığı *Budala* (İdiot) adlı eserini yazar. Eser ilk olarak 1868 yılında "ruskiy vestnik" adlı dergide yayınlanır. Eserde mükemmel insan konusunu işleyen Dostoyevski olağanüstü bir karakter yaratmıştır. Yazar Mışkin'in karakterinde ve söylemlerinde insanlığın geleceğini Ortodokslukla eşdeğer bir düzlemde ele alır.

Her türlü dünyevi duygudan arınmış olan Mışkin'i, H.Troyat Dostoyevski karakterleri arasında en az insani olanı olarak tanımlar.⁸¹ Olayların gelişimi, Troyat'ın tezini doğrular niteliktedir. Prens Mışkin; herkesin üzerinde önce şaşkınlık, sonra büyük bir sempati toplamasına rağmen, hayalindeki cenneti gerçekleştiremez. Eser, ölümler ve yıkımlarla son bulur. *Budala*'da öne çıkan figürlerden biri de, ölümün kıyısında yaşayan İppolit karakteridir. Ölmek üzere olan İppolit; herkesin davet edildiği, bir tek onun fazlalık olduğu uçsuz bucaksız bir şölen sofrasından bahseder ve şöyle der:

"Eğer ben şuracıkta, üzerine vuran ışın demeti içinde vızıldayan minnacık sineğin bile, bu şölen sofrasında, bu koroda yeri olduğunu, bu yerini bildiğini, yerini sevdiğini ve bundan mutluluk duyduğunu, bir tek benim istenmeyen bir bebek gibi düşürüldüğümü ve sadece korkaklığımdan bunu bugüne dek anlamadığımı tek bir dakika, tek bir saniye bile unutmamak zorundaysam, bana ne bütün bu güzelliklerden!"⁸²

Dostoyevski; hayatının sonuna gelmiş ve mutsuzluk içinde son günlerini yaşayan İppolit karakterinde, ölümün kıyısında hayatın anlamını sorgular. Dostoyevski, *Budala*'nın ardından *Ebedi Koca* (Veçniy muj) adlı eserini yazar. Eserde, gençliğini geride bırakmış kırk yaşlarındaki Velçaninov'un gençlik yıllarında yaptığı hataların, yıllar sonra yas tülü takmış bir adam ve küçük bir kızla karşısına çıkması anlatılır. Eserin ana temasını, Dostoyevski'nin başlıca temalarından olan vicdan azabı oluşturur.⁸³

⁸⁰ Berdyayev, **a.g.e.**, s. 92.

⁸¹ Troyat, **a.g.e.**, s. 315.

⁸² F. M. Dostoyevski, **Budala**, Çev. Mazlum Beyhan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 481.

⁸³ Kaşına, **a.g.e.**, s. 84.

1.5. Son Eserler, 1870'li Yıllar

Yetmişli yıllar, Rus toplumsal yaşamında baskıcı yönetimin yeniden şiddetlendiği yıllardır. Bu durumun başlıca sebebi, 1866 yılında Çar II. Aleksandr'a düzenlenen suikast girişimidir.⁸⁴ Başarısızlıkla sonuçlanan bu girişimin ardından ülkede başlatılan reform ve liberalleşme hareketleri, daraltılmış gerici baskı yeniden güçlenmiştir. Hükümetin aldığı önlemler sonucu, her ne kadar geniş halk kitlelerinin hükümet karşıtı eylemlerinin önüne geçilmiş olsa da, ülkede birbiriyle zıt birçok farklı görüş varlığını sürdürmekteydi. Dönemin toplumsal siyasi yaşamı; muhafazakârlar, liberaller ve radikaller olmak üzere üç temel görüş üzerinden şekillenmekteydi.

Muhafazakârlar, bu dönemde ırkçı bir politika güdüyor ve tüm Slav halklarını Rusya'nın önderliğinde bir araya getiren Panslavizm fikirlerini savunuyorlardı.⁸⁵ Liberaller, anayasal monarşi ve Batının örnek alınması gerektiğini savunuyorlardı. Radikaller ise; her iki düşünceden farklı olarak, Rusya'nın devrimci metotlarla yeniden yapılanması gerektiği düşüncesinde birleşiyorlardı ve bünyelerinde toplumun farklı katmanlarından gelen "paznoçinsiy" olarak adlandırılan farklı grupları barındırıyorlardı.

Yetmişli yıllar Rusya'sı, radikallerin bu devrimci yapısını kabul edebilecek yapıda değildi. Hala özgür düşüncenin rahatlıkla dile getirilemediği Rusya'da, radikaller genel olarak gizli örgütler şeklinde varlığını koruyordu. Altmışlı yıllarda devrimci demokrat ideoloji ekseninde gelişen radikalizm, yetmişli yıllarda daha çok terör çizgisine kaymıştı.⁸⁶ Yetmişli yıllar Rusya'sında radikal kanadı, halkçı devrimcilik oluşturuyordu.⁸⁷ M. Bakunin, P. Lavrov, P. Tkaçev gibi isimlerin öncülüğünde gelişen halkçı devrimcilik, "halka gidiş" (hojdenie v narod) sloganı ile halkın önderliğinde gerçekleşecek bir devrimi savunuyordu.

⁸⁴ Çar II. Aleksandr'a 1866 yılında düzenlenen suikast radikal kanadın gizli örgütlerinden biri olan N. A. İşutin'in önderliğini yaptığı bir grup tarafından düzenlenir. Suikastı grubun üyelerinden D. V. Karakazov gerçekleştirir ancak başarılı olamaz. Bkz. A. S. Orlov, **a.g.e.**, s. 395.

⁸⁵ Kurat, **a.g.e.**, s. 343.

⁸⁶ Orlov, **a.g.e.**, s. 394.

⁸⁷ **A. e.**, s. 396.

Yetmişli yıllarda Rusya’da oluşan düşünce akımlarından biri de, radikal kanadın uzantılarından olan Nihilizmdi. Hiçbir toplumsal kurum ve kuralı kabul etmeyen nihilistler, ülkenin gelişmesi için çarlık sisteminin yok olması gerektiğini savunuyor ve bunun için her yolu mubah görüyorlardı.⁸⁸

Dostoyevski, 1869-70 yılları arasında ülkenin tüm bu karmaşık çelişkili toplumsal yaşamını içinde barındırabilecek *Büyük Bir Günahkârın Yaşamı* başlığı altında bir eser yazmayı planlar. Eserin konusunu, tanrının varlığı sorunsalı oluşturacaktır. Dostoyevski yazmayı planladığı bu eserle ilgili 1870 yılında A.N.Maykov’a şunları yazar:

“Bu benim son romanım olacak. “Savaş ve Barış” büyüklüğünde, konusundan sana daha önce bahsetmiştim. Bu roman beş büyük öyküden oluşacak, öykülerin her biri birbirinden bağımsız olacak. Romanımın adı “Büyük Bir Günahkârın Yaşamı” ancak her bir öykü farklı bir ad taşıyacak. Eserin ana temasını bilinçli ve bilinçsiz olarak tüm yaşamım boyunca bana işkence eden tanrının varlığı konusu oluşturacak. Kahramanım yaşamı boyunca kâh ateist kâh inanan biri... Sonra tekrar ateist olacak. İkinci öykü manastırda geçecek bu öyküye tüm umutlarımı bağlıyorum...”⁸⁹

Ancak ülkede bu sırada gerçekleşen Neçayev olayı⁹⁰, Dostoyevski’yi çok etkiler *Cinler’i* (Besiy) yazar. Dostoyevski’nin tasarladığı bu eser daha sonra Karamazov Kardeşlerde hayat bulacaktır. *Cinler*, Rusya’nın on dokuzuncu yüzyılın ortalarında içine düştüğü toplumsal ve siyasi yaşantının bir yansımasıdır. Eserde, tanrı kavramının yok olmaya yüz tuttuğu bir toplumda tüm değerlerin nasıl anlamsızlaştığı anlatılır. Eserin ana konusunu, kahramanlardan Şigalev’in deyimiyle “Sınırsız bir özgürlükten yola çıkıp sınırsız bir despotizme varış”⁹¹ oluşturur. Bu sınırsız özgürlük, tanrının olmadığı yerde başlar. Neçayev olayını, dönemin toplumsal koşullarının bir sonucu olarak gören Dostoyevski *Bir Yazarın Günlüğü’nde* şöyle yazar:

⁸⁸ Kurat, **a.g.e.**, s. 333.

⁸⁹ F. M. Dostoyevski, “Pisma (1870)” (Çevrimiçi) <http://croquis.ru/2470.html>, Ocak 2011.

⁹⁰ S. G. Neçayev “Narodnaya Rasprava” örgütünün kurucularındandır.1869 yılında kurulan bu örgütün amacı öğrenci gençliği ayaklandırmak ve hükümetle olan savaşta her tür kaynağı kullanarak yönetimi ele geçirmektir. Oldukça sert bir örgüt olan bu grupta istenen en temel şey örgüt kurallarına tam bir itaattir. Ünlü Neçayev olayı da örgütün bu sert yapısı sonucu, örgütün görüşleri ile uyuşmayan üniversite öğrencisi İ. İvanov’un ihanetle suçlanıp öldürülmesidir. Bkz. Orlov, **a.g.e.**, s. 395-396.

⁹¹ F. M. Dostoyevski, **Cinler**, Çev. Ergin Altay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 401.

“Toplumumuzun bu şaşırtıcı geçiş döneminde Neçayev değil, Neçayevler nasıl çıkabilir? Bu Neçayevler sonunda Neçayevcileri bünyelerinde nasıl toplayacaklardır?”⁹²

Dostoyevski, bu soruya yanıtını büyük yıkımlarla verir. Büyük ve yeni bir toplum öncülüğünü yaptığını sanan Verhovenski'nin tüm hayalleri suya düşer. P. Verhovenski; yeni bir toplum kurulacağına ilişkin saplantılı düşünceleri sonucu, tüm insani değerlerini yitirir. Her şeye gücünün yeteceğine inanan Stavrogin'in yaşamı, intiharla sonlanır. Liza, Şatov öldürülür, “tanrı ömrümce acı çektirdi bana”⁹³ diye haykıran Krillov intihar eder.

Krillov'un intiharının asıl nedeni, tanrının karşısında özgürlüğünü ilan etme düşüncesidir.

“Tanrı'yı öldüren, özgürlüğünü ilan eden bir insan, bunu en can alıcı noktada göstermek istemez mi? Mirasa konan bir yoksulun, kendisini o servetin sahibi olacak güçte görmediği için altın dolu çuvala yaklaşmaktan korkmasına benzer bu. Özgürlüğümü ilan etmek istiyorum. ... Kendimi öldürmek zorundayım, çünkü özgürlüğümün doruğu kendimi öldürmemdedir.”⁹⁴

Dostoyevski'nin sözünü ettiği bu Neçayevciler; Stavrogin, Şatov, Krillov, Verhovenski, Liza tanrıtanımazlığın ve devrimci sosyalizmin yirminci yüzyıla giriş kahramanlarıdır. Dostoyevski, *Cinler'i* bitirdikten sonra Yurttaş (Grajdanin) adlı dergide çalışmaya başlar. Bu dergide dönemin toplumsal siyasal ve hukuki olaylarına dair *Bir Yazarın Günlüğü* başlığı altında yazılar yazar. Ayrıca *Babok, Gülünç Bir Adamın Düşü, İsa'nın Evinde Noel* gibi kısa hikâyeler yazar. Dostoyevski bu dergideki çalışmalarına *Delikanlı* (Yunoşa) adlı eserin çalışmaları için ara verir.

1875 yılında Otoçestvenniye zapiski adlı dergide yayınlanan bu eserde Dostoyevski, yirmi bir yaşında zor şartlar altında yetişmiş genç bir delikanlı olan Arkadiy Dolgorukiy'nin hayat hikâyesinde, Rusya'nın geleceğini ve özgürlük sorununu yeniden ele alır. Arkadiy Dolgorukiy, Rotşilt gibi zengin olmayı tasarlamaktadır. Ancak onun bu düşüncesinin altında, iyi yaşamak için çok para fikri yoktur.

⁹² F. M. Dostoyevski, **Bir Yazarın Günlüğü**, C.I, Çev. Kayhan Yükseler, Yapı Kredi Yayınları, 2009, s.163.

⁹³ Dostoyevski, **Cinler**, s.121.

⁹⁴ **A.e.**, s.603-604.

Para, özgürlüğün simgesidir. Rotşilt gibi zengin olduktan sonra son kuruşuna kadar dağıtmaya hazırdır. Ona göre para, her eşitsizliği hizaya getiren bir güçtür.

Eserin ana figürlerinden biri olan Versilov ise; Dostoyevski'nin değişen dünya görüşü ile sık sık karşımıza çıkardığı, halktan kopuk Batılı Rus aydınının en iyi temsilcilerindendir. Versilov bir taraftan insanlığın altın çağının hayallerini kurarken, diğer taraftan da altın çağı, insanoğlunun kurduğu hayaller içinde en olmayacak hayal olarak tanımlar. Dostoyevski'nin, *Cinler* de tanrıtanımazlığın bir sonucu olarak gösterdiği yıkımın yerini, *Delikanlı*'da birleşme alır. Halktan kopuk Batılı aydın ile Rusya'nın gelecek kuşakları arasındaki birleşme, baba ile oğlun geç kalan dostluklarında simgeleşir.

Delikanlı adlı eserinden sonra, kısa bir süre için *Bir Yazarın Günlüğü'ne* devam eden Dostoyevski, 1878 yılından itibaren *Karamazov Kardeşler'i* (Bratya karamazovi) yazmak için hazırlıklara başlar. Yazar, *Karamazov Kardeşler'i* yazmak için yaşamının son iki yılını tüketir. Ancak eser, harcanan zamana ve emeğe değer ve Dostoyevski'nin bütün hayatı boyunca beklediği ilgiyi elde etmesini sağlar. Böylece Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler* için yeni bir bölüm yazmaya karar verir, ancak uzun süredir sağlık sorunları yaşamaktadır, yapmak istediği pek çok şey olmasına rağmen ölümünden önce yapabildiği tek şey, ünlü *Puşkin Üzerine Konuşma olur.* (Reç o puşkine)

Dostoyevski, *Puşkin Üzerine Konuşma'yı*, 1880 yılının 8 Haziran tarihinde "Rus Edebiyatı Dostları Derneği'nin" Puşkin anıtının açılış töreni için yaptıkları organizasyonda yapar. Konuşmada Puşkin'in ulusal bir şair olarak önemini vurgularken, onun Rus edebiyatına kattığı kahramanlarla ülkenin toplumsal yaşamında meydana gelen tüm aksaklıkları açığa çıkardığını, böylece Rus halkının toplumsal sorunlarını aydınlattığını söyler.

Bu konuşma Dostoyevski'nin yaşamında önemli bir yer tutar. *Karamazov Kardeşler'de* yapmak istediği, tüm insanları evrensel bir sevgi ve uyum içinde birleştirme düşüncesi, Puşkin *Konuşması'nda* yeniden alevlenir. Bu konuşmada Rus toplumsal ve siyasi yaşamında önemli bir yer tutan ve birbirine karşıt olarak gelişen

Slavcılar ve Batıcıları birleşmeye davet eder. “Petro’nun⁹⁵ büyük devrimlerinden sonra gelen ikinci yüzyılın başında, halktan köklerini koparmış bir aydın toplumunun içinde doğdu”, cümleleri ile tanıttığı Puşkin imgesinde, Dostoyevski Rus aydınlarına şöyle seslenir:

“Eğ başını önüne mağrur kişi, ilkin gururunu ayaklar altına al! Eğ başını önüne tembel adam, ilkin kendi yurdunda çalışmaya bak! Halkın hikmetine, adalet anlayışına uyan çözüm yolu budur. Gerçek dışarıda değil sendedir. Kendini kolla, kendini bul, kendi önünde eğil, kendine üstün gel, gerçeği göreceksin. Bu gerçek ne eşyada, ne senin dışında ne de başka ülkelerdedir: ilkin kendi kendine ettiğindedir. Kendini yener, kendi önünde eğilebilirsen düşünde görmediğin kadar özgür olacaksın; büyük bir işe başlayacaksın, başkalarını hür kılacaksın çevrende hep mutluluk göreceksin. Hayatın gerçekten yaşanmış olacak, sonunda da milletini, milletin kutsal gerçeğini anlayacaksın”.⁹⁶

Dostoyevski’nin *Puşkin Üzerine Konuşma*’da öne sürdüğü ve Rus ulusu ile özdeşleştirdiği evrensel birleşme ve sevgi düşünceleri ilk okunduğu anda büyük bir coşku ile karşılanmış , “Sen bizim peygamberimizsin!”⁹⁷ diye haykırışlar duyulmuş ancak bu etki kısa bir süre sonra sert tartışmalara neden olmuştur. Bu konuşmanın sonradan yarattığı olumsuz atmosfer, zaten sağlığı bozuk olan Dostoyevski’yi derinden etkilemiş ve yazarın sağlığı daha da bozularak 28 Ocak 1881’de Petersbug’da ölmüştür.

⁹⁵ 1689-1725 yılları arasında tahta kalan ve Ruslar tarafından “büyük” unvanı ile anılan I. Petro Rusya’da ilk batılılaşma hareketini başlatan çardır. I.Petro yönetimi boyunca Rusya’yı eski Moskova zihniyetinden kurtarıp Avrupalılaştırmak için uğraşmıştır. Ancak I.Petro’nun batılılaşma adına başlattığı reform hareketi yalnız yönetim alanında yapılmamış ülkenin düşünce yapısı da değiştirilmek istenmiştir. Bunun için kılık kıyafet ve eğitim alanında da çeşitli reformlar yapılmış ve uygulanması için önemli tedbirler alınmıştır. I. Petro’nun Rusya’yı geliştirmek adına başlattığı reform hareketleri önemli ölçüde başarı sağlamış ancak aynı zamanda Rus tarihini uzun süren tartışmalara sevk etmiştir. Rus aydını ile halk arasında açılan uçurum Petro’nun başlattığı batılılaşma hareketi ile değerlendirilmiştir. I.Petro dönemi detaylı bilgi için Bkz. A. N. Kurat, **a.g.e.**, s. 252-273.

⁹⁶ F. M. Dostoyevski, **Puşkin Konuşması**, Çev. Tektaş Ağaoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 31.

⁹⁷ F. M. Dostoyevski A. G. Dostoyevskaya, **Perepiska**, İzdatelstvo Nauka, Leningrad, 1976, s. 346.

2. F.M.DOSTOYEVSKİ'NİN KARAMAZOV KARDEŞLER ADLI ESERİ

2.1. Oluşum Süreci

Karamazov Kardeşler, Ruskiy vestnik adlı derginin 1879-1880 yılları arasında çıkan ilk on bir sayısında bölüm bölüm yayınlanmıştır. Eser, ayrı bir kitap olarak 1881 yılında okurlara sunulmuştur. F. M. Dostoyevski'nin son eseri olan *Karamazov Kardeşler*, on iki kitap ve sonsözden oluşmaktadır. Kitaplar dört ana bölüme ayrılmıştır. “Bir Ailenin Hikâyesi” “Yersiz Bir Toplantı” ve “Şehvet Düşkünleri” başlıklarındaki kitaplar, birinci ana bölümü oluşturmaktadır. İkincinin de ise; “Acılar”, “Lehte ve Aleyhte”, “Rus Rahibi” başlıkları yer almaktadır. Üçüncü bölümü; “Alyoşa”, “Mitya”, “Ön Kovuşturma” başlıkları, dördüncü ve son bölüm ise; “Çocuklar”, “İvan Fyodoroviç Kardeş”, “Adli Hata” başlıkları oluşturmaktadır. Eserde dört ana bölümün yanı sıra, kendi içinde üç başlığa ayrılan sonsöz kısmı yer almaktadır.

Dostoyevski'nin başyapıtı sayılan *Karamazov Kardeşler*; yazarın tüm yaşamı boyunca yaşadığı olayların, karşılaştığı kişilerin ve tüm siyasal, toplumsal görüşlerinin bir sentezidir. Y.Dementyeva *Karamazov Kardeşler* üzerine yazdığı makalede şöyle demiştir:

“Dostoyevski'nin ustalığı ve yeteneği her bir eserinde yavaş yavaş daha iyi açılmaktadır, bundan dolayı Dostoyevski eserleri arasında en etkili ve en felsefi olanı son romanı *Karamazov Kardeşler*dir. Bu eserde ilk eserlerde yer alan birçok temanın gelişimini görürüz ki *Karamazov Kardeşler* yazarın tüm yaratıcılığının zirvesidir.”¹

Bu anlamda Dostoyevski'nin tüm sanatsal ve yaşamsal deneyimlerinin bir sonucu olarak, eserin oluşumuna etki eden birçok etken göze çarpmaktadır. Dostoyevski'nin özellikle sürgün sonrası kaleme aldığı eserlerinin çoğunda olduğu gibi, *Karamazov Kardeşler*'de de olay örgüsü, bir cinayet vakası etrafında gelişir. Ancak söz konusu eserde işlenen suç, diğer eserlerinden farklı olarak baba katiliğidir ve eserin temelinde gerçek bir olay yatmaktadır.

¹ Y.Dementyeva, “**Legenda o velikom inkvizitore**” v romane **F.M.Dostoyevskogo “Bratya Karamazovi”**, (Çevrimiçi), <http://rus-lit.com/raboti-uchaschichsya/legenda-o-velikom-inkvizitore-v-romane-f-m-dostoevskogo-bratya-karamazovi>, Kasım 2011.

Karamazov Kardeşler'de işlenen baba katiliği suçunu, Dostoyevski Omsk'taki cezaevinden arkadaşı olan ve baba katiliği suçundan yirmi yıla mahkûm edilen İlyinski adında bir mahkûmun yaşamından esinlenerek, eserine konu eder.²

Daha önce *Ölümler Evinden Anılar* adlı eserinde değindiği bu adam, tıpkı *Karamazov Kardeşler*'in kahramanı Dmitri Karamazov gibi haksız yere böyle korkunç bir suçtan hüküm giymiştir. *Ölümler Evinden Anılar*'ın birinci bölümünde Dostoyevski, bu adamın hikâyesini şöyle anlatmıştır:

“Daha önceleri devlet hizmetinde çalışan asil bir adammış, altmış yaşındaki babasının bir anlamda hayırsız evladıymış. her şeyini çarçur etmiş, gırtlığına kadar borca batmış. Babası, onu dizginlemeye, aklın yolunu göstermeye çalışmış, ancak oğlu, bir evi ve çiftliği olan babasının çok parası olduğunu sanarak, onu sırf mirası için öldürmüştü. Cinayet ancak bir ay sonra aydınlanmış. Babasının kaybolduğunu polise gidip kendisi bildirmiş. Bir ay boyunca da sefa sürmüştü. Ancak bir gün o yokken polis cesedi bulmuş. ... Oğul cinayeti itiraf etmemiş, ancak asalet sıfatı ve resmi görevi elinden alınmış, yirmi yıl sürgüne ve kürek cezasına mahkûm edilmiş.”³

Dostoyevski, hapisane yaşamını anlattığı *Ölümler Evinden Anılar*'da değindiği bu mahkûmun hikâyesinden çok etkilenmiştir. Suçlunun işlediği cinayet karşısındaki tavırları, hiç de böyle korkunç bir suç işlemiş gibi değildir, mahkûm son derece neşeli ve huzurlu görünmektedir. Nitekim daha sonra, cinayeti başka birinin işlediği açığa çıkmıştır. Dostoyevski bu bilgiyi eserin yayınlanmasından sonra Sibiry'a'dan gelen haberlerden öğrenmiş ve eserin bir sonraki yayınında “Şikâyet” başlığını taşıyan bölümde, bu mahkûmla ilgili edindiği doğru bilgileri okurlara sunmuştur.

Ancak Dostoyevski *Ölümler Evinden Anılar*'ın kahramanı İlyinski'nin hikâyesini *Karamazov Kardeşler* romanında farklı bir yapıda sunmuştur. Eserde, gerçek suçlu ortaya çıkmamış, Dmitri Karamazov işlemediği bir suçun cezasını çekmek zorunda kalmıştır. Çünkü Dostoyevski burada, baba katiliği suçunu, toplumsal yapıdaki bozuklukların, inançsızlığın bir sonucu olarak göstermek istemiştir. Bu nedenle önemli olan insanlığın gitmekte olduğu yoldur, Dostoyevski toplumda yaygınlaşan inançsızlık sorununun, insanlığı nereye götürdüğünün altını çizmiştir.

² F. M. Dostoyevski, *Bratya Karamazovi* redaksiya L. P. Grossmana, Moskva, Gasudarstvennoye İzdatelstvo, 1935, s. 5.

³ F. M. Dostoyevski, *Ölümler Evinden Anılar*, Çev. Özlem Koşar, Bordo-Siyah Yayınları, 2005, s.55.

Karamazov Kardeşler'in oluşumuna etki eden en önemli faktörlerden biri de Dostoyevski'nin bu yıllarda genç Profesör V.Solovyov⁴ ile tanışması ve onunla Optina Pustin manastırına yaptığı ziyarettir.⁵ Vladimir Solovyov, (1853-1900) Dostoyevski'nin düşünce serüvenine önemli katkılarda bulunmuştur. İlk gençlik dönemlerinde her şeyin değiştirilmesi gerektiğini savunan nihilist fikirlere kapılan Solovyov daha sonra ise tanrının varlığına olan inancını yeniden kazanmıştır. Tıpkı Dostoyevski gibi, yaşamının çeşitli dönemlerinde inanç buhranları yaşayan Solovyov, Dostoyevski ile tanıştığı yıllarda kendini tanrının varlığına adanmış bir düşünürdür. Solovyov'un dini felsefesi tüm Hıristiyan kiliselerinin birleşmesi esasına dayanmaktadır. Ancak Solovyov Dostoyevski'den farklı olarak; dini, ulusla özdeşleştirmenin doğru olmadığını savunmakta ve her türlü ulusçuluğa karşı çıkmaktadır.⁶ Ancak her ne kadar bazı konularda Dostoyevski ile Solovyov arasında düşünce farklılıkları olsa da, Dostoyevski *Karamazov Kardeşler'de* Alyoşa karakterini yaratırken Solovyov'un düşüncelerinden etkilenmiştir.⁷

Optina Pustin manastırına yapılan ziyaret ise, eserde anlatılan manastır yaşamı ve tasvir edilen ideal kilise düzeni bölümlerinin yaratılmasında önemli katkılar sağlamıştır. Dostoyevski bu ziyaret boyunca, manastır yaşamına dair geniş gözlemlerde bulunmuş ve önemli din adamları ile sohbet etme imkânı yakalamış ve buradaki rahiplerin öğretilerinden çok etkilenmiştir

Karamazov Kardeşler'in oluşum sürecinde Dostoyevski'nin ve eşi Anna Grigoryevna'nın kendi yaşamında karşılaştığı acılarının da izleri görülmektedir. Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler'i* yazmadan önce küçük oğlu Alyoşa'yı şiddetli bir sara krizi sonucu kaybetmiş, bu olay hem eşini hem de kendisini derinden

⁴ V. Solovyov 1853 yılında Moskova'da doğmuştur. Moskova üniversitesi profesörlerinden Sergey Solovyov'in oğludur. Önce tarih ve felsefe fakültesine giren Solovyov daha sonra bilim fakültesinde okumuştur. Dindar bir ailenin oğlu olarak yetişen Solovyov yaşamı boyunca çeşitli inanç buhranları geçirir. İlk gençlik yıllarında ateizm düşüncelerine kendini kaptıran Solovyov zaman içerisinde tanrıya ve Hıristiyanlığa yeniden yönelmiştir. Ancak sürdürdüğü düzensiz yaşam ve garip doğası yaşamının ve eserlerinin algılanmasını biraz çelişik kılmıştır.1900 yılında hastalıktan ölen Solovyov yaşamının son yıllarında geleceğe olan iyimser bakış açısını yitirmiş olsa da XX. yüzyıl düşünce ve sanat akımlarının oluşumuna önemli ölçüde etki etmiştir. Bkz. A. Walicki, **Rus Düşünce Tarihi Aydınlanmadan Marksizme**, Çev. Alâeddin Şenel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 552-571.

⁵ H. Troyat, **Dostoyevski**, Çev. Leyla Gürsel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 387.

⁶ Walicki, **a.g.e.**, s. 555.

⁷ **A.e.**, s. 554.

sarsmıştır. Dostoyevski “İmanlı Kadınlar” bölümünde evladını yitiren bir kadının Zosima’ya acılarını anlattığı hikâyede, adeta kendi eşinin acılarına cevap vermiş ve eserde iyi ahlaki, mükemmelliği ve Rusya’nın geleceğini temsil eden Alyoşa Karamazov’a kendi oğlunun adını vermiştir.

“Bir gün büyük ermişlerden biri kilisede senin gibi ağlayan bir kadın görmüş, O da tanrının yanına aldığı küçük, biricik evladı için gözyaşı döküyormuş. “bu yavruların tanrı huzurunda nasıl üstün tutulduğunu biliyor musun?” diye sormuş ermiş, tanrı huzurunda onlardan daha cesur kimse yoktur: Tanrım, bize hayat bağışladın ama vermenle alman bir oldu diye tanrıya sormuşlar, tanrıda onlara hemen melek payesi vermiş. Onun için sende ağlama, sevin yavrun şimdi tanrının yanında melekler arasındadır. ... Bir ana olarak bil ki senin yavrun da belki şu anda tanrı huzurunda neşe mutluluk içindedir ve senin için tanrıya yalvarmaktadır.”⁸

Anna Grigoryevna bu olayla ilgili olarak günlüğünde şöyle yazmıştır:

“Karamazov Kardeşler’in imanlı kadınlar bölümünde kuşkularımdan, düşüncelerimden hatta sözlerimden çok şey vardır. Fyodor Mihayloviç bu durumuma çok üzülüyordu, bana aklın yolunu gösteriyor, tanrının buyruğunu kabullenmem için diller döküyor, üzerimize bir kâbus gibi çöken felaketle barışık olmamı, kendilerine karşı kayıtsızlıktan da öte bir tavır içinde olduğum çocuklarımı düşünmemi istiyordu.”⁹

Eserde, Dostoyevski’nin yaratıcılığının en başından beri var olan tüm temaları ve karakterleri görmek mümkündür. Dostoyevski’nin ezilmiş ve aşağılanmışlar, şehvet düşkünleri, insan suretinde melekler, genç düşünürler, yoksulluğun pençesinde ezilenler gibi alışılmış kahramanları, yine tanrısız bir dünyada yaşamının anlamını sorgularlar. Bu sorgulama, aynı zamanda Dostoyevski’nin kendi yaşamı boyunca yaptığı sorgulamadır. Yukarıda açıkladığımız *Karamazov Kardeşler’in* oluşum sürecine etki eden faktörlerin yanı sıra, hiç şüphesiz eserin oluşumunu sağlayan en temel faktör yaşamının sonuna gelmiş olan Dostoyevski’nin ülkedeki tüm sorunlara kaynak olarak gördüğü inançsızlık sorununa kökten bir cevap verme çabasıdır. Eserde yazar, Karamazov ailesinin hikâyesini temel alarak Rus düşünsel ve toplumsal yaşamının tüm sorunlarını ortaya koymakta ve bu sorunları inançsızlığın bir sonucu olarak göstererek ideal bir din ve toplumsal düzen öngörmektedir.

⁸ F. M. Dostoyevski, **a.g.e.**, Tom I, s.96.

⁹ Anna Dostoyevski, **Fyodor Dostoyevski**, Çev. M. Tahsin Yalım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2004, s. 281.

2.2. Konu ve Ana Tema

F.M.Dostoyevski'nin yaratıcılığının doruk noktasını oluşturan *Karamazov Kardeşler'in* konusunu; dönemin Rusya'sının tüm toplumsal, siyasi ve ahlaki sorunları ve yazarın bu sorunlara çözüm olarak geliştirdiği felsefi ve ahlaki düşünceleri oluşturmaktadır. Dostoyevski'nin tüm ahlaki, siyasi ve toplumsal görüşlerini içeren bu eser, yaşamının son yıllarına gelmiş olan yazarın insanlığa bıraktığı mirası gibidir. Eserde Dostoyevski, tüm insanlığın refah içinde yaşayabilmesinin sırrını vermeyi amaçlamıştır. Dostoyevski'nin insanlığa sunduğu bu sır; Rusya'nın önderliğinde kurulacak, tüm insanlığı evrensel bir sevgi ve merhametle kucaklayan ideal bir din anlayışıdır. Romanın temelinde bir taşra kasabası olan Skotoprigronyevsk'de¹⁰ yaşayan ve Rusya'nın tüm toplumsal özelliklerini içinde barındıran Karamazov ailesi yer almaktadır. Ailenin baş ferdi baba Fyodor Pavloviç Karamazov'dur. "Bir Ailenin Hikâyesi" adlı bölümde okura tanıtılan baba; çıkarlarını çok iyi bilen, bencil, cimri ve şehvet düşkünü biridir. Fyodor Pavloviç Karamazov iki kere evlenmiş, bu evliliklerden üç çocuğu olmuştur. İlk evliliğini; zengin bir tüccarın kızı ile yapan Fyodor Pavloviç Karamazov'un, bu evlilikten Dmitri adında bir çocuğu olur. Ancak bu evlilik karısının genç bir subayla kaçması ve bir süre sonra hastalanarak ölmesiyle son bulur. Böylece Fyodor Pavloviç Karamazov ikinci kez öksüz bir kız olan Sofya İvanovna ile evlenir ve bu evlilikten Aleksey ve İvan adında iki çocuğu daha olur. Ancak Sofya İvanovna, kocasının kötü kişiliği ve çirkin yaşantısına dayanamaz ve bir tür sinir hastalığına yakalanarak ölür. Annelerinin ölümünden sonra, Fyodor Pavloviç Karamazov çocuklarıyla ilgilenmez ve sefahat dolu yaşantısına devam eder. Çocuklara vefakâr uşak Grigori bakar. Bu şehvet düşkünü babanın, hasta bir kadın olan Smerdiyaşa'ya tecavüz etmesi sonucu Smerdyakov adında sara hastası bir oğlu daha olmuştur.

Eserde olay örgüsü, kendinden başka kimseyi düşünmeyen bu şehvet düşkünü babanın öldürülmesi ile başlar. Cinayeti Fyodor Pavloviç'in çok güvendiği, uşaklığını

¹⁰ Skotoprigronyevsk, hayvan pazarı anlamına gelir. Dostoyevski'nin Rusya'nın toplumsal ve siyasal yaşamında yer alan tüm sorunları ele aldığı Karamazov Kardeşler adlı eserinde olayların geçtiği yerin bu adla anılması ilgi çekicidir. Hayvan pazarı tanrının olmadığı bir yerde yok olan değerlerin yarattığı bozulmayı ve insanlıktan çıkmayı, insani değerleri kaybetmeyi simgeler. Özellikle hasta ve deli bir kıza tecavüz edecek kadar tüm insani değerlerini kaybetmiş, inançsız ve şehvet düşkünü baba Fyodor Pavloviç bu tanımı en iyi simgeleyen kahramandır.

yapan, gayrimeşru oğlu Smerdyakov işler. Ancak ihtiyar babanın ölümü, akıllara ilk olarak Dmitri Karamazov'u getirir. Çünkü Dmitri ile babası arasında miras anlaşmazlıklarının yanı sıra, kadın meselesi vardır. Baba Fyodor Pavloviç Karamazov, oğlunun sevdiği kadın Gruşenka'ya âşık olmuş ve onu elde etmek için her yola başvurmuştur, bu nedenle Dmitri daha önce de babasına saldırmış, hatta ölüm tehditleri savurmuştur. Yapılan araştırmalarda tüm deliller Dmitri'yi gösterir. Böylece Dmitri tutuklanarak, sürgüne mahkûm edilir. Suçu İvan'ın düşüncelerinden cesaret alarak işleyen Smerdyakov ise, geride hiçbir açıklama bırakmadan intihar eder. Zaten Smerdyakov'a göre; birinci derecede suçlu o değil, İvan'dır.

Karamazov ailesinin her bir üyesi, eserde Rusya'nın farklı bir özelliğini temsil eder. Şehvet düşkünü baba ve onun gayri meşru oğlu Smerdyakov, Rusya'nın koparıp atılması gereken çürümüş özelliklerini yansıtır.

Akılcı İvan, Batılı aydın tipini temsil eder. İvan'ın serüveni ve akıbeti, Rusya da aydın sınıfın en büyük sorunlarından birini oluşturan Batılılaşma yandaşlarına verilen bir cevaptır. Dostoyevski'ye göre Batı aydınlanmacılığı ve eğitimi basit Rus ruhu ile çelişmekte ve onu kaçınılmaz olarak kuşku ve inançsızlığa sürüklemektedir.¹¹ Tanrının olmadığı bir yerde, uyum ve düzen imkânsızdır.

Dmitri Karamazov, savcı İpolit Kriloviç'in deyimiyle "Rusya'yı olduğu gibi tabii halinde temsil etmektedir."¹² Rusya'nın kendine has tüm yapısını içinde barındıran Dmitri, Çar II. Aleksandr zamanında yapılan adli reformların bir eleştirisi olarak karşımıza çıkar. İşlemediği bir suç yüzünden mahkûm edilir. Genç yaşta kirletilip terk edilen Gruşenka, aşırı gurur ve toplumsal baskı altında ezilen Katerina, ne istediğini ve niçin var olduğunu anlamayan, kendine işkence ederek yaşayan Liza, yoksulluk içinde ezilen Yüzbaşı Snegirev, tüm bu kahramanlar çağın Rusya'sının kahramanlarıdır. Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler'deki* tüm bu kahramanları aracılığı ile Rus toplumsal yaşamında giderek yaygınlaşan nihilizm, ateizm gibi olguların doğurduğu ayrışma, eski yapıların bozulması, aile yapısındaki parçalanma gibi sonuçlara değinir.

¹¹ M. A. Antonoviç, "Mistiko - asketikeski roman", F. M. Dostoyevski v russkoy kritike, Moskva, Gasudarstvennoye İzdatelstvo, 1956, s. 259.

¹² Dostoyevski, a.g.e., Tom II, s. 361.

Eserin ana konusunu ailede başlayan ve topluma yön veren ayrışma fikri oluşturmaktadır. Dostoyevski'ye göre bu ayrışma, inançsızlıktan doğmaktadır. İnançsızlığın doğurduğu ayrışmaya karşı Dostoyevski, ancak tanrı inancı ile gerçekleşebilecek bir birlik fikrini ileri sürmekte ve tüm insanlığı kapsayan evrensel bir düzeni savunmaktadır. Sonuç olarak Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler'de* ülkede yapılan reformlardan, aile yapısına, ataerkil düzendeki değişimlere, Batıcılıktan ateizme kadar dönemin Rusya'sının tüm toplumsal sorunlarına değinmiştir. Ancak ne kahramanların ne de olayların sonunu getirmemiş, hiçbirinin akıbetine dair kesin bir bilgi vermemiştir. Eserde kesin olarak verilen tek şey, inançsızlığın doğurduğu toplumsal sorunlara çözüm olarak sunulan İsa ve tanrı inancıdır.

Victor Terras "Dostoyevski'yi Okumak" adlı eserinde bu durumu şöyle açıklamıştır:

"İnsan hakikatinin bütün biçimleri mutlak hakikat yani tanrının hakikati karşısında anlamsızdır."¹³

Karamazov Kardeşler'de kahramanların hiç birinin sonunun ne olduğuna dair bir bilgi verilmeden eserin bitmesi, aşağıda inceleyeceğimiz kahraman özelliklerine dair Dostoyevski'ye yöneltilen kimi eleştirileri de açıklamamıza yardımcı olmaktadır. Dostoyevski'nin özellikle sürgün sonrası dönemde kaleme aldığı eserlerinin kahramanları, gerçek bir varlığı temsil etmezler. Onlar ete kemiğe bürünmüş düşüncelerdir. En temel özellikleri, belli bir düşünceyi temsil ediyor olmalarıdır. Bu nedenle *Karamazov Kardeşler'de*, kahramanların yazgılarına dair son söz söylenmemiştir. Onların temsil ettiği düşüncelere dair son söz söylenmiştir. İnançsızlık ancak yıkımlara sebep olur, tanrının olmadığı bir yerde uyum ve düzen sağlanamaz. Tanrıyı ise, gelecekte ki Rusya'yı simgeleyen Alyoşa'da canlanan evrensel sevgi ve ideal kilise düzeni temsil eder.

¹³ Victor Terras, **Dostoyevski'yi Okumak**, Çev. Zeynep Alpar, İstanbul, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2010, s. 218.

2.3. Kahraman Özellikleri

Çalışmamızın ilk bölümünden de hatırlanacağı üzere Dostoyevski'nin *İnsancıklar*'dan başlayarak sürgün yıllarına kadar olan dönemde kaleme aldığı ilk eserlerinde kahramanlarını; yoksulluğun, kent yaşamının pençesinde ezilen yoksul, küçük insanlar, hor görülmüş ve aşağılanmışlar, yalnız hayalperestler, aşırı gurur yüzünden ikiye bölünmüş karakterler oluşturmuştur. Sürgün yıllarından sonra ise bu yılların etkisiyle yazarın dünya görüşünde önemli değişimler meydana gelmiş, bu değişimler eserlerinin kahramanlarına da yansımıştır.

İlk eserlerde yer alan küçük insanların hayat karşısında tutunma çabaları, Dostoyevski'nin sürgün sonrası değişen dünya görüşü ile tanrısız ve inançsız bir dünyada tutunma çabalarına dönüşmüştür. Kahramanlar ise; bu inançsız dünyanın ebedi günahkârları, inanç ile inançsızlık arasında bocalayan suçlular, şehvet düşkünleri ya da tanrının bir sembolü niteliğinde meleklerdir.

Dostoyevski'nin kahramanlarını ayrıntılı olarak inceleyen P. N. Tkaçev'e göre; ister edebi günahkârlar, ister melek ruhlu insanlar olsun, Dostoyevski'nin üstünlüğü bize bu kahramanları mutsuz ve acı çeken insanlar olarak göstermesi ve insana olan yaklaşımımızda bizi daha hümanist kılmasıdır.¹⁴

Diğer bir Rus araştırmacı M. Antonoviç ise; "Mistik- Çileci Bir Roman" adlı çalışmasında Tkaçev'in sözünü ettiği bu üstünlüğün, *Karamazov Kardeşler*'de yer almadığını savunmaktadır. Söz konusu araştırmacıya göre *Karamazov Kardeşler*'de Dostoyevski'nin her şeyi ve herkesi affeden hümanizmasının yerini, mistik bir bağınazlık almıştır.¹⁵ İnançsızlık ve kuşkunun doğurduğu mutsuzluğa karşı en ufak bir acıma hissedilmemektedir.

Dostoyevski üzerine önemli çalışmalarla imza atan N. Berdyayev, A. Gide gibi düşünürler; Dostoyevski kahramanlarının, yazarın kendisini, kendi acılarını,

¹⁴ P. N. Tkaçev, "Noviye tipi zabiti lyudey", (Çevrimiçi), http://az.lib.ru/t/tkachew_p_n/text_0120.shtml, Ocak 2010.

¹⁵ Antonoviç, a.g.e., s. 262.

kuşklarını, sevinçlerini yansıttığını düşünür.¹⁶ Grossman ve Antonoviç ise Dostoyevski kahramanlarını gerçeklikten uzak ve yapmacık bulmuştur.¹⁷ Dostoyevski'yi "çok sesli" (polifonik) romanın kurucusu olarak tanımlayan M. Bahtin bu durumu şöyle açıklamıştır:

"Dostoyevski kahramanlarının hepsinin çözüme kavuşturamadığı yüce bir düşüncesi vardır. Hepsi de her şeyden önce bir düşünceyi düzgün bir biçimde ortaya koymak ister."¹⁸

Bahtin'in bu görüşünü savunan diğer bir araştırmacı H. Troyat'tır. Troyat, Dostoyevski kahramanlarını, "madde çerçevesinde devinen düşünceler" olarak tanımlamıştır.¹⁹

Biz de çalışmamız kapsamında, *Karamazov Kardeşler'deki* kahraman özelliklerini inceleyeceğimiz bu bölümde, yukarıda yer alan Bahtin'in bu düşüncesi ekseninde değerlendirmeyi daha uygun bulduk. Başka bir deyişle kahramanları var olan bir insan olarak değil de, yaşayan bir düşünce ekseninde değerlendireceğiz. Eserde yer alan ana kahramanlar; baba Fyodor Pavloviç Karamazov, Fyodor Karamazov'un ilk karısından olan büyük oğlu Dmitri Karamazov ve ikinci karısından olma Dmitri'nin üvey kardeşleri İvan ve Aleksey (Alyoşa) Karamazov, gayrimeşru oğul uşak Smerdyakov ayrıca yaşlı rahip Zosima'dır. Bu ana kahramanların yanı sıra Dmitri'nin nişanlısı Katerina İvanovna ve sevdiği kadın Agrefena Aleksandrovna (Gruşenka) gibi kadın kahramanlar ve İlyuşka, Kolya, Liza gibi çocuk kahramanlar yer alır.

Yirmi bir yaşında genç bir rahip adayı olan Aleksey Karamazov, eserde Rusya'nın geleceğini ve mükemmel insan düşüncesini temsil eder. Alyoşa, gelecekteki Rusya'nın mükemmel insan modelidir. Ancak genç yaşta manastıra giren ve her türlü dünyevi kötülükten arınmış olan Alyoşa, bu karakteri ile eleştirmenler tarafından yapay ve asılsız olarak tanımlanmıştır. Örneğin M.Antonoviç Alyoşa karakterinin yapaylığının altını çizerek, eserde böyle bir karakterin varlığına ikna edebilecek

¹⁶ Bkz. N. Berdyayev, **Dostoyevski**, Çev. Ender Gürol, İstanbul, Adam Yayınları, 1984, s. 16. A. Gide, **Yaşam Öyküleri Dostoyevski**, Çev. Bertan Onaran, İstanbul, Payel Yayınları, 1998, s. 49.

¹⁷ Bkz. M. Antonoviç, **a.g.e.**, s. 264. L. Grossman, **a.g.e.**, s. 42.

¹⁸ Mihail M. Bahtin, **Dostoyevski Poetikasının Sorunları**, Çev. Cem Soydemir, Metis Eleştiri, 2004, s. 142.

¹⁹ Troyat, **a.g.e.**, s. 248.

hiçbir gelişim evresinin verilmediğini belirtir.²⁰ L. Grossman da Alyoşa'yı Dostoyevski kahramanları arasında en az inandırıcılığa sahip olanı olarak tanımlar.²¹ Söz konusu bilim adamına göre Alyoşa, eserde sadece kompozisyonel planın tamamlayıcısıdır.

M.Bahtin ise; bu durumu Dostoyevski'nin sanatsal dünya algısının bir özelliği olarak tanımlar ve şöyle yazar:

“Dostoyevski'nin romanlarında nedensellik yoktur, başlangıç yoktur, çevreye veya yetiştiriliş tarzına dayanan bir açıklama yoktur. Bir karakterin her edimi şimdidedir ve bu anlamda önceden belirlenmiş değildir; yazar tarafından özgür olarak kavranır ve temsil edilir.”²²

Eserde iyi ahlakı, mükemmelliği simgeleyen diğer kahraman, yaşlı Zosima'dır. İlk gençlik yıllarını hovardalıkla geçiren Zosima, haksız yere teşebbüs ettiği bir düello sonucu yaşadığı hayattan vazgeçer ve manastıra kapanır. Ölüm döşeğinde abisinin söylediği “Hepimiz birbirimize karşı suçluyuz” sözlerini ömrü boyunca yüreğinde taşıyarak, kendini insanlara adar ve insanlığa evrensel sevgi düşüncesini sunar.

“Kardeşlerim, insanların günahlarından ürkmeyin, insanları günahlarıyla da sevin. Böyle bir sevgi tanrısal sevginin örneğidir ve yeryüzündeki en yüksek sevgidir. Tanrının yarattığı her şeyi bir kum taneciğine kadar her şeyi sevin. Tüm canlıları, bitkileri her şeyi sevin. Yarattılan her şeyi severseniz, tanrısal sırra ulaşsınız ve her gün biraz daha derinleşerek kavrsınız bu sırrı. Böylece sevginiz, sonunda bütün dünyayı kapsayan evrensel bir sevgi olur.”²³

Zosima'nın öğretileri, Dostoyevski'nin Ortodoksluk ve ideal kilise düzeni düşüncelerinin yansımalarıdır. V.N.İzraztsov “ Dostoyevski ve Çağdaşlık: Vicdan Sorunu” (Dostoyevski i sovremennost: problema sovesti) adlı çalışmasında Dostoyevski'nin yaşamındaki ahlaki yenilenmede doğanın güzelliğinin ve uyumunun büyük bir anlam taşıdığını belirterek Dostoyevski'nin gençliğinde bir kış akşamı doğaya nasıl yaklaştığını şöyle anlatmıştır:

“Dostoyevski henüz daha gençken, ruhsal yaşamında önemli bir olay meydana gelmiştir. Fyodor Mihayloviç soğuk bir ocak akşamında evine dönerken, Neva nehrine yaklaşmış, nehrin sisli, donmuş, bulanık sularının derinliklerine keskin bir bakış atmış, ... Tüm insanlık ve dünya Dostoyevski'nin gözlerinin önüne bir rüya, fantastik, büyümlü bir düş olarak serilmiştir. Dostoyevski “nasılda garip bir

²⁰ Antonoviç, **a.g.e.**, s. 263.

²¹ Grossman, **a.g.e.**, s .42.

²² Bahtin, **a.g.e.**, s. 78.

²³ Dostoyevski, **a.g.e.**, Tom I,s. 355.

düşünce birden içimde kıpırdandı, ... O anda içimde yeni, tamamen yeni bir dünyanın kıpırdadığını anlamaya başladım. ... Varlığımın bu dakikalarda başladığını varsayıyorum” diye yazmıştır.”²⁴

İzraztsov’a göre Dostoyevski bize gerçeğe giden yolu doğayla içten bir bütünleşme olarak göstermektedir ve Zosima’nın “tanrının yarattığı her şeyi, bir kum taneciğine kadar her şeyi sevin” sözleri de bu düşünceye koşut olarak yazılmıştır.

Romanda sevgi ve inancı, mükemmelliği temsil eden Alyoşa ve Zosima’nın karşısında; İvan Karamazov, baba Fyodor Pavloviç Karamazov ve uşak Smerdyakov gibi edebi günahkârlar yer almaktadır. Tanrıyı değil, tanrının yarattığı evreni kabul etmediğini savunan İvan, Rus nihilizminin ve inançsızlığın düşüncesini, yani Rus aydınının tipik yazgısını temsil eder. “Ben oldum olası yakınlarımı sevmek nedir bilmedim”²⁵ diyen İvan; akılcı, kuşkucu ve kibirli biridir. Onun yıkımını da akılcılığın doğan kibiri ve gururu getirir.²⁶ Kendi gölgesi olan Smerdyakov’u kabul edemez.

Deli bir kadından olma Fedor Pavloviç’in gayrimeşru oğlu, sara hastası Smerdyakov, İvan’ın düşüncelerinin eyleme geçmiş halidir. Ancak İvan saralı aptal bir uşak olarak gördüğü Smerdyakov’un kendi ruhundaki yansımalarına şiddetle karşı çıkar ve her ikisinin sonu da yıkımla biter. İvan; beyin hummasına yakalanır, Smerdyakov ise intihar eder.

Eserin en büyük günahkârı ise; kuşkusuz kendinden başka kimseyi düşünmeyen, şehvet düşkün, cimri ve ahlaksız baba Fedor Pavloviç Karamazov’dur. Fyodor Pavloviç Karamazov yaşam felsefesini şöyle açıklar:

“Bugün her şeye rağmen tam bir erkeğim, yaşım henüz elli beş, daha yirmi yıl erkekliğimden vazgeçecek değilim. Ama bu arada yaşlanacağım; hangi karı güzellikle bir alçağın yanına gider. Bunun için paraya ihtiyacım olacak, işte şimdi biriktiriyorum, alabildiğine param olsun, hem de yalnız kendim için.

²⁴ V. N. İzraztsov, “**Dostoyevski i sovremennost: problema sovesti**” (Çevrimiçi), <http://www.spsl.nsc.ru/~m1-way/izr/sovst/izr3.htm>, Kasım 2011.

²⁵ Dostoyevski, **a.g.e.**, s. 276.

²⁶ Dimirti Çizevski, “**Dostoyevski’de Gölge Teması**”, Yeni Dergi, De Yayınevi, No:77, Şubat, 1971, s. 100.

Çünkü sonuna kadar batağımda kalmak istiyorum. Çirkefin tadı başka... Herkes kötüler, ama gene de içinde yaşarlar. ... Şu farkla ki onlar gizli ben apaçık yapıyorum. ... İşte felsefem bu benim”²⁷

Karamazov Kardeşler’deki kahramanlar arasındaki en sıra dışı olanı ise, Dmitri Karamazov’dur. Zapt olunmaz, kavgacı, çapkın kişiliği ile Alyoşa’dan, her şeye rağmen inanan biri olma özelliği ile İvan’dan ayrılır. Rus halkının canlı bir örneğini sunan Dmitri; bir yandan içki içip başkalarını döven, diğer yandan işlemediği bir suçun cezasını çekmeyi göze alan biridir.

Karamazov Kardeşler’deki kadın kahramanlar; Liza, Gruşenka, Katerina ise, birbirine benzer özellikler taşırlar. Üç kardeşi saran aşk üçgeninde karşımıza çıkan bu kadınlar, aşırı gurur ve kibir ile hem kendilerini hem de çevrelerinde ki insanları yaralayan tipik Dostoyevski kahramanlarıdır. Küçük yaşta terk edilen Gruşenka’nın, baba ile oğlu birbirine düşürerek sebep olduğu felaket aslında yaşadıklarının intikamını alma hırsındandır. Katerina’nın hem kendine hem de İvan’a işkence etmesinin sebebi, babasını kurtarmak uğruna Dmitri’nin ayağına gitmek zorunda kalmasının hırsıdır. Liza ise; daha çocuk yaşta olduğu halde, tüm dünyaya karşı nefret dolu gibidir. Liza, Dostoyevski’nin mutluluk ile mutsuzluk, inanç ile inançsızlık arasında sıkışmış ikiye bölünmüş kahramanlarından biridir.²⁸ “Mutlu olmak istemiyorum” der. Kendini aşağılanmış hissetmek için, Alyoşa’yı sevdiği halde ona hep kötü şeyler söyler. Oysa onun sorunu, ruhunu kaptırdığı, bazen misafir gelen şeytanla olan çatışmalarıdır. Bir taraftan iyi biri olmak ister, diğer taraftan şeytanın oyunlarına kanar. Liza şeytanla olan oyunlarını şöyle anlatır:

“Bazen düşte şeytanlar görüyorum. Geceymiş gibi, ben odamda bir mumla oturuyorum. Birden her yeri şeytanlar dolduruyor. Odanın her köşesi, masanın altı filan şeytanlarla dolu, kapıyı açıp kapıyorlar; dışarıda da sürülerle var, içeri girip beni yakalamak istiyorlar... Bana doğru yaklaşıyorlar, neredeyse kapacaklar... O zaman ben istavroz çıkarıyorum; şeytanlar geri geri gidiyorlar, ama büsbütün değil, kapıda köşelerde pusu kurup bekliyorlar... İçimden birden bire tanrıya küfretmek geliyor. Küfretmeye başlayınca şeytanlar hep birden bana atılıyor; seviniyorlar, gene yakalamak istiyorlar, ama ben ansızın istavroz çıkarınca yeniden gerisin geri kaçıyorlar, öyle hoş ki soluğum kesiliyor”²⁹

²⁷ Dostoyevski, **a.g.e.**, Tom I, s. 216.

²⁸ V. F. Pereverzev, **U istokav russkavo realizma**, Moskva, Sovremennik, 1989, s. 550.

²⁹ Dostoyevski, **a.g.e.**, Tom II, s. 249.

Bu ikilemin ruhunda yarattığı bölünme ise, onu isyana sürükler. Kötülüğü, her şey yok olsun diye istediğini söyler. Liza'nın trajedisini, Dostoyevski kuşkunun ve inançsızlığın trajedisi olarak yansıtır. Eserde çocuk kahraman figürleri dikkat çekicidir. Tıpkı Liza gibi, *Karamazov Kardeşler'de* yer alan Kolya, İlyuşka gibi diğer çocuk kahramanlar yaşlarının çok üstünde bir psikolojik yetkinliktedirler. Henüz çocuk yaşta olmasına rağmen sosyalist fikirlerin etkisine kapılan Kolya, bir taraftan da Rus toplumsal yaşamının en önemli sorunu olan halktan kopukluk sorununa değinir ve şöyle der:

“Halka sırt çevirmem ben, halkla... severim... Halktan uzaklaştık biz, bu kesin bir gerçek...”³⁰

Kolya, eserde Batı rasyonalizminin genç kuşaklar üzerindeki yansımalarını ifade eder. Eserin sonunda, gelecekteki Rusya'yı temsil eden Alyoşa ile kurdukları sarsılmaz dostluk ise Dostoyevski'nin evrensel sevgi üzerine kurduğu ideal toplum düzenini simgeler.

Babasının uğradığı hakarete ve arkadaşlarının alaylarına dayanamayan ve ölen İlyuşka ve babası emekli Yüzbaşı Snegirev 'in trajedisi ise, toplumsal yapıdaki çarpıklıkların, sosyal dengedeki sorunların bir sonucu olarak gösterilir. Sonuçta Dostoyevski'nin *Karamazov Kardeşler'de* yarattığı kahramanların çoğunluğu; yazarın var olan toplumsal düzendeki sorunlara olan yaklaşımını açıklarken, kimileri de gelecekte kurulacak ideal toplumu simgelerler.

Dostoyevski'nin ilk eserlerindeki kahramanların yoksul dünyası, sürgün sonrası dönemde yazılan eserlerde manevi bir boyut kazanır. Ancak ister yoksulluğun pençesinde ezilen küçük insanlar, ister acıları manevi bir boyut kazanmış tanrının varlığı veya yokluğu sorununa cevap arayan günahkârlar ya da melekler olsun, Dostoyevski'nin tüm kahramanları toplumun yaşam koşullarını yansıtır.

Dostoyevski kahramanlarını, XIX. yüzyıl Rus toplumsal yaşamı ile özdeşleştirerek açıklayan Stefan Zweig , “Üç Büyük Usta” adlı eserinde şöyle der:

³⁰ A.e., s. 216.

“XIX. yüzyıl ortalarının Rusya’sı nereye yöneleceğini bilmez: Batıya mı, yoksa Doğuya mı, Avrupa’ya mı, yoksa Asya’ya mı; “yapay kent” Peterburg’a kültürün içine mi, yoksa bozkırda ki köylere mi?”³¹

İşte bu yüzden Dostoyevski’nin kahramanları çağın kahramanlarıdır, toplumun tüm sorunlarına ışık tutarlar. Ancak Dostoyevski’nin üstünlüğünü yarattığı kahramanların çağının çok ötesine ışık tutuyor olması oluşturur.

2.4. Sanatsal Özellikler

Dostoyevski’nin *Karamazov Kardeşler* eseri, dil ve üslup özellikleri bakımından diğer tüm eserlerinde olduğu gibi olayların ve karakterlerin karmaşık ve karanlık ruh hallerine uygun olarak sakin ve sade bir anlatımdan uzaktır. Dmitri’nin tutuklandıktan sonra içine düştüğü karmaşık ruh hali ve yaşadığı karmaşa konuşmalarına şöyle yansır:

“Oysa ben tanrıyla bozmuşum. Bana acı veren yalnız bu... Ya gerçekten yoksa tanrı? Ya bu düşünceyi insanların yarattığını söyleyen Rakitin haklıysa? Tanrı yoksa yeryüzünün de, evrenin de başı insan demektir. Mükemmel! Yalnız tanrısız erdemli olabilir mi insan? Mesele! Yalnız bunu düşünüyorum. Böyle olursa insan kimi sever, kime şükreder, kasideler söyler?”³²

Karamazov Kardeşler’de kullanılan dil, genel olarak karamsar bir özellik taşır. Bunun yanı sıra Dostoyevski kahramanlarının hemen hemen hep aynı dil özellikleri ile konuştuğu, dil ayrılaşması, toplumsal veya bölgesel lehçe, mesleki jargon içermediği söylenir.³³ M. Bahtin, Dostoyevski’nin romanlarının başlıca karakteristiğini “bağımsız ve kaynaşmamış seslerin ve bilinçlerin çokluğu, tamamen meşru seslerin bir çoksesliliğidir” der ve “çok sesliliğine” vurgu yaparak, çok sesli romanda dil çeşitliliğinin öneminin azaldığını belirtir.³⁴

³¹ Stefan Zweig, **Üç Büyük Usta**, Çev. Nafer Ermiş, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, s. 134.

³² Dostoyevski, **a.g.e.**, Tom II, s. 258-259.

³³ Bahtin, **a.g.e.**, s.253.

³⁴ **A.e.**, s.48.

Önemli Rus araştırmacılarından estetik uzmanı N. V. Kaşına da Dostoyevski kahramanlarının kullandıkları dilin, onların profesyonel uğraşlarına veya ait oldukları toplumsal sınıfa dair bir ipucu vermediği fikrine katılır. Ancak Kaşına'ya göre kahramanların kullandıkları dil, onların tutkularını bireyselleştirme işlevi görür.³⁵ Dmitri'nin tutkuları, onun dilini tutarsız ve coşkulu kılar. İvan Karamazov'un entelektüel yapısı ise, güçlü bir dil yapısı gerektirir.

Eserde, anlatıcının zamansal konumu da önemli bir yer tutar. Bir taşra kasabasında geçmişte yaşanan olaylar, oranın yerlisi olan bir anlatıcı tarafından üçüncü tekil şahıs anlatımında şimdiymiş gibi "obraz moment tepereşniy" aktarılır.³⁶ Anlatıcı, kahramanların her edimini bilmesine rağmen, sürekli susar ve olayları yeni yaşanan olaylar gibi aktarır. Okuyucu ise, bu dolaysız anlatıcının kendisine dair hiç bir şey bilmez.

Eserde, kullanılan üslup türleri ise çeşitlilik gösterir. *Karamazov Kardeşler'de* kullanılan üslup türlerinden ilki, bilinçli olarak bilmezden gelme motifi üzerine kurulmuştur ve aslında bilinen bir şeyin kabul edilme sürecini kapsamaktadır.³⁷ Bu üslup motifi, Bahtin'e göre en kapsamlı olarak İvan Karamazov'un konuşmalarında geliştirilir. Katil olduğunu kendine gerçekte birçok kez itiraf eden İvan, bu durumu, yani bildiği bir şeyi henüz kabul edemez. Bu söylemin doruk noktasını ise, Smerdyakov'un İvan'ı, Çermyaşniya'ya gitmeye ikna ettiği diyaloglar oluşturur.³⁸ İvan ile Smerdyakov arasında geçen konuşmada, bu üslup türünün özelliklerini görürüz:

- "İvan Fyodoroviç gene dünkü gibi, hem de sinirli bir gülüşle,-işte görüyorsun ya... Çermyaşnaya'ya gidiyorum... diye ağzından kaçırdı. Söзlerini sonradan da uzun zaman unutamadı.
Smerdyakov, derin bakışını İvan Fyodoroviç'e dikerek kesin bir tavırla,
-"Demek ki akıllı insanla konuşmak zevklidir diyenler haklıymış, dedi."³⁹

Smerdyakov, İvan'ın kendisinden bile gizlediği gerçeklerin farkına varır sonunda ve İvan'dan istediği sözü alır, çünkü İvan, her ne kadar hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi davransa da her şeyin farkındadır ama yine de Çermyaşniya'ya gitmeye karar verir. İvan'ın aslında bildiği gerçeği kavrama süreci, romanın devam eden

³⁵ N.V. Kaşına, **Estetika F.M.Dostoyevskogo**, Moskva, Vyşşaya şkola, 1989, s.119.

³⁶ **Razvitiye realizma v russkoy literature**, Moskva, İzdatelstvo Nauka, 1973, s.195.

³⁷ Bahtin, **a.g.e.**, s.278.

³⁸ **A.e.**, s. 331.

³⁹ Dostoyevski, **a.g.e.**, Tom I,s. 318.

kısımlarının içeriğini oluşturur ancak İvan'ın gerçekle yüzleşmesi sonucu beyin hummasına yakalanması ile bu süreç kesintiye uğrar.⁴⁰

Karamazov Kardeşler'de kullanılan diğer bir üslup motifi ise, ermiş söylemidir. Bahtin bu söylemi şöyle tanımlar:

“Ermiş sözü, göz ucuyla bakış içermeyen bir sözdür; kendisine ve gönderge nesnesine yeterli ölçülü bir söz.”⁴¹

Bu söylem, özellikle Zosima'nın konuşmalarında göze çarpar.⁴² Bahtin'e göre bu söylem Dostoyevski'de üsluplaşmıştır. Bu söylemin özelliklerini Zosima'nın gençlik yıllarında katıldığı düelloyu anlattığı şu konuşmasında görürüz:

“O sıralar düello şiddetle yasak olduğu halde askerler arasında tam bir moda halindeydi. ... Haziran sonuydu, bir gün önce sabahın yedisinde şehir dışında karşılaşmaya karar verdik. Tam o sırada bir uğursuzluk daha yaptım. Akşam, hiddetten burnumdan soluyarak berbat bir halde eve dönünce emirerim Afanasi'ye kızdım, suratına olanca gücümle iki tokat yapıştırdım. ... Düello yerine geldik, ötekiler bizi bekliyordu. ... Düşmanıma sevgiyle bakıyordum. Ne yapacağımı biliyordum çünkü. Ateş etti; kurşun yanağımla kulağımın ucunu hafiften sıyrarak geçti. ... Arkaya dönerek tabancamı kaptığım gibi yukarı kaldırdım, ormana doğru fırlattım. ...Aslında buraya gelir gelmez, karşımdakini silah kullanmak günahına sokmadan af dilemeliydim. ... Bunu yapmam olanaksızdı. Bunu gelir gelmez, silah çekilmeden önce yapsaydım, sadece, tabansız, silahtan korktu, dinlemeyin tıraşını denilirdi. ... Çevremizi saran şu tanrı nimetlerine bakın bir kere: gök açık, hava temiz, otlar körpe, kuşlar, doğa alabildiğine güzel ve günahsız... Yalnız bizler, tanrı bilmez budalalar, hayatın bir cennet olduğunu anlayamıyoruz. Bunu anlamaya azıcık niyetimiz olsa cennet bütün güzelliği ile karşımızda şekillenir, bizde birbirimizle kucaklaşır, ağlamaya başladık.”⁴³

Bahtin; *Karamazov Kardeşler'deki* üslup çokluğunu, son olarak bölüm başlıkları ve bu başlıkların karakterlerin ve olayların yapısı ile olan bağları üzerinden değerlendirerek şöyle örnek verir: “Birinci kitabın ikinci bölümünde yer alan “Büyük Oğlunu Başından Atması” başlığı Fyodor Pavloviç'in üslubundadır.”⁴⁴ Ancak Bahtin'e göre üsluplar çokluğu, hiçbir romanda tek bir ortak paydaya indirgenmez ve Dostoyevski eserlerinde monolojik anlamda üslup bütünlüğüne rastlanmaz.⁴⁵

⁴⁰ Bahtin, **a.g.e.**, s. 331-332.

⁴¹ Bahtin, **a.g.e.**, s. 332.

⁴² **A.e.**, s.333.

⁴³ Dostoyevski, **a.g.e.**, s. 391.

⁴⁴ Bahtin, **a.g.e.**, Tom I, s. 336-337.

⁴⁵ **A.e.**, s. 335-336.

Genel olarak aydınlık, şiirsel bir anlatımdan uzak olan Dostoyevski'nin sanatsal yaratıcılığına dair üzerinde durulan en önemli konulardan biri de, gerçeği yansıtıp yansıtmadığıdır. D.Çizevski'ye göre Dostoyevski'nin yaratıcılığı doğalsı ve gerçek dışı öğelerin karışımına dayanmaktadır ve günlük yaşamın bayağılığı yabancı imgeyle birlikte yansıtılmaktadır.⁴⁶

Rus edebiyat bilimi uzmanı V. F. Pereverzev ise, Dostoyevski'nin eserlerinin okuyucuda gizem ve fantastik izlenimler bıraktığını ifade eder, bunun nedenini ise, olayları hazırlayan koşullardan önce olayları, kahramanlarının özelliklerinden önce onların davranışlarını vermesine bağlar. Pereverzev'e göre; Dostoyevski'nin bu özelliği, kahramanlarının hareketlerinin fantastik ve karmaşık, olayların ise rastlantısal gözükmesine neden olmaktadır. Aslında bu özellikler yazarın sanatsal yaratış özellikleridir.⁴⁷

A.V. Ostrovski, V. F. Bulgakov gibi yazarlar, Dostoyevski'nin sanatsal yaratışını gerçekçilikten uzak bulurlar.⁴⁸ N. Berdyayev ise Dostoyevski'ye gerçekçi demenin çok doğru olmadığını ancak "mistik gerçekçi" denilebileceğini ifade eder:

"Onun için gerçek insanın iç derinlikleridir, insan ruhunun yazgısıdır. Gerçek, insanın tanrıyla şeytanla ilişkileridir; gerçek, insanı yaşatan düşünceleridir."⁴⁹

Dostoyevski'nin kendisi ise; sanatsal metodunu "en yüksek manası ile gerçekçilik" olarak tanımlar:

"Bana psikolog diyorlar; bu doğru değil. Ben en yüksek manası ile gerçekçiyim. İnsan ruhunun derinliklerini betimliyorum."⁵⁰

Sosyo-psikolojik bir trajedi romanı olan *Karamazov Kardeşler*, yapısal ve sanatsal özellikleri bakımından da kimi araştırmacılar tarafından sanatsal inandırıcılıktan uzak bulunmuştur. Bu görüşü savunan araştırmacılardan biri olan L.Grossman'a göre, eser karışık ve çelişkili imgelerle doludur bu da eserin kompozisyonundaki yetersizliklerden kaynaklanmaktadır. Grossman'ın sözünü ettiği bu yetersizlikler,

⁴⁶ Çizevski, **a.g.e.**, s. 100.

⁴⁷ Pereverzev, **a.g.e.**, s. 479.

⁴⁸ **Razvitiye realizma v russkoy literature**, Moskva, İzdatelstvo Nauka, 1973, s. 147.

⁴⁹ Berdyayev, **a.g.e.**, s. 19-20.

⁵⁰ **Razvitiye realizma v russkoy literature**, s. 149.

kahramanların olağanüstü psikolojik ve felsefi zenginliğinin, onların davranışları ile uyuşmamasıdır.⁵¹ Örneğin, büyük bir düşünür olan İvan'ın, yazar tarafından karanlık bir suça itilmesi söz konusu araştırmacıya göre eserde önemli eksiklikler yaratmaktadır.

M. Antonoviç de *Karamazov Kardeşler'i*, Dostoyevski'nin diğer eserlerine oranla önemli ölçüde sanatsallıktan uzak bulur. Bu durumun nedenlerini ise; amaç ve birlik eksikliği, her şeyin aşırıya kaçması ve politik görüşlerin kötüye kullanılması olarak üç temele dayandırır.⁵²

Sonuç olarak dil, üslup, yapısal ve sanatsal özellikleri bakımından Dostoyevski'ye yöneltilen bu eleştirilere, onu sadece bir yazar, edebiyatçı olarak değerlendirdiğimizde kısmen katılabiliriz. Ancak Dostoyevski yalnız bir yazar olmanın ötesinde, çağının tüm toplumsal sorunlarına ışık tutmuş bir düşünürdür aynı zamanda. Dostoyevski'nin eserlerinde kullanılan dilin karamsarlığı, onun kişiliği ile bütünleşmiş sanatsal algısının bir sonucudur.

Dostoyevski'nin yaratıcılığında acı önemli bir yer tutar. Dostoyevski acıyla erişilebilecek bir mutluluğa inanır, bu yüzden de karamsar bir anlatım hâkimdir eserlerinde. Dostoyevski'nin eserlerinin sanatsal anlamda başarısız bulunması konusunda, Antonoviç'in söylediklerine kısmen katılabiliriz. Antonoviç'in sözünü ettiği politik görüşlerin kötüye kullanılması düşüncesi kısmen doğrudur. Bu düşüncenin doğruluğunu, Dostoyevski'nin sürgün sonrası dönemde kaleme aldığı bütün eserlerinin siyasi ve toplumsal bir amaç uğruna yazılmış olması oluşturur.

Bu amaç *Karamazov Kardeşler'de* doruğa ulaşmış, Dostoyevski insanlığa evrensel mutluluğun ve uyumun sırrını vermeye çalışmıştır. Ancak siyasi amaçları kötüye kullanmak fikri, tamamen söz konusu araştırmacının öznel bakış açısını yansıtır.

Dostoyevski'nin eserlerinde yer alan karamsarlık ve buna bağlı olarak gelişen dilin karamsar ve karmaşık yapısı; nasıl yazarın acı olgusuna olan yaklaşımının bir sonucu ise, eserlerinde gözlemlenen sanatsal eksiklikler de, siyasi ve toplumsal görüşlerinin bir sonucudur. Bu da bizi, Dostoyevski'yi sadece bir yazar olarak değil, aynı zamanda çağın sorunlarına ışık tutan bir düşünür olarak değerlendirmeye

⁵¹ Grossman, a.g.e., s. 38.

⁵² Antonoviç, a.g.e., s. 304.

götürmüştür. Dostoyevski'nin gerek kişisel dünya algısı, gerekse siyasi ve toplumsal görüşleri sonucunda, eserlerinde acı, suç ve din olguları önemli bir yer tutmaktadır. Dostoyevski'nin özellikle sürgün sonrası değişen dünya görüşü ile eserlerinde yer alan bu olgular, insanlığa miras bıraktığı son eseri olan *Karamazov Kardeşler'de* çok daha güçlü bir biçimde karşımıza çıkmaktadır.

Şimdi Dostoyevski'nin acı, din ve suç olgularına genel yaklaşımının nasıl olduğunu ve bu olguların *Karamazov Kardeşler'de* nasıl yer aldığını inceleyelim.

3. F.M.DOSTOYEVSKİ'NİN KARAMAZOV KARDEŞLER ESERİNDE ACI, SUÇ ve DİN OLGUSU

3.1. Acı Olgusu: Ahlaki Temizlenme

Acı olgusu, Dostoyevski'nin yaşamında ve yaratıcılığında önemli bir yer tutar. Henüz daha çocuk yaşta, babasının tüm yasaklarına rağmen Dostoyevski Marinski hastanesindeki acı çeken, yoksul hastalara büyük ilgi duyar. Yazarın kendi yaşamında da acı her zaman var olmuştur. Dostoyevski ağabeyi Mihayil'e yazdığı 9 Ağustos 1938 tarihli mektubunda, acıya olan yaklaşımını ve dünyaya bakışını şu sözlerle dile getirir:

“Bilmem ki, benim bu kasvetli halim beni hiç bırakacak mı? Ve böyle bir haleti ruhiyenin yalnız bir adama musallat olmasını düşünmek ki – onun ruhunun havası dünya ve ahretin bir karışımı gibi görünmektedir. Ne tabiat dışı bir ürün, ta başından beri içindeki ruhsal yasalarına tecavüz edilmiş... Bu dünya bana, günahkâr düşüncelerle kaplanmış olan, ilahi ruhların arınması gereken ıstırap yeri gibi görünüyor.”¹

Zalim ve sert bir babanın çocuğu olarak büyüyen Dostoyevski'nin, tüm yaşamı boyunca tanık olduğu acı çeken insanlar, daha sonra eserlerinde de yer alır. İlk eserlerinde acı, maddi sorunların ve geçim sıkıntılarının yarattığı gurur acısı olarak çıkar karşımıza. Kahramanlar, yoksulluğun yarattığı eşitsizliğin karşısında gururlarını korumanın savaşını verirler. Yazarın sürgün yıllarından sonraki eserlerinde ise, acılar tinsel bir boyut kazanır. Söz konusu eserlerde acı, tanrısız ve inançsız bir dünyada yaşanan acılara dönüşür. Dostoyevski'nin kendi acıları da darağacında sorguladığı hayatın anlamı karşısında tinselleşir ve acı, tanrı olgusu ile eşdeğer bir hal alır. Tinsel acı; Dostoyevski'nin eserlerinde gerçek erdemin, ahlaki arınmanın ve mutluluğun yegâne yolu olarak gösterilir. Gerçek mutluluğu ise, tanrı simgeler. Ruhunu acı çekerek arındıran kişi, tanrıya ulaşır.

¹ **Dostoyevski'nin Mektupları**, Çev. Zeyyad Özalpsan, İstanbul, Ararat Yayınevi, 1973, s. 17.

Yazarın, sürgün yıllarından sonra kaleme aldığı tüm eserlerinde, acı çekme olgusu geniş biçimde karşımıza çıkar. Dostoyevski'nin bu yıllarından sonra kaleme aldığı ilk eseri; *Ezilmiş ve Aşağılanmışlar* romanının kahramanı Nataşa, "gelecekteki mutlu günlerimiz için önce acı çekmemiz gerekiyor"² diye haykırır, *Suç ve Ceza'da* Raskolnikov işlediği suçtan ötürü vicdan azabının yarattığı acıların altında ezilir. *Cinler'de* tanrıtanımazlık ulaşabileceği en son boyuta ulaşır ve tanrının olmadığı bir yerde hüküm süren tek şey acı olur.

Olesya Gundina "Vyssşaya stupen stradaniya – sostradaniye" başlıklı çalışmasında Dostoyevski'nin eserlerinde yer alan acı olgusunu öncelikli olarak yazarın kendi yaşamı çerçevesinde değerlendirmiş ve yazarın oldukça zor koşullarda yoksulluk, yalnızlık, ağır hastalık, sürgün, yakınlarını kaybetme gibi birçok acı deneyim yaşadığını vurgulayarak Dostoyevski'nin eserlerinde yer alan acı olgusunu şöyle tanımlamıştır:

"Dostoyevski'nin eserlerinde acı insan yaşamının ayrılmaz bir parçasını oluşturur. İnsan acıyla doğar acıyla ölür. Fiziksel acılara manevi acılar eşlik eder. Her ikisi de ruha ıstırap çektirir, huzuru kaçıırır, ruhta korku ve kötülük yaratır. Nitekim insanların farklı yollarla kurtulmaya çalıştığı bir çıkmaza düşüldüğünde kimileri uçuruma sürüklenip, ruhlarını sonsuza dek öldürürken, kimileri acı aracılığıyla tanrıya yaklaşır, ebediyete ulaşır."³

Acı çekerek ahlaki temizliğe, gerçek mutluluğa erişme düşüncesi, *Karamazov Kardeşler'de* güçlü bir biçimde ele alınmıştır. Dostoyevski bu romanında, insanlara adeta acı çekme çağrısında bulunur, kahramanlar tinsel acıların gücü altında ezilirler. Tanrının varlığına ve adaletine olan inancını kaybeden İvan Karamazov, eserde en çok acı çeken kahramanlardan biridir. İvan; iyi bir eğitim almış, kendine güvenen, olayları ve durumları yoğun bir biçimde değerlendiren bir gençtir. Tanrıyı uygarlığın gelişmesi için gerekli görür ve "eğer tanrı olmasaydı onu icat etmek"⁴ gerekirdi diye düşünür. Tanrının karşısında güçlü olduğunu düşünen İvan, Tanrının adaletine isyan ederek giriş biletini iade ettiğini söyler.

² F. M. Dostoyevski, **Unijenniye i oskorblenniye**, Moskva, Hudojestvennaya Literatura,1986,s.505.

³ O. Gundina, "**Vyssşaya stupen stradaniya – sostradaniye**", (Çevrimiçi), <http://www.ug.ru/archive/14450>, Kasım 2011.

⁴ F. M. Dostoyevski, **Bratya Karamazovi**, pod redaksiya L.P. Grossmana, Tom I, Moskva, Gasudarsvennoye İzdatelstvo, Hudojestvennaya Literatura, 1935,s.180.

İvan Karamazov'u "sosyalizm çağının şüpheli oğlu"⁵ olarak tanımlayan edebiyat bilimcisi S. N. Bulgakov, İvan'ın acılarını Rus aydınlarının acılarıyla eşdeğer bulur:

"İvan Karamazov tam anlamıyla bir Rus'tur. İvan yerden göğe kadar gerek dünya sorunlarına olan tutkusu gerek kendine dair analizleri ama en önemlisi hastalıklı, acılı vicdanı ile tam anlamıyla Rus aydınını temsil eder. İvan'ın bu son özelliğinde, hastalıklı vicdanında ben Rus aydınının en açık ve karakteristik özelliğini görüyorum. Rus aydınının bu özelliğini seviyorum ve değer veriyorum, bana göre Rus aydınını Batı Avrupa'dan ayıran en önemli özelliği de budur."⁶

Ancak ona en çok acı veren şey, karşı olduğu tüm kötü duyguların ruhunda yer ettiğini bilmesidir. İvan'ın acılarının en güçlü sahneleri şeytanla⁷ karşılaştığı bölümlerde belirir. İvan, şeytanla ilk olarak babasının öldürülmesinin ardından Smerdyakov'la yaptığı görüşmelerden sonra karşılaşır. İvan, Smerdyakov'la görüşükten sonra hasta bir şekilde evine döner ve karşı sedirde oturan birini fark eder. Karşısındaki şeytandır. Şeytan, İvan'ın karşısına uzun, gür saçları ve henüz pek kırılmamış sivri sakalı ile çıkar ve konuşmayı Smerdyakov'la yaptığı görüşmeyi hatırlatarak başlatır. Konuşmasını İvan'ın kendinden sakladığı gerçekleri yüzüne vurarak devam ettirir. Bu gerçekler, İvan'ın tanrı düşüncesine karşıt olarak öne sürdüğü, tanrı yoksa erdem de, ölümsüzlük de yoktur ve ölümsüzlüğün olmadığı bir yerde her şey mubahtır fikirleridir.

İvan'ı en çok üzen şey, şeytanla arasında olan bağıdır. Smerdyakov'un ona söylediği gerçekler, İvan'ı şeytanla yüz yüze getiren bir hastalığa sürükler. Alyoşa Smerdyakov'un intihar ettiğini İvan'a söylemek için geldiğinde, İvan'ı şeytanla tartışırken bulur. İvan, Alyoşa'ya " ... O aslında benim Alyoşa: ben, kendim... İçimdeki bütün alçaklıklar, aşağılıklar ve küçüklükler!"⁸ der. İvan konuşmasını "gerçekten onun ben olmamasını çok isterdim!"⁹ diye sürdürür.

⁵ S. N. Bulgakov, "İvan Karamazov v romane Dostoyevskogo "Bratya Karamazovi" kak filosofski tip" O velikom inkvizitore Dostoyevski i posleduyuşçiye, Moskva, Molodaya Gvardiya, 1991, s.214.

⁶ A.e., s.215.

⁷ Şeytan tanımı eserin Rusçasında " Çort, koşmar İvana Fyodoroviça" , (Şeytan, İvan Fyodoroviç'in Kâbusu) şeklindedir. Ancak eserde şeytan için "Djentlmen" (centilmen) ve "Gost" (Misafir) tanımı da kullanılır. Biz çalışmamızda Rusça aslına uygun olarak Türkçe çevirisinde de kullanıldığı gibi "Şeytan" tanımını kullanmayı uygun bulduk. Bkz. **Bratya Karamazovi** pod redaksiya L.P. Grossmana, Tom II, s. 299-315.

⁸ A.e., Tom II, s. 317.

⁹ A.e., s. 317.

İvan'ın yaşadıklarının dayanamayacağı bir boyuta varmasının en temel nedeni, şeytanın aslında kendisinin en kötü duyguları olduğunu bilmesidir.

“ Seni bir an bile olsun gerçek bir varlık saydığım yok. Yalansın, hastalığımsın sen! Hayalsin! Yalnız seni yok etmenin çaresini bilmiyorum; bir süre dayanmam gerektiğini görüyorum. Sen benim kâbusumsun. Benliğimin, daha doğrusu bir parçamın, düşüncelerimle duygularımın, ama en kötü, en anlamsızlarının belirlenmiş şeklisin.”¹⁰

Eserde, tıpkı İvan gibi inançsız ve acı çeken diğer bir kahraman uşak Smerdyakov'dur. Smerdyakov, gerçek babasının evinde uşaklık yaparak yaşar, hayatı boyunca kimse ona değer vermemiştir, o da tüm geçmişinden ve herkesten nefret eder. Bu nefreti o kadar kuvvetlidir ki, intihar ederek hayatını sonlandırdığı anda bile kendisinin gerçek katil olduğunu söylemez. Böylece çektiği acıların karşılığı olarak, hem Dmitri'nin sürgüne gönderilmesinin hem de İvan'ın çıldırmasının önüne geçmez.

Eserde acı çeken diğer bir kahraman da Alyoşa Karmazov'dur. Doğası gereği dünyevi tüm kötülüklerden arınmış olan Alyoşa; genç yaşta her şeyi bırakıp, manastıra kapanmaya karar verir. Çünkü her ne kadar çevresindeki kötülüklerle karşı durup isyan etmese de, içindeki acının önüne geçemez. Birini suçlamak, ona kızmak doğasında yoktur, bu nedenle çareyi manastıra kapanmakta bulur. Ancak Starets¹¹ Zosima¹², Alyoşa'ya mutluluğu kederde aramasını ve manastırdan ayrılmasını öğütler:

“ ... Şimdilik burada işin yok. Dışarıdaki hayata karışarak üzerine büyük ödevler alacaksın. Pek çok dolaşacaksın. Evlenmen gerekecek, bunu yapmak zorundasın. Dönünceye kadar çok şeye dayanacaksın.

¹⁰ Dostoyevski, **a.g.e.**, s. 302.

¹¹ Starets Rusça “старец” sözcüğünden gelir. Sözcüğün Rusça anlamı bilge ve saygı duyulan yaşlı kişidir. (Starik mudrı i noçtenrı) Bkz. V. V. Lopatin, L. E. Lopatina, **Ruski tolkovı slovar sovremennogo russkogo yazıka**, Moskva, Eksmo, 2009, s. 746.

¹² Starets Zosima eserde geçmişi bin yılı bulan Staretsliğin temsilcisi olarak verilir. Dostoyevski eserde Steretsliği şöyle anlatır: “ ... Staretsler ve Staretslik bizde, Rus manastırlarında henüz yenidir: Ortaya çıkmalı yüz yıldan az bir zaman olmuştur. Oysa bütün Hıristiyan Doğu'da özellikle Sina'da ve Aynaroz'da bunların geçmişi bin yılı bulur. Bazı iddialara göre çok eski zamanda Rusya'da da Staretslik vardı ya da olması gerekirdi. Fakat Rusya'nın geçirdiği çeşitli yıkımlar, Tatar istilası, iç karışıklıklar; İstanbul'un fethinden sonra Doğu'yla ilişkilerin kesilmesi yüzünden bu zümre ortadan kalkmıştır.” Dostoyevski, **a.g.e.**, **Tom I**,s. 77.

Çok iş düşecek, ama senden hiç kuşum yok, bunun için seni yolluyorum. İsa seninle beraberdir. Ondan ayrılmazsan oda seni bırakmaz. Büyük bir kedere uğrayıp bu yüzden mutlu olacaksın. Benden sana öğüt: mutluluğu kederde ara.”¹³

Dostoyevski'nin düşüncelerinin sözcülüğünü yapan Starets Zosima'nın, Alyoşa'yı manastırdan göndermesinin nedeni, ancak dışarıda yaşayacağı büyük kederler ve insanlara yapacağı iyilikler sonunda gerçek mutluluğa erişeceğine inanmasıdır. Nitekim Dostoyevski'nin insanlığa sunduğu acı, kötünün içinde var olabilen bir iyiliği vaat etmektedir. Dünyevi olandan uzakta yaşayarak, kendini daha üstün sanan zihniyete yaşlı Zosima şöyle seslenir:

“ Birbirinizi sevin, Pederler. Tanrının tüm kullarını sevin. Dış dünyadan ayrılıp, buralara kapandığımız için öbür insanlardan daha kutsal değiliz; tersine, buraya gelen herkes, dünyada herkesten, her şeyden daha kötü, aşağı olduğunu bilerek, bunu kabullenerek gelmiştir. Bu duvarların arasında uzun süre kalan rahip gün geçtikçe bunu daha iyi anlamalıdır. Aksi takdirde buraya gelmiş olmasının anlamı nedir? Sadece diğer herkesten ve her şeyden daha kötü olduğumuzu anladığımızda ve tüm insanlık önünde her şey için suçlu olduğumuzu kabul ettiğimizde, herkesin günahlarını üstlendiğimizde birleşme amacımıza ulaşabiliriz. ...”¹⁴

Eserin kadın kahramanları, Gruşenka ve Katerina İvanovna da acı çeken kişiler olarak karşımıza çıkarlar. Gruşenka genç yaşta, sevdiği adam tarafından terk edilmenin hırsını, baba ile oğul arasındaki rekabetten haz alarak çıkarmaya çalışır. Onların birbirine düşmesine, aralarında gittikçe artan düşmanlığa aldırmadan, bu rekabetten zevk alır. Ancak Gruşenka yaptığı tüm hataların bedelini, geç anladığı ve yarım kalan aşkının acısını çekerek yaşayacaktır. Dmitri babasının ölümünden suçlu bulunup mahkûm edildiğinde, Gruşenka onun suçsuzluğuna tüm kalbiyle inansa da, tüm bu olanlarda kendi suçunu kabullenecek, Dmitri'nin kaderini paylaşmaya karar verecektir. Bu acı, onu kararsızlıklarından ve hatalarından uzaklaştıracaktır. Gruşenka her şeye rağmen inancını kaybetmeyerek, yaptığı hataların bedelini acı çekerek ödeyecektir.

Katerina İvanovna ise, nişanlısı Dmitri'nin kardeşi İvan'a âşık olmasına rağmen, kendine işkence ederek acı çeker. Kendisine yarattığı acıların karşılığı olarak Dmitri'ye olan şükran borcundan kurtulacağını umar:

¹³ Dostoyevski, **a.g.e.**, s. 125.

¹⁴ **A.e.**, s. 207.

“Dmitri asla, asla bağışlamayacağım o adi yaratıkla evlense bile her şeye rağmen bırakmayacağım onu! Hele o zaman asla, asla bırakmayacağım! Ama arkasından sürüklenip, her an karşısına dikilecek, acı çektirecek değilim. Hayır, başka bir şehre, istediğiniz bir yere gider, ömrüm boyunca, ölünceye kadar, yılmadan peşinde olacağım. Onunla mutsuz olduğunda(bu mutlaka olacaktır)bana gelir, bir arkadaş bir kardeş bulur. Tabii ki sadece bir kardeş ve bu sonsuza dek böyle olacak ve sonunda hayatını ona feda eden, onu seven gerçek bir kardeşi olduğuna ikna olacak. ...”¹⁵

Acı, günahlardan arınmanın, yeni bir yola başlamanın ilk ve en önemli aşamasıdır. Katerina İvanovna, kendisine çektirdiği acıları adeta İvan'a olan aşkın bedeli olarak görür. Hayal ettiği mutlu ve yeni yoluna acı çekerek girer.

Dostoyevski'nin insanlığa sunduğu acı olgusu; gerçek arınmaya ve mutluluğa götüren bir yol çizer. Bu yolda isyan yoktur, herkesin suçlarını kucaklayan evrensel bir fedakârlık yatar. Zosima ölmeden önce yaptığı “İnsan İnsanın Yargıç Olabilir mi? Sonuna Kadar İnanç Üzerine” başlıklı son konuşmalarından birinde şöyle der:

“Eğer İnsanların kötülüğü seni hiddetlendirir, öç alma duygusuna, isyana kışkırtırsa en çok bu duygudan sakın; kendine acı ara, tüm insanların kötülüklerinin suçlusu senmişsin gibi acı çek. Suç işleyenin sorumlusu senmişsin gibi, kendi kendini cezalandır. Acı çekmekten kaçınma, yüreğin ferahlar, o zaman kötülük edenler için iyilik örneği olmak elindeyken bunu yapmamakla suçlu olduğunı anlarsın. İyi yol göstermekle belki bir suçun önünü alırdın. Ama bütün çabalarına rağmen insanlar iyilik ışığına ilgisiz kalırlarsa, gene kararından cayma, gök ışığının gücünden kuşkun olmasın. Buna inan, belki şimdi kurtulmasalar da ileride kurtulacaklar. Onlar olmasa bile çocukları kurtulacak”¹⁶

Acı çekme, kötülüklerden arınarak tanrıya ulaşmanın yoludur, ancak önce inanç gerektirir. Oysa İvan, gök ışığının gücüne hep kuşkuyla yaklaşır, acı çeken çocukların döktüğü gözyaşlarının hiçbir üstün ahenge değmeyeceğini savunur ve acıları kendi inançsızlığının ve kuşkularının bir sonucu olarak yaşar. Nitekim tıpkı İvan gibi, Smerdyakov'un acıları da onları gerçek mutluluğa götüremez. İvan'ın sonu, acı çekerek ulaşılabilecek bir arınma ve Tanrı inancından uzak, tanrısızlığın yarattığı acılar içinde, ruh sağlığının tamamen bozulması şeklinde olur, Smerdyakov ise, hayatını devam ettirecek gücü kendinde bulamaz ve intihar eder

¹⁵ Dostoyevski, **a.g.e.**, Tom I s. 231.

¹⁶ **A.e.**, Tom I, s. 358.

Eserde ne olursa olsun inancını kaybetmeyenler ise, acı çekerek günahlarından kurtulmanın ve yeni bir yaşama başlamanın hayali içinde yaşarlar. Çünkü E.H.Carr'a göre Dostoyevski; acı çekmeyi kişinin günahlarının bir sonucu olarak görmez, günahlarını affettirmenin bir yolu olarak görür.¹⁷

“ ... Dostoyevski acı çekmeyle günah arasındaki derin bağı ortaya çıkarmıştı. O, günahı acının nedeni olarak kabul eden Doğulu ve Batılı din adamlarının düştüğü yanı sıra hiç düşmedi; tersine acının, günahın affedilmesi için gerekli olan psikolojik durum olduğuna kuvvetle inandı. Dostoyevski'ye önemli görünen affediliş, başkalarının affetmesi değil, günahkârın kendini affetmesiydi; bu kendi vicdanının yapacağı bir şeydi ve bu affediliş ancak acı çekmeye gönüllü olarak boyun eğmekle, onu aramakla kazanılabilir.”¹⁸

*Karamazov Kardeşler'*de Dostoyevski'nin insanlığa sunduğu acı olgusunu, en iyi yansıtan kahraman Dmitri Karamazov'dur. Dmitri, babasının gerçek katili değildir. O da tıpkı İvan ve Smerdyakov gibi babasından nefret eder. Babasını öldürmeyi aklından geçirmiş olsa da suçu fiilen işlemez. Ancak Dmitri işlediği tüm suçlar için ve tüm insanlık adına suçludur. Bu yüzden tüm insanlık adına sürgüne gitmeye karar verir. E.H.Carr “Dostoyevski” adlı çalışmasında Dmitri'nin ruh halini şöyle betimler:

“Dmitri Karamazov içinde hareket ettiği dünyaya ait olmaktan çıkmıştır. Ona acı verenlerin anlayamayacağı bir dilde konuşmaya başlar. Kendi aleyhine şahitlik yapmakta, suçsuzluğunu ortaya çıkaran olgularla uğraşmayı istememekte hatta bunlara hiç ilgi duymamaktadır. ... Çektiği acıların haklı olduğu inancından hiç ayrılmamaktadır. Eğer babasının ölümü için değilse, başka günahları için acı çekmelidir; ya da kendi günahları için değilse bile, başkalarının günahları için. Ve acı çekmeyi günahların affedilmesi için gerekli gördüğüne göre, bu, kurtuluşu için seçtiği yol olmuştur.”¹⁹

Hem kendi günahları, hem de tüm insanlık adına sürgüne giden Dmitri, acı çekerek ulaşacağına inandığı yeni yoluna giderken, Alyoşa'ya duygularını şöyle anlatır:

“ Kardeşim, ben şu son iki ayda içimde yepyeni bir insan doğduğunu hissettim. Varlığımda hapisti, eğer bu patırtı kopmasaydı meydana çıkacağı da yoktu. Korkunç! Maden ocaklarında yirmi yıl kazma sallamaktan korkmuyorum, vız gelir bu bana... Ben içimde dirilen insanın şimdiden sonra beni bırakmasından korkuyorum.

¹⁷ Edward Hallett Carr, **Dostoyevski**, Çev. Ayhan Gerçeker, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 278-279.

¹⁸ **A.e.**, s. 278.

¹⁹ **A.e.**, s. 283.

Orada da ocaklarda, toprak altında yan yana çalışacağım benim gibi bir sürgünde ya da katilde insan kalbi bulmak, onunla dost olabilmek mümkün.. Orada da sevgiyi, acıyı biliyorlar... Bir sürgünle durmuş kalbini diriltmek mümkün; yıllarca üzerinde işleyerek sonunda ıstırap içinde yücelmiş, yenilenmiş bir ruhla bataklıktan bir melek, bir kahraman yaratmak mümkün.²⁰

Ancak Dmitri Karamazov; suçsuz olduğu halde sürgüne gitmeyi yalnız ruhunu acı çekerek arındırmak, günahlarından kurtulmak ve hatalarının bedelini ödemek için kabullenmez, onun bu kararı, Dostoyevski'nin insanlığa sunduğu evrensel sevgi ve kardeşlik düzeni üzerine düşüncelerinin de bir simgesidir:

“ ... Hepimiz birbirimize karşı suçluyuz. Çünkü küçük ve büyük çocuklar var ama hepsi “bebe”dir, hepsine karşı suçluyuz; hepsi için gideceğim! Nasıl olsa birisinin hepsi adına gitmesi gerekiyor. Babamı öldürmedim, ama gitmeliyim. Kabul ediyorum! ... Evet, biz prangalı, özgürlükten yoksun olacağız. Ama büyük kederimiz içinde sevinç için doğacağız; yokluğunda insanın yaşamasının mümkün olmadığı sevinç için... Tanrı var ve var olacak, insanlara sevinç bağışlayan tanrıdır, bu ona özgü bir ayrıcalık, büyüklüktür.²¹

*Karamazov Kardeşler'*de gerçek cezanın vicdan azabının verdiği acı olduğunu iyi anlatan kahramanlardan biri de, Zosima'nın gençlik yıllarında yaşadığı düello olayından sonra kapısını çalan esrarengiz ziyaretçidir. Bu ziyaretçi, on dört yıl önce âşık olduğu ancak karşılık bulamadığı genç bir kadını öldürmüş, cinayet ortaya çıkmamış, o da evlenip yeni bir hayata başlamıştır. Ancak bu süreç boyunca yaşadığı vicdan azabından hiç kurtulamamıştır. Çocuklarının ve karısının yüzüne her baktığında acı çeken bu adam, yine de “Cezamı, kendi kendime yemek pahasına acıya dayanmakla çekeceğim”²² diye haykırsa da, sonunda her şeyi itiraf eder. Ama onun sonunu, yine yaşadığı azabın verdiği acı getirir, aklını yitirerek hayatı son bulur.

Dostoyevski eserlerinde acıya geniş yer vermesinden dolayı birçok araştırmacı tarafından eleştirilmiştir. Örneğin, edebiyat eleştirmeni A. N. Mihaylovski, Dostoyevski'yi “Zalim Yetenek” olarak tanımlayarak, onun acı çektirme ve gaddarlık duygularının cezp edici yönlerine kapıldığını ileri sürmüştür.²³

²⁰ Dostoyevski, **a.g.e.**, Tom II, s.257.

²¹ **A.e.**, Tom II, s. 257-258.

²² **A.e.**, Tom I s. 344.

²³ N. K. Mihaylovski, “**Jestokiy Talant**”, **F.M.Dostoyevsi v ruskoy kritike**, Moskva Gasudarstvennoye İzdatelstvo, 1956, s. 310.

“Rus edebiyatında hiç kimse kuzuyu yiyen kurdun hislerini Dostoyevski kadar itina ile ve bu kadar derin ve sevgiyle betimlememiştir.”²⁴

Rus edebiyatının önde gelen yazarlarından M.Gorki de bu konuyu dile getirmiş ve Dostoyevski’yi şöyle tanımlamıştır:

“Tartışmasız ve kuşkusuz; Dostoyevski bir dahidir. Ancak bizim kötü kalpli dâhimizdir.”²⁵

Gorki’ye göre Dostoyevski’nin kendisi zalim biridir ve böylesine karanlık, çelişkili ruh yapısını betimlemeyi sevmektedir. Gorki, Dostoyevski’nin insanlığı acı çekmeye çağırdığı *Karamazov Kardeşler* adlı eserine dair düşüncelerini şöyle açıklamıştır:

“Neden toplumumuzun ilgisi, ulusal ruhumuzun hastalıklı olgularına çevrilmeye çalışılıyor? Bunları yenmek, bu hastalıkları iyileştirmek ve bu hastalıkları içinde barındırmayacak sağlıklı bir atmosfer kurmak gerekmektedir. Oysa bize kendimizi ölü canların ve yaşayan ölülerin içinde yaşıyormuşuz hissi uyandıran yaralarımız gösteriliyor.”²⁶

Oysa Dostoyevski, Gorki’den farklı olarak acı çekmeyi Rus ruhu için gerekli bir ihtiyaç olarak görür. Dostoyevski’ye göre, Rus ruhunun gerçek erdeme ve mutluluğa erişmesi acıda saklıdır. Dostoyevski’nin bu yöndeki düşünceleri *Bir Yazarın Günlüğü’nde* karşımıza çıkmaktadır

“Rus halkının en temel, en köklü tinsel gereksinimi her şeyde, her yerde dinmek bilmeyen bir acı çekme gereksinimidir. Bu acı çekme tutkusu ezelden beri bulaşmıştır ona. Bütün tarihi boyunca süre gelen bu ıstırap seli yalnızca dış felaketlerin getirdiği zorlukların sonucu değildir, halkın yüreğinin derinliklerinden fişirmiştir. Rus halkı için mutluluğun içinde mutlaka acı da yer almaktadır, yoksa onun için mutluluk tam olmaz.”²⁷

Rus edebiyat eleştirmeni M. Antonoviç, *Karamazov Kardeşler’i* “mistik ve çileci bir roman olarak tanımlamış, eseri Dostoyevski’nin dini ve çileci düşüncelerinin kötüye

²⁴ A.e., s. 311.

²⁵ M. Gorki, “O karamazovşine”, F.M.Dostoyevski v russkoy kritike, Moskva, Gasudarstvennoye İzdatelstvo, 1956, s. 390.

²⁶ A.e., s. 391.

²⁷ F. M. Dostoyevski, *Bir Yazarın Günlüğü*, Çev. Kayhan Yükseler, C.I, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2009, s. 45.

kullanılmış bir kılıfı olarak görmüştür.²⁸ Söz konusu araştırmacıya göre Dostoyevski, bu romanında çilecilik öğretilerini Zosima takma adı ile yaymaya çalışmaktadır. Antonoviç'in deyiimiyle, burada Dostoyevski'nin diğer eserlerinde yer alan sosyal sorunlar, ezilmiş ve aşağılanmış insan figürleri, iyiliğin ve kötülüğün karışımı yoktur, bir tarafta insan suretinde melekler, diğer tarafta ebedi günahkârlar vardır.²⁹ Antonoviç, eserde din ve çilecilik öğretilerinin kullanılmasını ve bunun bu kadar sert olmasını eleştirmiş ve şöyle demiştir:

“ Din, çok yönlü bir olgudur ve çeşitli ilkeleri vardır. Ancak sürekli ve mantık ilkelerine dayalı bir yapı kurabilmek için keyfi bir şekilde dinin bir yönünün veya bir ilkesinin alınması doğru değildir. Dostoyevski böyle tek taraflı bir imge çizmiş ve dinin içerisinden sadece çilecilik öğesini almıştır. Ancak çilecilik de kendi içerisinde çeşitli özelliklere sahiptir. Dostoyevski ise çileciliğin sadece bir türünü, mistik çileciliği almıştır.”³⁰

Antonoviç'in sözünü ettiği çilecilik; acıyı yeğleyen, yararlı, verimli, yükseltici bulan öğretilerin genel adıdır. Çilecilik öğretisi, felsefe ve din geleneğinde önemli bir yer tutar. Bu öğreti birçok felsefi düşüncenin temelini oluştururken, beden ile ruh arasında temel bir ayırım olduğunu varsayan dinlerde de yer alan temel öğretilerden biridir³¹. Çilecilik sözcüğü, Batı dillerinde “asketizm” olarak kullanılır ve Yunanca “askesis” sözcüğünden gelmektedir.³² Din alanında ilk çağlardan beri var olan bu öğreti beden ile ruh arasında keskin bir ayırım yapar ve bedeni, insanlığın erdeme ulaşmasının önünde bir engel olarak görür.³³

²⁸ M. A. Antonoviç, “**Mistiko-asketiçeski roman**”, F.M.Dostoyevski v russkoy kritike Moskva, Gasudarstvennoye İzdatelstvo, 1956, s. 257.

²⁹ A.e., s. 262.

³⁰ A.e., s. 300.

³¹ Türker Alkan, “**Duyumsal Yoksunluk, Çilecilik Ve Dinsel Deneyim**”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Ankara, 1980, s. 187. <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/2881/> (Çevrimiçi), Haziran 2011.

³² <http://www.websters-online-dictionary.org/definitions/asceticism?cx=partner-pub-0939450753529744%3Av0qd01-tldq&cof=FORID%3A9&ie=UTF-8&q=asceticism&sa=Search#906> (Çevrimiçi), Mayıs 2011.

Batıda “asketizm” olarak kullanılan çilecilik dilimizde çile sözcüğünden türetilmiştir. Çile farsça “kırk” anlamına gelen “çihil” sözcüğünden türetilmiştir. Bu sözcüğün kırk anlamına gelmesindeki önem ise tasavvufta uygulanan çilenin kırk günü kapsamıdır. Tasavvuf anlayışına göre bu öğretiyi uygulamak isteyen kişi bir şeyhin nezaretinde kırk gün karanlık bir hücrede yalnız başına kalarak nefsini eğitmeyi öğrenir. Bkz. Ethem Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü**, İstanbul, Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009, s. 146.

³³ Alkan, a.g.e., s. 187.

Bu öğretiyeye göre, ebedi olan tek şey ruhtur ve beden ruhun kirlenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle bedensel zevklerden vazgeçmeli ve dünyevi olan her şeyden arınarak, ruhsal olana ulaşmamız gerekmektedir.³⁴

Felsefenin ünlü isimlerinden M.Weber acı çekmeyi tarihsel bir bakış açısı ile değerlendirmiş ve acı çekmenin gelişimini şöyle açıklamıştır:

“Kendi kendine eziyet yoluyla gönüllü olarak yaratılan acı çekme, hem cezalandıran hem ödüllendiren ahlak tanrıların gelişmesiyle anlam değiştirdi. Başlangıçta ruhların sihirli dualarla korkutulması, kendi kendine eziyet yöntemleri de eklenerek, gitgide karizmatik kuvvetlerin dayanağı oldu. Bu korkutma sonu gelmez dualar yoluyla dinlerde ve yokluklar yoluyla da putperest sistemlerde sürdürüldü. ... Pişmanlık yoluyla ilahların gazabını hafifletmek ve öz ceza yoluyla ilahi müeyyidelerden kurtulmak için, günah çıkarmalar icat edildi. Sayısız nefsinin tutma yöntemi, başlangıçta ölümler için tutulan yas içerisinde mevcuttu ve ölümlerin kıskançlık ve kızgınlığını defetmekte kullanılıyordu. Bunlar, zaman içerisinde ilgili ilahlarla olan ilişkilere kolaylıkla uyduruldu; sonunda, dünya mallarından safça zevk almanın yerine kendi kendine eziyeti ve amaçlanmamış mahrumiyetleri, tanrıların nazarında daha makbul hale getirdi.”³⁵

Antonoviç, Dostoyevski'nin eserde sadece dini çilecilik öğelerini kullanmasını eleştirir. Çilecilik öğretisinin insan sevgisi ve Hıristiyan merhameti ile uyuşan bir türünün var olduğunu ve Dostoyevski'nin bunu ya bilmediğini ya da unuttuğunu ifade eder.³⁶ Ancak *Karamazov Kardeşler* de yer alan çileciliğin, çilecilik öğretisinin yukarıda açıkladığımız temel özelliklerini içermediği kanısındayız. Söz konusu eserde, Dostoyevski'nin vurguladığı, acı olgusudur.

Bu olgu, tıpkı çilecilik öğretisinde olduğu gibi, insanları acı çekmeye davet eder. Ancak bu davet kötülüklerden soyutlanma ve dünyevi yaşamdan kopma şeklinde değildir.

Antonoviç'in sözünü ettiği çilecilik öğretisinin bir temsilcisi olarak eserde Feropant Baba'yı örnek verebiliriz. Feropant Baba manastırda yaşayan, kimseyle konuşmayan, tüm gününü ibadet ederek geçiren ve neredeyse hiç yemek yemeyen, birçoklarınınca ermiş olarak değerlendirilen yaşlı bir din adamıdır.

³⁴ Alkan, **a.g.e.**, s. 188.

³⁵ M.Weber, **Sosyoloji Yazıları**, Çev. Taha Parla, İletişim Yayınları, İstanbul,2005,s.349.

³⁶ Antonoviç, **a.g.e.**, s. 301.

Zosima'yı hiç sevmeyen Feropant Baba çevresindeki her şeyle ilişkisini kesmiş bir şekilde yaşamakta, insanları yaşam biçimleri yüzünden suçlayarak onları şeytanın pençesine düşmüş günahkârlar olarak görmektedir.

Feropant Baba'ya göre manastırın bile her yanı şeytanlarla doludur çünkü din adamları yeterince ibadet etmemekte ve dünya nimetlerinden kopmamaktadırlar.

“ Geçen yıl başrahibe gittim, o zamandan beri bir daha hiç gitmedim. Şeytanları gördüm. Kiminin göğsüne oturmuş, cüppesinde saklanıyor yalnız boynuzları gözüküyor, kiminin cebinden bakıyor, gözleri fıldır fıldır... Kiminin boynunda asılı ama onu taşıdığıının farkında bile değil. ...”³⁷

Feropant babanın bu yöndeki düşüncelerini A.Andreyev şöyle değerlendirmiştir:

“Feropant yalnız kendini düşünmekte, büyük bir çileci olarak ona verileceğine inandığı kendi kurtuluşuyla ilgilenmektedir. Zosima ise tamamen farklı bir ideali, yavaş yavaş gerçekleşecek ahlaki mükemmellik idealini savunmaktadır.”³⁸

Dostoyevski, ancak acı çekerek ulaşılabilecek bir ahlaki temizlik ve tanrıya ulaşma yolunda, kötülüğün içinde türeyebilecek bir iyiliğin peşindedir. Eserde, bu düşüncely en iyi biçimde Zosima'nın Alyoşa'ya manastırdan göndermesi destekler. Dünyevi kötülüklerden kaçarak, manastıra sığınan Alyoşa, Zosima tarafından dışarıya, hayatın içine gönderilir.

Dostoyevski'nin eserlerinde yer alan acı olgusuna farklı bakış açılarına sahip araştırmacılar da vardır. Bunlardan ilki, Rus edebiyat uzmanı N.V.Kaşına'dır. Kaşına, “Dostoyevski'nin Estetiği” adlı çalışmasında yazara yöneltilen “acıların ozanı” eleştirisini doğru bulmadığını belirtmiştir.³⁹

³⁷ Dostoyevski, **a.g.e.**, Tom I, s.212.

³⁸ Aleksandr Andreyev, “**Mesto “Legendiy o velikom inkvizitore” v hudojestvennom tselom “Bratyev Karamazovih”**”, (Çevrimiçi), http://samlib.ru/s/shok_a_w/chel.shtml, Kasım 2011.

³⁹ N. V. Kaşına, **Estetika F.M. Dostoyevskogo**, Moskva, Vysshaya Şkola, 1989, s. 140.

Söz konusu araştırmacıya göre; Dostoyevski hiçbir zaman maddi acıların savunucusu olmamış, aksine tüm eserlerinde yoksulluk ve ezilmişliğin getirdiği sıkıntılara karşı durmuş, tinsel acıya inanmıştır. Bu acı da insanları ezen bir acı değil, aksine insana vicdanının sesini duyuran, insanı insan yapan acıdır.⁴⁰

“Dostoyevski sık sık ‘acıların ozanı’ ve ‘savunucusu’ olarak adlandırılmıştır. Bu yanlıştır. Her şeyden önce acı anlayışı tek bir anlam ifade etmez. Dostoyevski hiçbir zaman sosyal acıların savunucusu olmamış, eserlerinde daima yoksulluk ve kişiliğin ezilmesine karşı savaşmıştır. Dostoyevski’nin acı anlayışı, kendi kendine yaşanan bir acı anlayışıdır ve kişilerin işledikleri suçların kefareti olarak karşımıza çıkmaktadır.”⁴¹

Kaşına’nın dūřüncesine yakın bir dūřünce A.İ.Osipov’un, “F.M.Dostoyevski ve Hristiyanlık”(Dostoyevski i hristianstvo) başlıklı çalışmasında karşımıza çıkmaktadır:

“ Acının Dostoyevski’nin eserlerinde bu denli geniş yer tutması ve yazarın acıların ozanı olarak adlandırılması tesadüfi değildir. Acı Dostoyevski’nin eserlerinde tıpkı altın ateşi gibi ruhu temizlemekte, pişmanlığı oluşturmakta, günahlarının bilincinde olan ve büyük bir tutkuyla bedel ödemek isteyenlere günahların bedelinin acı çekerek ödendiği yeni bir yaşamın kapılarını açmaktadır. Dostoyevski’ye göre acı herkes için ekmek, su gibi gereklidir. İnsan acı sayesinde içindeki kötülüklerden arınabilir ve yeniden tüm kalbiyle tanrıya yönelerek kurtulur.”⁴²

Dostoyevski’yi zalimlikle suçlayan araştırmacılara katılmayan bir diğer eleştirmen, N.Berdyayev’dir. Berdyayev “acı çekmenin insanı en yüksek düzeye çıkardığı dūřüncesi Dostoyevski’nin antropolojisinin temelini” oluşturduğunu vurgulamakla birlikte acı kavramı ile zalimliği özdeşleştirmez.⁴³

Berdyayev Dostoyevski eserlerinde yer alan acı çekme olgusunu, insan derinliğinin kanıtı ve insanların işledikleri suçların gerçekte cezası olduğunu savunur:

“Kötü, dıştan gelen bir cezayla ödenmez, kendi içinde taşıdığı kaçınılmaz sonuçlarıyla ödenir; bütün dıştaki şeyler, içtekilerin simgeleridir; karşı gelene uygulanan yasa ise, onun iç yazgısının simgesinden başka bir şey değildir.

⁴⁰ Kaşına, **a.g.e.**, s. 140.

⁴¹ **A.e.**, s. 140-141.

⁴² A.İ.Osipov, “**F.M.Dostoyevski i hristianstvo**”, (Çevrimiçi), <http://www.zavet.ru/smv/zh/002dost.htm>, Kasım 2011.

⁴³ Nikolay Berdyayev, **Dostoyevski**, Çev. Ender Gürol, İstanbul, Adam Yayıncılık, 1984, s. 69.

İnsan vicdanının çektiği acılar, bütün bir yasa külliyyatının içerdiği ağır cezalardan daha korkutucudur; aslında, çektiği kanuni cezaya, ahlaksal açıdan çekeceği işkencelerden bir kurtuluş gibi bakmaktadır.”⁴⁴

Söz konusu filozofa göre, Dostoyevski'nin eserlerinde acı olgusunun bu denli geniş yer tutmasının nedeni insanların işledikleri suçların, yaptıkları kötülüklerin cezasını hukuki açıdan çekerek gerçek mutluluğa ve erdeme ulaşamayacak olmalarıdır.⁴⁵ İşlenen günahların bedeli yalnız acı çekme yoluyla ödenebilir. Günahların bedelini karşılayabilecek acı, yalnızca manevi acıdır ve Dostoyevski yeryüzündeki hiçbir cezanın insanın vicdanının verdiği manevi acıdan daha güçlü ve etkileyici olmadığını ileri sürer.

E.H.Carr Dostoyevski'ye göre, önemli olan kişinin kendini affedebilmesidir, başkalarının onu affetmesi değil, demiştir.⁴⁶ Bu düşünceyi *Karamazov Kardeşler*'de yaşlı Zosima şöyle dile getirir:

“Bütün bu sürgün cezaları hele daha önceki dayaklı cezalar kimseyi yola getirmemekte, üstelik suçlulardan hemen hiçbirinin gözünü korkutmamakta, cinayetler azalacak yerde gittikçe artmaktadır. Zararlı bir organın mekanik bir şekilde kesilip göz önünden uzaklaştırılmasıyla toplum onun zararlı etkilerinden korunmuş olmuyor. Çünkü kesilen zararlı organın yerine bir, hatta iki tane yenisi yetişiyor. Toplumu zamanımızda bile koruyan, suç işleyeni ıslah edip onu bambaşka bir insan yapabilen tek araç suçluya vicdanının sesini duyurabilen İsa'nın yasasıdır.”⁴⁷

Babasını öldürmediği halde sürgüne mahkûm edilen Dmitri Karamazov'un imgesi, Zosima'nın öğretilerinin bir kanıtıdır. Suçu fiilen işlememiş olsa da, yapmayı aklından geçirdiği ve diğer tüm suçları için vicdanının verdiği huzursuzluktan acı çekerek kurtulacağını düşünür:

“Asla, asla, benim kendiliğimden kalkınacağım yoktu. Ama gök gürlledi. Suçlanmanın acılarını apaçık rezaletime seve seve kabul ediyorum, acı çekmek istiyorum; acıyla arınacağım”⁴⁸

⁴⁴ Berdyayev, **a.g.e.**, s .70.

⁴⁵ **A.e.**, s. 71.

⁴⁶ E.H.Carr, **a.g.e.**, s. 278.

⁴⁷ Dostoyevski, **a.g.e.**, Tom I, s. 112.

⁴⁸ **A.e.**, Tom II, s. 180.

Gerek Dostoyevski'nin acı çekme kavramına dair ileri sürdüğü düşünceleri, gerekse kahramanların acıya olan yaklaşımları göz önünde tutulduğunda, Dostoyevski'nin acıyı insanlara zalimlik olsun diye önermediği, gerçek erdeme ve ahlaki temizliğe ulaşmanın bir yolu olarak sunduğu açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Berdyayev, Dostoyevski eserlerinde yer alan acı olgusunu şöyle açıklamıştır:

“Dostoyevski acıyı iki açıdan ele almıştır. İlk bakışta anlaşılması zor olan bu ikilik, onun hem merhametli hem de zalim bir yazar olarak görülmesine yol açan çelişkili yargılara neden olmuştur. Aslında Dostoyevski'nin yapıtı insana karşı büyük bir merhametle doludur. Onun öğretisi acımaya ve hayırseverliğe dayanır. İnsan acısından onun kadar yararlanmış bir başka kişi yoktur: onun yüreği ebediyete kadar kanayacaktır. Zindanları ve forsaları tanımış olan bu insan tüm hayatı boyunca insan için tanrıdan şefaet dilemiştir.”⁴⁹

Acıyla ulaşılan ahlaki temizliğin sonunda ise tanrı vardır. Ruhundaki kötülükleri, kuşkuları acı çekerek arındıran kişi, tanrıya yani gerçek mutluluğa ulaşır. Acı olgusu, kötülüklerden arınmanın, işlenen günahların bedelini vicdan azabının verdiği acı ile ödemenin, böylece suçun gerçek karşılığını çekmenin ve bunların bir sonucu olarak da tanrıya ulaşmanın bir yoludur. Bu yoldaki en temel kural, inançtır. İnancını her ne olursa olsun kaybetmeyen kahramanlar, çektikleri acıların sonunda mutluluğa ulaşacaklarını hayal ederlerken, acıları inançsızlıklarından doğan kahramanlar ise, umutsuzluk içinde çırpınmaktadırlar.

⁴⁹ Berdyayev, **a.g.e.**, s.81.

3.2. Suç Olgusu: Baba Katiliği

Suç, “hukuka aykırı olan ve yasalara göre cezalandırılan eylemdir.”⁵⁰ Suç, insanın en yaygın sosyal davranışlarından biridir ve kişinin özel yaşamından hareket ederek, diğer insanların yaşamlarına karışır, bu yüzden bazen doğrudan, bazen de dolaylı olarak, toplumun ahlaksal yaşamını etkiler.⁵¹ Suç ve suçlu imgeleri, Dostoyevski'nin eserlerinde bu anlamda oldukça önemli bir yer tutar. Dostoyevski'nin özellikle sürgün sonrası dönemde yazılan bütün eserleri, bir suç imgesi etrafında şekillenir. *Suç ve Ceza*'nın ana kahramanı Raskolnikov, toplumsal adaletsizliğe isyan eder ve üstün insan düşüncesini hayata geçirmek için yaşlı tefeciye öldürür. Cinayetten sonra aklı ve vicdanı arasında sıkışan Raskolnikov konuşmalarından birinde şöyle der:

“Kocakarı meselesi çok saçma! Evet, belki bir hataydı bu, ama sorun kocakarı sorunu değil! Kocakarı yalnızca bir hastalıktı... Ben onu bir an önce aşip gelmek istedim. Ben bir insan öldürmedim, bir ilkeyi öldürdüm! Evet, bir ilkeyi öldürdüm, ama üstünden aşip ötesine geçemedim, bu yanda kaldım... Yalnızca adam öldürmeyi beceremedim. Hatta anlaşılan bunu bile beceremedim.”⁵²

Budala'da Rogojin, Nastasya Filipovna'yı kıskançlıktan öldürür ve “onu hiçbir şekilde kimseye vermemek için böyle yapmaya karar verdim” der.⁵³ Dönemin Rusya'sının toplumsal ve siyasal yaşamına bir tepki niteliği taşıyan *Cinler*'de ise, suç toplumsal bir yaygınlık kazanır. Şatov, içinden kurtulmak istediği siyasi olayların kurbanı olur. Her şeye gücünün yeteyeğine inanan Stavrogin, karısının öldürüleceğini anlar ama engel olmaz. Bir suç olgusu etrafında şekillenen tüm bu eserlerin yanı sıra, *Karamazov Kardeşler*'de işlenen suç olgusu, bu olgularından farklı bir özellik taşır. Eserde işlenen suç; baba katiliğidir. Bu suç, eserde oldukça karmaşık bir biçimde karşımıza çıkar. Bu karmaşık yapıyı açıkça sergileyebilmek için, suçun tasarlanışı ve işlenişini ele almaya çalışalım. Öldürülen Fyodor Pavloviç Karamazov; kendisinden başka kimseyi düşünmeyen, bencil, şehvet düşkünü ve cimri bir adamdır.

⁵⁰ V. V. Lopatin, L. E. Lopatina, **Tolkovi slovar sovremennogo russkogo yazıka**, Moskva, Eksmo,2009,s.567.

⁵¹ Kaşına, **a.g.e** ., s.65.

⁵² F. M. Dostoyevski, **Suç ve Ceza**, Çev. Mazlum Beyhan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,2009,s.342.

⁵³ F. M. Dostoyevski, **Budala**, Çev. Mazlum Beyhan, İstanbul, İletişim Yayınları,2008, s.695.

Çocuklarını küçük yaşta başından atmış, hiçbir zaman çocuklarına babalık yapmamıştır. Çocuklar, önce evin hizmetkârlarının, sonra uzaktan akrabaların ellerinde büyümüşlerdir. Nitekim Alyoşa dışında tüm çocuklar, babalarına karşı nefret duymaktadır.

Büyük oğul Dmitri, babası ile aralarındaki miras meselesi için döner baba evine, hatta İvan'ı da Dmitri çağırır miras sorununun çözümü için. Çünkü baba Fyodor Karamazov; çocuklarına hiçbir zaman babalık yapmadığı gibi, bir de miras haklarını vermek istemez. Para, onun sefahat dolu yaşantısı için gereklidir, bu yüzden paradan başka hiç bir şey düşünmez. Ancak baba ile oğul arasındaki bu meselenin çözülmesi imkânsız hale gelir. Çünkü ikilinin arasına para sorununun yanı sıra, bir de kadın sorunu girer. Baba Fyodor Pavloviç; Dmitri'nin sevdiği kadın Gruşenka'yı, parayla elde etmeye çalışır. Böylece baba ile oğul arasındaki ilişkiler gün geçtikçe daha da bozulur. Dmitri, her yerde babasını öldüreceğini söyler. Hatta bir gün eve girip, babasını öldüresiye döver. Aslında Dmitri'nin tek derdi; hakkı olan parayı babasından alıp, sevdiği kadınla yeni bir hayata başlayabilmektir. Ama ne babası parayı vermeye yanaşmakta, ne de Gruşenka onu oyalamaktan vazgeçmektedir. Gruşenka, sebep olduğu duruma aldırmadan eski sevgilisinin dönüşünü beklemektedir.

İvan ise babasını hiçbir zaman sevmemiş ve baba evine geldikten sonra nefreti her geçen gün biraz daha artmıştır. İvan'ın baba evinde kaldığı süre boyunca, uşak Smerdyakov ile aralarında garip bir bağ oluşmuştur. Bu bağ, İvan'ın ilk geldiğinde Smerdyakov'a ilgi göstermesi ve onunla konuşmasının sonucudur. Böylece Smerdyakov, zamanla İvan'ı fikir arkadaşı saymaya başlamıştır. Oysa İvan, ondan her geçen gün biraz daha nefret etmeye başlamış ama nedenini bir türlü anlayamamıştır. Bu nefretin nedeni, ancak cinayetin işlenmesinden sonra ortaya çıkacaktır. İvan'ı, nefret ettiği bu yerde tutan en temel dayanak ise, ağabeyi Dmitri'nin nişanlısı Katerina İvanovna'ya duyduğu aşktır.

Smerdyakov, Fyodor Pavloviç'in gayrimeşru oğludur. Bu durum resmiyet kazanmamış olsa da, herkes tarafından bilinmektedir. Smerdyakov babasının evinde uşaklık yapmakta ve Fyodor Pavloviç ona çok güvenmektedir. Evdeki her şeyden haberdar olan Smerdyakov, Fyodor Pavloviç'in Gruşenka için hazırladığı, içinde üç

bin ruble olan zarftan ve eğer gelirse içeri girerken kullanması gereken özel işaretlerden haberdar olan tek kişidir. Smerdyakov bu durumu kullanarak, bu bilgileri Dmitriye söyler ve bir plan kurarak İvan'a anlatır. Bu plana göre, İvan babasının uzun süredir istediği Çermyaşna'ya gidecek, Smerdyakov sara nöbetine tutulacak, böylece Dmitri geldiğinde, ona engel olacak kimse kalmayacaktır. Smerdyakov, zarfı ve gizli işaretleri Dmitri'ye söylemiştir. Dmitri, o gece babasının kanına bulaşmamak için her türlü yola başvurur. Tek derdi para bulup, Gruşenka'yı alıp, yeni bir hayata başlamaktır. Dmitri'nin ruh hali eserde şöyle betimlenmiştir:

“ ... Sevdiği kadını kaptığı gibi dünyanın öbür ucuna götürecekti. Evet, hemen, elden geldiğinde uzak, dünyanın öbür ucuna değilse de, Rusya'nın en uzak köşesine götürerek evlenecek; kimsenin haberi olmasın diye yerleşeceklerdi. O zaman... ah, o zaman yepyeni bir hayat başlayacaktı! Bu başka, yenilenmiş, hem de artık “erdemli”, yüzde yüz “erdemli” hayatı durmadan kendinden geçerek hayalinde yaşıyordu. Bu dirilmeyi, yenilenmeyi tüm benliğiyle istiyordu.”⁵⁴

Ancak kimse Dmitri'ye yardım etmez ve para bulamaz. Gruşenka'yı da evde bulamayınca, doğruca babasının evine gider ve Smerdyakov'dan öğrendiği işaretleri kullanarak, Gruşenka'nın orada olup olmadığını öğrenmeye çalışır. Ancak öfkesine yenik düşerek, sinirle yanına aldığı havaneliyle babasına vurur. Tam o sırada, evin emektar uşağı Grigori uyanır, Dmitri kaçarken can havliyle Grigori'yi de yaralar. Grigori aldığı darbenin etkisi ile bayılırken, Smerdyakov kalkar ve yine aynı işaretleri kullanarak Fyodor Pavloviç'i öldürür ve para zarfını alır.

Smerdyakov'un planı kusursuz bir biçimde son bulur. Tüm deliller, Dmitri'yi suçlu göstermektedir. Smerdyakov'dan şüphelenmeleri için hiçbir sebep yoktur, üstelik hasta yattığını ispatlamıştır. Yaşlı hizmetçiler, tüm gece boyunca onun inlemelerini duymuştur. Smerdyakov'un planı, fiilen kusursuz bir biçimde tamamlanmış olsa da sonuçları hiç de beklediği gibi olmamıştır. Smerdyakov, suçu İvan'ın düşüncelerinin bir sonucu olarak işlemiştir, çünkü her ikisi de tanrıya inanmamaktadır. İvan'ın ölmezlik, tanrısızlık ve tanrının olmadığı bir yerde her şey mubahtır düşüncesi, her ikisinin de yıkımına sebep olur. İvan zaman içerisinde, Smerdyakov'dan neden bu kadar nefret ettiğinin geç de olsa farkına varır. Smerdyakov, İvan'ın kendisine bile itiraf edemediği tüm kötü düşüncelerinin hayata geçmiş halidir. Nefret ettiği babasından kurtulur, Dmitri sürgüne gidince hem Katerina İvanovna onunla kalacak

⁵⁴ Dostoyevski, **a.g.e.**, Tom II,s.43.

hem de mirastan alacağı pay artacaktır. Görünüşte her şey Smerdyakov'un tasarladığı gibi gelişse de, sonuç hiç de İvan'ın düşünceleri ile örtüşmez. İvan, bu durumu asla kabullenemez ve Smerdyakov'la son görüşmesinde şöyle der:

“Tanrı şahidim, belki bende suçluyum, belki içimde, gerçekten... Babamın ölmesi için gizli bir istek vardı, ama yemin ederim, düşündüğün kadar suçlu değilim, beklide hiç kışkırtmadım seni. Hayır, hayır, kışkırtmadım! Gene de yarın mahkemede kendimi ele vereceğim, kararım karar! Her şeyi söyleyeceğim, her şeyi...”⁵⁵

Ne var ki İvan, dediklerini gerçekleştiremeyecektir. İvan'ın kardeşi Alyoşa ile lokantada yaptığı şu konuşma söylediklerini yapamayacağını bir kanıtı gibidir:

“Hayata inanmasam, sevdiğim kadına sırt çevirsem, dünyanın gidişine inancım kalmasa, hatta tam tersine, her şeyin karmakarışık, uğursuz, beklide de şeytanca bir kaos olduğuna inansam, insanların hayal kırıklığından uğradığı bütün korkulara tutulsam gene de yaşamayı isteyeceğim, tıpkı bu kadehi içmem gibi son damlasına kadar bırakmayacağım”⁵⁶

İvan, yaşamaya tutkundur, en başından beri sebep olduğu karmaşanın farkındadır ancak vicdanının sesi ve gerçekler arasında sıkışıp kalır. Bu durum, onu şiddetli bir sinir hastalığına dek götürür. Son güne kadar sessiz kalan İvan'ın, mahkemede söyledikleri kimse tarafından ciddiye alınmaz, Smerdyakov ise, mahkemeden bir gün önce arkasında hiçbir açıklama bırakmadan intihar eder.

Dostoyevski'nin *Karamazov Kardeşler* adlı eserinde yer alan suç olgusu, suçun işleniş şeklinin karmaşıklığı, bencil baba ve babasından nefret eden çocuklar gibi imgeler, araştırmacıları eserde yer alan suç olgusunun nedenlerini açıklamaya yöneltmiştir. Kimi araştırmacılar, Dostoyevski'nin *Karamazov Kardeşler* adlı eserinde işlenen suç olgusunu onun kendi bilinçaltı ile ilişkilendirirken, kimileri de, bu durumu yazarın dünya algısı ile açıklamış ve bu olguya toplumsal yapıdaki bozuklukların bir sonucu olarak Dostoyevski eserlerinde geniş yer verildiğini belirtmişlerdir.

Ünlü psikanaliz uzmanı olan S.Freud, *Karamazov Kardeşler*'de işlenen baba katiliği suçunu, Dostoyevski'nin kendi babası ile olan ilişkileri ve ona karşı olan duyguları ile ilişkilendirmiştir. Freud'a göre; Dostoyevski, çocukluğunda kendi babasının ölmesini

⁵⁵ Dostoyevski, **a.g.e.**, Tom II, s.296.

⁵⁶ **A.e.**, Tom I, s.270.

istemiş, canlı ama ölmesi istenen biriyle özdeşleşmenin cezası olarak da sara hastalığına yakalanmıştır.⁵⁷ Freud'un öne sürdüğü diğer bir düşünce ise; Dostoyevski'nin eserinde babayı öldüren Smerdyakov'a sara hastalığını vermiş olmasıdır. Smerdyakov'un da Dostoyevski gibi sara hastası olması, bu düşünceye kanıt olarak sunulur. *Karamazov Kardeşler*'deki suç ile Dostoyevski'nin kendi babası arasında psikolojik bir bağ kuran Freud'a göre, Dostoyevski'nin asıl söylemek istediği şudur:

"Benim içimdeki saralı kişi baba katilidir".⁵⁸

Freud, Dostoyevski'nin eserlerindeki suçlular ile yazarın kendisi arasında bir özdeşleşme olduğunu savunmuş ve Dostoyevski'nin yaşamının son yıllarında gerçek suçluya, baba katiline döndüğünü ve kendi itiraflarını sanatsal olarak dile getirdiğini ileri sürmüştür:

"Caniye karşı Dostoyevski'nin tutumu yalnızca iyi yüreklilikten kaynaklanan bir acıma değildir; cinayeti işlemeye yönelik aynı dürtü üzerine kurulmuş bir özdeşleşmeden, biraz yerinden kaydırılmış bir benseviden (narsizm) kaynaklanır. ... Özdeşleşmeden doğan bu sempatinin Dostoyevski'deki konu seçimini kesinlikle etkilediği kuşkusuzdur. Ancak, Dostoyevski yapıtlarında ilkin adı suçlular, çıkar için suç işlemiş kişiler, siyasal ve dinsel nedenlerle suça yönelen insanlar üzerine eğilmiş, yaşamının son döneminde gerçek suçluya, baba katiline dönmüş ve bu katili paravana yapıp kendi itiraflarını sanatsal yoldan dile getirmiştir."⁵⁹

Karamazov Kardeşler'de işlenen bu suç ile Dostoyevski'nin bilinçaltı arasında psikolojik bir bağ olduğunu ve sara hastalığının oluşumunu da yine bu bağa dayandıran diğer bir araştırmacı H. Troyat'tır. Troyat, "Dostoyevski" adlı eserinde şöyle yazar:

"F.Mihayloviç işlemediği bir cinayetten bir çeşit pay çıkarıyordu. Yalnız onun kavrayabildiği bir sorumluluk duygusu, başkalarının araçsız sorumluluklarını emip dağıtıyormuş gibi, o insani yasaların ötesinde suçluydu. Bu buluş, yaman bir açıklıkla kıyasıya kamaştırıyordu gözlerini".⁶⁰

⁵⁷ Sigmund Freud, **Sanat Ve Sanatçılar Üzerine**, Çev.Kamuran Şipal, 4.bs., İstanbul,Yapı Kredi Yayınları, 2007, s.228

⁵⁸ A.e., s.236.

⁵⁹ A.e., s.237-238.

⁶⁰ Henri Troyat, **Dostoyevski**, Çev. Leyla Gürsel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s.54.

Araştırmacı yazar Nurdan Gürbilek de “Mağdurun Dili” adlı eserinde Dostoyevski’nin babasının öldürülmesi ile onun kendi babasına karşı duyduğu öfke arasında bir bağ kurmuş ve eserde babayı öldüren ile bunu aklından geçiren arasındaki suç ortaklığını, anlamlı bulduğunu belirtmiştir.⁶¹ Gürbilek’e göre; Dostoyevski’nin *Karamazov Kardeşler’*de ısrarla sorduğu soru şudur:

“Suçu işleyen mi suçlu, yoksa onu aklından geçiren mi? Öldüren mi suçlu, yoksa kan dökme eylemini felsefi açıdan mümkün kılan düşünce tarzının kendisi mi?”⁶²

Gerçekten eserde ilginç bir biçimde buna vurgu yapılır. Suçu, uşak Smerdyakov işler ancak İvan da suçu fiilen işleyen Smerdyakov kadar suçludur. Çünkü Smerdyakov, suçu İvan’ın düşüncelerinin bir sonucu olarak işler. İvan’ın tanrı yoksa erdem de yoktur, erdemin olmadığı bir yerde ise her şey mubahtır teorisi, Smerdyakov’u, kimse tarafından sevilmeyen ahlaksız babayı öldürmeye iter.

*Karamazov Kardeşler’*de işlenen baba katiliği suçunu, bir de Dostoyevski’nin dini düşünceleri ve hayata bakış açısı ekseninde değerlendiren araştırmacılar vardır. Bu yaklaşıma sahip eleştirmenlerden ilki, N.Berdyayev’dir. Berdyayev ,“Dostoyevski” adlı çalışmasında yazarın “insanın derinliklerinde, gizli düşüncelerinde yatan suç işleme isteğini, öldürme isteğini”⁶³ ortaya çıkardığını ileri sürerek, Dostoyevski’nin suç olgusuna olan yaklaşımını şöyle açıklamıştır:

“ ... Suçluluk sorunu, Dostoyevski’de özgürlük sorununa bağlıdır. ... Ona göre özgürlük yolu, giderek keyfi davranışa dönüşür ve soysuzlaşır; sırasıyla keyfi davranış kötülüğe, kötülük de suç işlemeye götürür insanı. Suçluluk sorunu Dostoyevski’nin yapıtının merkezini oluşturur. ... İnsan yaradılışının sınır ve sonuçlarını incelemek için suçun doğasını deşmek zorunda kalmıştır Dostoyevski. Sınırları aşan insanın yazgısı nedir; engelini aşan insan benliğini yeniden kazanabilir mi? İyileşebilir mi?”⁶⁴

Berdyayev, eserde işlenen baba katiliği suçunu, tanrı tanımazlığın ve keyfi davranışın en son aşaması olarak görmüştür. Ona göre, “tanrı yoksa her şey mubah mıdır?” sorusu olayları insanlığın işleyebileceği en büyük günah olan baba katiliğine

⁶¹ Nurdan Gürbilek, **Mağdurun Dili**, İstanbul, Metis Eleştiri, 2008, s.45

⁶² **A.e.**, s.45.

⁶³ Berdyayev, **a.g.e.** , s.77.

⁶⁴ **A.e.**, s.67-68.

götürmüştür.⁶⁵ Dmitri Karamazov; babasını öldürmeyi istemiş, hatta öfkeyle bunu birçok kez söylemiş, ancak suçu işlememiştir. Dmitri'nin savunmasında söylediği “bekli de anamın duaları korudu beni” cümleleri, Dostoyevski'nin suç ve suçluya olan yaklaşımında inanç ile inançsızlık arasındaki ayrıma dikkat çektiğini gösterir. Dmitri Karamazov, her şeye rağmen inanan biridir ve içindeki tanrının ışığı sayesinde suçu işlemekten kurtulmuştur, oysa İvan ve Smerdyakov, tanrı tanımazlığın bir sembolü olarak, bir düşünce eylem ortaklığı içinde suçludurlar. Smerdyakov, İvan'la olan son görüşmelerinde şöyle der:

“Karşınızda artık yalan söylemek istemiyorum, çünkü... Çünkü görüyorum ki, bu zamana kadar gerçekten hiçbir şeyin farkında değilmisiniz, apaçık suçunuzu üstüme yıkmak isteyişiniz bile bile değilmiş, ama gene de her şeyde asıl suçlu sizsiniz. Çünkü cinayeti biliyordunuz ve bu işte beni görevlendirdiniz her şeyden haberiniz olduğu halde çıkıp gittiniz. Bunun için bu gece gözlerinizin önünde asıl katilin siz olduğunuzu ispat etmek istiyorum. Öldüren ben olduğum halde asıl katil sizsiniz. Resmi katil sizsiniz!”⁶⁶

L. Grossman da, eserde işlenen baba katiliği suçunun inançsızlığın bir sonucu olarak gösterildiğini savunmuş, “Tanrı inancını kaybetmiş biri kaçınılmaz olarak isyana ve kan dökmeye başvurur”⁶⁷ diyerek Dostoyevski'nin düşüncelerini şöyle açıklamıştır:

“Tanrısızlık, yeryüzünün ve gökyüzünün çarına karşı yapılan isyan, hür düşünce gibi ölümcül hastalıklar, en büyük ve dehşetli baba katiliğidir. (Dostoyevski'nin düşüncesinde çar baba, ona tabi olan halk ise onun çocuklarıdır.) Tüm bu sorunlar çözümünü ise gelecekte devletin tüm yapısını içinde barındıracak Ortodoks kilisesinin gelişiminde bulacaktır.”⁶⁸

Grossman'ın bu düşüncelerini, Dostoyevski'nin Bir Yazarın Günlüğünde dile getirdiği şu düşünceleri doğrular niteliktedir:

“Halkımızın çarıyla bağı öz baba oğul ilişkisi gibidir... Kâğıt üstünde değil, halkımız çarına babası gibi duyduğu çocuk sevgisiyle besleniyor, çünkü çocuklarımıza başka halklarda duyulmamış birçok olanak sağlanıyor, hiçbir yerde görmediğimiz kadar çocuklarımıza güveniyoruz, çocuklar zaten babalarına ihanet etmezler, düştükleri yanlışlıkları ve yanılıklarını babalarının düzeltmesini seve seve karşılarlar.”⁶⁹

⁶⁵ Berdyayev, **a.g.e.**, s.73.

⁶⁶ Dostoyevski, **a.g.e.**, Tom II,s.291-292.

⁶⁷ F. M. Dostoyevski, **Bratya Karamazovi** Redaksiya L. P. Grossmana, Moskva, Gasudarstvennoye İzdatelstvo, 1935,s.20.

⁶⁸ **A.e.**, s.19.

⁶⁹ Dostoyevski, **Bir Yazarın Günlüğü**, C.II, Çev. Kayhan Yükseler, İstanbul, YKY, 2009, s.1180-1181

Önde gelen Rus araştırmacılarından N.İ.Yakuşın de, *Karamazov Kardeřler*'de işlenen baba katilliği suğunu, inanęsızlıęın ve nihilizmin bir sonucu olarak grmuş ve eserde, suğun işlenmesinin arkasındaki geręek kişinin, yani İvan'ın dūřüncelerini şöyle ağıklamıştır:

“İvan evrensel uyuma inanmayarak, hatta bunu istemeyerek kendisini tüm ahlaki normlardan soyutlamış ve “her řey mubahtır” diye bir sonuca varmıştır. Ancak İvan yalnızca bir teorisyendir, pratik olarak hiğbir zaman bir suę işlememiştir. ... Ama İvan'ın şüpheci dūřnceleri ve “her řey mubahtır” teorisi kötü kalpli uřak Smerdyakov'un ruhunda ilgi uyandırmış, İvan da bunu fark ettiği halde engel olmamıştır.”⁷⁰

Buraya kadar ele aldığımız yaklaşımlardan görüldüğü gibi, Dostoyevski'nin eserlerinde önemli bir yer tutan suę olgusu üzerine farklı bakış ağıları oluşmuştur. Biz de ęalıřmamız ekseninde, Dostoyevski'nin eserlerinde suęa olan ilginin nedenlerini iki temele dayandırmaktayız: İlk olarak, Dostoyevski'nin eserlerinde geniş yer tutan suğluları yakından tanimasıdır. Dostoyevski, sürgün yıllarında, ęeřitli suğlardan yargılanan pek ęok insanla tanışmış ve onları suęa iten nedenler ve onların işledikleri suğlar hakkında dūřnme olanağı bulmuştur. ęalıřmamızın ikinci bölümünde söz edildiği gibi, *Karamazov Kardeřler*'de ele alınan baba katilliği suğunu da, Dostoyevski Omsk'daki ceza evinden arkadaşı olan bir mahkûmun hikâyesinden esinlenerek eserine konu etmiştir. Dostoyevski, hapishane hayatı boyunca yaşadığı anılarını anlattığı “ller Evinden Anılar” adlı eserinde şöyle yazar:

“Korkuyla başımı kaldırıp, altılık mumun solgun işığında uyuyan arkadaşlarıma, etrafıma bakındım. Hırpani yüzlerine, hırpani yataklarına, bütün bu sefalete ve yoksulluğa baktım. Bütün bunların korkunę bir kbusun devamı değil, geręeęin ta kendisi olduğuna kendimi inandırmak istercesine onları dikkatle inceledim. Evet, geręekti...”⁷¹

Dostoyevski'nin dehşetle farkına vardığı geręek, tüm yaşamı boyunca üzerinde dūřndę bir konu olmuştur. Hapishane yaşamında karşılaştığı suğluları, bir taraftan onların psikolojik yapıları bakımından irdelenmiş, diğer taraftan kişiyi suę işlemeye götüren toplumsal nedenler üzerinde durmuştur. Bu toplumsal nedenler, Dostoyevski'nin suę olgusuna olan yaklaşımını ağıklamamıza yardım eden ikinci

⁷⁰ N. İ. Yakuşın, **F.M.Dostoyevski v jizni i tvoręestve**, Moskva, İzdatelstvo Russkoye Slovo, 2006, s.112.

⁷¹ F. M. Dostoyevski, **ller Evinden Anılar**, ęev. Özlem Koşar, İstanbul, Bordo-Siyah Yayınları, 2005,s.299.

nedeni açıklar. Nitekim suç, toplumsal yapıdaki sorunlarla, sosyal düzendeki denge ile paralel gelişme gösteren bir olgudur. Suç olgusu, Dostoyevski'nin eserlerinde bu anlamda toplumsal yapıdaki bozuklukların bir sonucu olarak karşımıza çıkar. Yazar, *Karamazov Kardeşler*'de ele alınan baba katiliği suçunda da suçu, bir taraftan toplumda yaygınlaşan ateizm gibi olguların bir sonucu olarak gösterirken, diğer taraftan da bozulan aile ilişkilerinin, kaybolan değerlerin bir sonucu olarak gösterir.⁷²

Avukat Fetükoviç, Dmitri'yi mahkemede savunurken onun bu suçu işlediğinin kabul edilmesi durumunda, baba kavramının yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürer:

“Öldürülen ihtiyar Karamazov gibi bir babaya baba demek ne mümkün ne de uygundur, bunu hak etmemiştir. Sevgi hak edilmemişse babalık da manasız, imkânsız olur. Hiçten sevgi yaratılmaz; hiçten yaratmak yalnız tanrının işidir.”⁷³

Avukat, savunmasını bir havarinin “babalar çocuklarınızı incitmeyin”⁷⁴ sözleri ile sürdürür ve bozulan değerlerin açığa vurulmasının yanı sıra, psikolojik bazı açılımlara da işaret eder. Dostoyevski, avukatın sözleriyle sanki babalığı hak etmeyen birinin baba olarak sayılmayacağını anlatmak ister gibidir. Dostoyevski'nin kendi babası ile ilişkileri göz önünde tutulduğunda, eserdeki baba katiliği suçu ile Dostoyevski'nin kendi babası arasında bir bağ kuran araştırmacıların varsayımları ile aynı doğrultuda bir sonuca ulaşılabilir. Gerçekten baba Fyodor Pavloviç, babalık sıfatını hak edecek biri değildir. Çocuklarına bir baba olarak hiç bir şey vermemesinin yanı sıra, onlara birde düşmanca yaklaşır. Ama yinede bu kötü kalpli, cimri, şehvet düşkünü babanın ölümü, kimseye mutluluk getirmez. Çünkü Dostoyevski, baba katiliği suçunu tanrı inancı ile eşdeğer bir düzlemde ele alır. Bu düşünce, eserde avukatın savunmasında güçlü bir biçimde hissedilir. Ancak avukat, her ne kadar “sadece hayat veren değil, hayat verip, hak eden baba adını taşıyabilir” fikrini savunsa da, babalığın diğer manasının da ne olursa olsun hayat veren kişi olduğunu söyler. Avukat, bu düşüncenin, yani hayat veren baba düşüncesinin mistik bir nitelik taşıdığını ve din kuralları çerçevesinde kabul ettiğini belirtir:

⁷² **Pazvitiye realizma v russkoy literature**, , Moskva, İzdatelstvo Nauka, , 1973, s.199.

⁷³ Dostoyevski, **a.g.e.**, Tom II ,s.406.

⁷⁴ **A.e.**, s.406.

“ Sadece hayat veren değil, hayat verip hak eden, baba adını taşıyabilir. Evet elbette babalığın diğer bir anlamı vardır, bu bir baba çocuklarına karşı canavarca davranırsa onlara kötülük yapsa da her şeye rağmen dünyaya getiren, hayat veren olarak babadır. Ama bu anlam benim aklımın almadığı daha çok mistik bir nitelik taşıyan bir düşüncedir, fakat din kuralı olarak tartışmasız kabul ettiğim ilkeler arasındadır.”⁷⁵

Sonuçta Dostoyevski'nin suç olgusuna olan yaklaşımında, yukarıda saydığımız tüm etkenler etkili olmuştur. Ancak tanrı inancı ya da inançsızlık düşüncesi, bu olgunun şekillenmesindeki en önemli etken olmuştur. Dostoyevski'nin sürgün sonrası eserlerinin hemen hepsinde temel sorun, tanrının varlığıdır. Suç imgesi, bu sorunun etrafında şekillenir. Çünkü Dostoyevski'ye göre suç, tanrı tanımazlığın bir sonucudur. Baba katiliği suçu ise; insanlığın işleyebileceği en büyük suç, tanrı tanımazlığın en son aşamasıdır. Böylece Dostoyevski eserlerinde yer alan suçlular; ya tanrının affına sığınır, vicdanlarına teslim olur ve yeniden doğuşu hayal ederler ya da inkârcılığın bir sonucu olarak, tıpkı İvan Karamazov ve Smerdyakov gibi yıkıma uğrarlar.

⁷⁵ Dostoyevski, **a.g.e.**, Tom II, s.407.

3.3. Din Olgusu: *Büyük Engizisyoncu Hikâyesi*

İnsan; var olduğu ilk andan itibaren inanma ve yüce bir güce sığınma ihtiyacı duymuş ve tanrının varlığı üzerinde düşünmeye başlamıştır. İnsanın bu ihtiyaçları, tarihten günümüze dek çeşitli evrelerden geçmiştir. İlk insanlar “kendi varlıklarının dışında gördükleri güce “mana” adını vererek tapmışlar daha sonra, bu manayı cisimleştirerek totem olarak adlandırmışlardır.”⁷⁶ Totemizm, zamanla çoktanrıcılığın doğmasına neden olmuş, tanrıları düzenlemek ve yönetmek gereğinin bir sonucu olarak da tek tanrılı inanışlar ortaya çıkmıştır. ⁷⁷ Tarih boyunca insanların manevi ihtiyaçlarının bir sonucu olarak, farklı dinler ve inanışlar var olmuş ve inanç olgusu, insanın var olduğu ilk andan, günümüze dek süregelen bir olgu olma özelliğini sürdürmüştür.

F.M. Dostoyevski'nin de özellikle sürgün sonrası dönemde kaleme aldığı eserlerinin ana temasını, insanın var olduğu ilk zamanlardan beri sorguladığı tanrı olgusu oluşturur. Dostoyevski'nin sürgün sonrası yaşamı ve yaratıcılığı; tanrı, din ve inanç olguları üzerinden şekillenmiştir. Yazarın sürgün yıllarına kadar olan ilk dönem yaşamında ve yaratıcılığında tanrı ve inanç olgusu, sosyal olguların arkasında kalmıştır. Genç yazarın dini olgulara olan yaklaşımı, dindar bir ailede yetişmiş biri olarak aldığı din eğitiminden öteye gitmemiş, toplumsal sorunlara olan yaklaşımı sosyo-politik düzenle ilgili eleştirilerle sınırlı kalmıştır. Sürgün sonrası dönemde ise Dostoyevski, tanrı ve din olgularını, toplumsal ve sosyal sorunların çözümünde temel dayanaklar olarak görmüştür.

Dostoyevski'nin sürgün sonrası dönemde kaleme alınan eserlerin ana temasını oluşturan tanrı olgusu, son eseri olan *Karamazov Kardeşler'de* de önemli bir yer tutmaktadır.

⁷⁶ Orhan Hançerlioğlu, **Felsefe Sözlüğü**, , İstanbul, Remzi Kitabevi,1973,s.65.

⁷⁷ **A.e.**, s.65.

Tanrının varlığını sorgulayan; kendisini “çağın, kuşkunun ve inançsızlığın çocuğu”⁷⁸ olarak tanımlayan Dostoyevski, tüm sanatsal ve yaşamsal deneyimlerinin bir sonucu olarak var olan *Karamazov Kardeşler’de*, Tanrının varlığı düşüncesini ele alır ve bu düşünceyi kahramanlarının davranışları ve geçirdikleri evrimleri ile gösterir. Eserde, kahramanların evrimleri, tamamen inanç olgusu ile koşut bir gelişme gösterir. Nitekim tanrının varlığını yadsıyan ve babasının “Tanrı var mıdır?” sorusunu “Hayır, yoktur!”⁷⁹ diye yanıtlayan İvan; içine düştüğü durumdan tanrının maneviyatı olmadan kurtulamayacak, hiç bir değere önem vermeyen, Smerdyakov’un hayatı da inançsızlıkla son bulacaktır.

Yaşadıkları tüm olumsuzluklara rağmen tanrı inancını koruyabilenlerin ise umutları tükenmez, gelecekteki mutlu günlerin hayallerini kurarlar. Örneğin Dmitri, babasının kanına bulaşmadığı halde sürgüne mahkûm edildiğinde, tanrısız bir dünyada yaşayamayacağını şu sözlerle dile getirir:

“Tanrı var ve var olacak, insanlara sevinç bağışlayan tanrıdır, bu ona özgü bir ayrıcalık ve büyüklüktür. İnsanoğluna ibadet yolunu göster yarabbim! Orada yeraltında tanrısız ne yaparım ben?”⁸⁰

Alyoşa, Gruşenka, Katerina gibi eserin diğer kahramanları da tıpkı Dmitri gibi, inançlarını kaybetmeden hep gelecekte bahsederler. Umut, onların geleceğe tutunma yoludur. İnanan kahramanların umutlarından başka, akıbetlerine dair hiçbir bilgi verilmez eserde, onlar tanrının varlığının ve adaletinin simgesi olarak gösterilirler.

Karamazov Kardeşler’de tanrının varlığının ve insanların inanma ihtiyaçlarının bir sonucu olarak var olan din olgusu, en belirgin bir biçimde *Büyük Engizisyoncu* (Veliki inkvizitor) Hikâyesi’nde işlenmiştir. Hikâye İvan Karamazov’un tasarladığı bir şiir olarak okura sunulur. Olay engizisyonun güçlü zamanlarında, onaltıncı yüzyılda geçer. Hikâyede olay örgüsü engizisyoncunun yıllar sonra yeryüzüne geri dönen İsa’yı tutuklayıp hapisaneye kapatması ile başlar ve engizisyoncunun sitemlerine, suçlamalarına karşı İsa’nın sessiz kalması ile devam eder.

⁷⁸ Kaşina, **a.g.e.**, s.55.

⁷⁹ Dostoyevski,**a.g.e.**, Tom I,s.180.

⁸⁰ **A.e.**, Tom II,s.258.

Hikâyeyi ayrıntılı olarak ele almadan önce, onunla doğrudan bağlantılı olan ve Dostoyevski'nin insanlığın kurtuluşunu sağlayacağına inandığı din üzerine düşüncelerini inceleyelim.

Din olgusu, tarihsel bir olgu olarak yüzyıllardır tartışılmaktadır. Toplumsal yaşamın önemli bir parçası olan din olgusu; sosyoloji, felsefe gibi pek çok bilim dalının da inceleme konusu olmuştur. Bu anlamda bu olgu, tarihsel olarak iki temel tanım üzerinden değerlendirilmiştir. Roberto Cipriani "Din Sosyolojisi Tarih ve Teoriler" adlı eserinde bu tanımları şöyle açıklamıştır:

"Birinci tanımlar; dini pratik, doğa üstü, görülmez olan, ritüel gibi özsel öğelere göndermede bulunurlar. İkinciler onun yerine, dinin fonksiyonel anlamına, yani dinin toplumdaki rolüne vurgu yaparlar."⁸¹

Dostoyevski'nin din anlayışı yukarıda sözü edilen ikinci tanıma oldukça yakındır. Dostoyevski dinin toplumsal yapıdaki önemini vurgulamakta ve dini toplumsal düzenin ve evrensel uyumun ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir. Yazar Bir Yazarın Günlüğü'nde yer alan "İki Ayrılmış Parça" başlıklı yazısında din ve toplum üzerine şunları söyler:

"Toplumsal ve siyasal ülküler ile manevi ülküler birbirinden ayrı tutulamaz; bu iki ülkü birbiriyle örgensel bir bütünlük içindedir. ... İnsanoğlunda toplumsal düzen düşüncesi nereden çıkmış olabilir peki? Tarihsel olarak incellerseniz, nereden geldiğini hemen anlarsınız. Kaynağının, bireylerin sırf ahlaki yönden kendilerini kusursuzlaştırmak olduğunu göreceksiniz, bu ülkü işte buradan beslenmiş, ezelden beri böyle gelmiş sonsuza kadar da böyle gidecektir. Her halkın, her ulusun başlangıç dönemlerinde ahlaki düşünce her zaman ulus doğmadan ortaya çıkmıştır; çünkü ulusu yaratan manevi düşüncedir."⁸²

Dostoyevski'nin din olgusuna olan yaklaşımında sözünü ettiği manevi düşünce, ülkeler ve tarihsel misyonları arasında bir bağ kurmasını gerektirmiştir. Dini toplumsal düzenin ayrılmaz bir parçası olarak gören Dostoyevski, dinler ile ulusları özdeşleştirmiş ve insanlığın kurtuluşunu bu çerçevede değerlendirmiştir. Bu bağlamda Dostoyevski'ye göre insanlığın önünde üç temel düşünce durmaktadır: Bunlar Katoliklik düşüncesi, Protestanlık ve Ortodoksluktur. Dostoyevski, Katolik

⁸¹ Roberto Cipriani, **Din Sosyolojisi Tarih ve Teoriler**, Yay. Hazırlayan. Ali Coşkun, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2011,s.13-14.

⁸² F. M. Dostoyevski, **Bir Yazarın Günlüğü**, C.II, Çev. Kayhan Yükseler, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2009, s.1143.

düşünce ile ne kastettiğini *Bir Yazarın Günlüğü'nde* "Üç İdea" başlıklı yazısında şöyle açıklamıştır:

"... Büyük acılara ve bilinmezliklere yazgılı, " olacak mı, olmayacak mı, yaşayacak mı, yoksa sonu mu geldi?" gibi sorularla tereddütler yaşayan Katolik düşüncesi... Söylemeye çalıştığım Katolik dini değil, Katolik düşüncesidir. Tam bin yıl bu düşünceyle biçimlenmiş ve iç içe yaşamış ulusların yazgısıdır kastettiğim."⁸³

Katolik düşüncesini, Fransa ve Roma geleneği ile özdeşleştiren Dostoyevski bu düşüncenin İsa'sız, İsa dışında bir toplum düzenini simgelediğini savunur. Katolik düşüncesi ile Fransız sosyalizmi arasında ayrılmaz bağlar vardır. Dostoyevski'ye göre; "Fransız sosyalizmi, eski Roma'dan alınan ve tümüyle Katoliklikte yaşatılan, insanlığın kuvvet zoruyla birliği temeline dayanır."⁸⁴A.İ.Osipov "F.M.Dostoyevski ve Hristiyanlık"(F.M.Dostoyevski i hristianstvo) başlıklı çalışmasında Dostoyevski'nin neden özellikle Katolikliği değil de Katolik düşünceyi vurguladığını belirtmiş ve yazarın Katolik düşüncesine dair düşüncelerini şöyle açıklamıştır:

"Dostoyevski Avrupa'nın manevi olarak ölmesinin nedenlerini Hristiyanlığın temel ilkelerinin Katoliklikte bozulmuş olmasında görmüştür. Bu bozulma, Batı'da XVI. yüzyılda büyük dini bir felakete dönüşmüş, bu da Batı kültürünün trajedisini yaratmıştır. Dostoyevski bu sebeple söylemeye çalıştığım Katolik dini değil, Katolik düşüncesidir, sözünün altını çizer. Dostoyevski büyük engizisyoncu hikâyesinde bu düşünceyi ortaya koyar ve ona göre Katoliklik İsa'yı ve onun öğretisinin temeli olan özgürlük ilkesini reddetmekte, zorbalık, kurnazlık gibi, sevgi dışında başka yöntemlerle insanlığı Roma egemenliğinin hükmü altına almaya çalışmaktadır. Nitekim bu düşünce, İsa'ya olan sevginin bir sonucu değil, tüm insanlığa hükmetme isteğinin bir sonucudur."⁸⁵

Dostoyevski'ye göre insanlığın önünde duran ikinci düşünce Protestanlıktır ve bu düşünceyi Almanya temsil etmektedir. Ancak Dostoyevski bu düşüncenin Katolikliğin karşısında protestodan öteye gidememiş, varlığını henüz hissettirmemiş, sadece protestoyla yetinmiş olduğunu, bundan dolayı zamanla silinip yok olacağını savunmaktadır.⁸⁶

⁸³ F.M. Dostoyevski, **a.g.e.**, C.II, s.642-643.

⁸⁴ **A.e.**, s.643.

⁸⁵ A.İ.Osipov, "**F.M.Dostoyevski i hristianstvo**", (Çevrimiçi), <http://www.zavet.ru/smv/zh/002dost.htm>, Kasım 2011.

⁸⁶ Dostoyevski, **Bir Yazarın Günlüğü**, s.644.

“... Protestanlık başkaldırıyor. Roma'ya ve onun eski pagan ve yenilenmiş kölelik düşüncesine karşı, dünyada bütün insanlığa hükmetme düşüncesine ve gerek maddi, gerekse manevi uygarlığına karşı... Almandır, insanlığın Katolik uygarlığında değil, yalnız kendi bünyesinde yeniden canlanacağına körü körüne inanan Almandır bu. ... Katoliklik zamanla kaybolacağı gibi, ardından Protestanlık da silinip gidecektir, çünkü protesto edeceği bir şey kalmayacak, doğrudan tanrıtanımazlığa doğru yol alacak ve bununla son bulacaktır.”⁸⁷

Dostoyevski İsa'sız bir toplum düzenini simgeleyen Katolik düşünce ve yalnız bir protesto özelliği taşıyan Protestanlığa karşı insanlığın karşısına üçüncü düşünce olarak Ortodoksluğu çıkarır. Dostoyevski'nin din anlayışında, din ile ulus arasında mistik bir ilişki göze çarpar, Dostoyevski, dinler ile uluslar arasında ayrılmaz bir bağ olduğunu savunur. Nitekim Dostoyevski'nin Katolikliğin karşısına çıkardığı Ortodoksluk, Rus Ortodoksluğudur. Ona göre, gerçek Hıristiyan değerlerini koruyan tek halk, Rus halkıdır. İşte bu nedenle ,tüm insanlığın evrensel uyumunu Hıristiyan Ortodoks dini temelinde gören Dostoyevski'ye göre bu evrensel uyumu gerçekleştirebilecek tek halk Rus halkı ve Ortodoks Rusya 'dır.⁸⁸ Yazarın bu düşüncelerini V.S.Solovyov “İz reçey v namyat Dostoevskogo” başlıklı yazısında şöyle açıklamıştır:

“Dostoyevski Rus halkını tanrının seçilmiş bir halkı olarak görür. Ancak bu seçilmişlik, diğer halklarla rekabet veya onlar üzerinde egemenlik kurmak için değil, tüm halklara hizmet ve evrensel, tüm insanlığı kapsayan kardeşlik ve kilise birliğini gerçekleştirmek içindir. Dostoyevski hiçbir zaman halkı idealize etmemiş ve put gibi onun önünde eğilmemiştir, O Rusya'ya inanmış ve Rusya'nın gelecekteki büyüklüğünü öngörmüştür. Onun gözünde bu büyüklüğün temelleri ulusal egoizmin zayıflığı ve Rus halkının emsalsiz oluşudur. Dostoyevski'ye göre Rus halkının iki özelliği bilhassa çok değerlidir: Bunlardan ilki Rus halkının farklı halkların ruhlarını ve düşüncelerini kavramaya yönelik olağandışı yeteneğidir. İkinci ve daha da önemli özelliği ise; günahkârlığının bilincinde olması, kusurlarını yasa ve kurallara affetmedi ki yeteneksizliği, böylece daha iyi bir yaşam talebi ile arınma arzusu.”⁸⁹

Solovyov'a göre tüm bu nedenlerden ötürü Dostoyevski, Rus halkının ruhunun derinliklerinde İsa'nın imgesini taşıdığını ve evrensel bir görevi yerine getireceğini iddia etmektedir. Bu evrensel görev ise tüm insanlığı tek bir inançta birleştirecek gerçek Hıristiyanlığın gerçekleştirilmesidir.

⁸⁷ Dostoyevski, **Bir Yazarın Günlüğü**, s.644-645.

⁸⁸ Kaşına, **a.g.e.**, s.140.

⁸⁹ V.S.Solovyov, “**İz reçey v namyat Dostoevskogo**”, O velikom inkvizitore Dostoyevski i posleduyuşchie, Moskva , Maladaya Gvardiya, 1991, s.63-64.

Dostoyevski, Ortodoksluk ve Rusya'nın insanlığın yazgısında oynayacağı rolle ilgili olarak Bir Yazarın Günlüğü'nde şöyle ifade eder:

“Rus halkının ve gelecek yüzyıllarda tüm insanlığın kurtuluşu da, tek gerçek de yalnızca Ortodokslukta değil mi? İsa'nın tanrısal imgesi tüm duruluğuyla sadece Ortodoks dininde korunmamış mıdır? Ve beklide insanoğlunun yazgısında, Rus halkı için saptanmış en belli başlı görev, apaklığıyla İsa'nın tanrısal imgesini yüreğinde barındırması ve zamanı geldiğinde de yolunu yitirmiş dünyaya bu imgeyi göstermesidir!”⁹⁰

Dostoyevski'nin Ortodoksluğa dair düşüncelerini V. A. Nikitin “Dostoyevski: Ortodoksluk ve Rus İdesi” (Dostoyevski: pravoslaviye i russkaya ideya) adlı çalışmasında şöyle tanımlamıştır:

“Dostoyevski'ye göre Ortodoksluğun amacı, toplumsal çelişkileri çözmek, insanlığa Hıristiyan anlayışına uygun olarak gerçek özgürlük, eşitlik ve kardeşliği sunmak ve insan maneviyatını yükseltmektir. Tanrıya inanç ve sevgi temelinde kurulan Ortodoksluk, Dostoyevski için insanların yeryüzündeki normal sosyal düzeninin temelidir. Ortodoksluk anlayışı olmadan günah ve ceza olgularının pişmanlık ve affediliş sağlaması mümkün değildir. Dostoyevski'ye göre Katoliklikten farklı olarak Ortodoksluk yeryüzünde tanrının gerçek egemenliğini kurmaya çalışmaktadır.”⁹¹

Güneş Ayas, “Dostoyevski'de Batı Sorunu – Rus Ruhü ve Evrensellik” adını taşıyan eserinde, Dostoyevski'nin insanlığa sunduğu evrensel alternatifin, “Rus idesi” olduğunu söyler , “Rus idesinin” unsurlarını ise; Ortodoksluk, Çarlık, Rus sosyalizmi ve Panslavizm olarak dört ana başlıkta toplar.⁹²

Dostoyevski de Rus halkı ve Ortodoksluğun birleşimi ekseninde geliştirdiği evrensel uyum öngörüsünü, Rus sosyalizmi olarak tanımlar ve “Bir Yazarın Günlüğü'nde” Rus sosyalizmini şöyle açıklar:

“Rus sosyalizminin amacı ve çıkış yolu dünya üzerinde gerçekleştirilecek olan, tüm insanlığı kapsayan evrensel bir kilisedir, bir ölçüde dünya bu kiliseyi içine sığdırabilir.

⁹⁰ Dostoyevski, **Bir Yazarın Günlüğü**, C.1,s.76-77.

⁹¹ V.A.Nikitin, “**Dostoyevski: “Pravoslaviye i russkaya ideya”**”, (Çevrimiçi), <http://ecsocman.hse.ru/data/498/826/1219/19-Nikitin.pdf>, Kasım 2011.

⁹² Güneş Ayas, **Dostoyevski'de Batı Sorunu-Rus Ruhü Ve Evrensellik**, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2010,s.136.142.

Ben Rus halkındaki dinmek bilmeyen susuzluktan, İsa yolunda her zaman yüreğinde taşıdığı ve tüm insanlığı içine alan dünya kardeşliği birliğinden söz ediyorum. ...işte bizim Rus sosyalizmi budur!”⁹³

V.S.Solovyov Dostoyevski'nin ölümünden sonra yaptığı konuşmada yazarın sözünü ettiği Rus sosyalizmini şöyle açıklamıştır:

“Dostoyevski halkın kilise inancını, bizim Rus sosyalizmimiz olarak adlandırmıştır. Avrupa sosyalistler; her şeyi karnı tok, kendini beğenmiş işçilerin maddi seviyesine ve devleti ve toplumu basit ekonomik bir birlik seviyesine düşürmeyi talep etmektedirler. Dostoyevski'nin sözünü ettiği Rus sosyalizmi tam aksine her şeyi bir tür manevi kardeşlik olarak kilisenin ahlaki seviyesine yükseltmekte ve devletin ve toplumun tüm katmanlarının İsa'nın yaşamı ve gerçeklerinin timsali aracılığıyla manevi bir varlık sayılmasını talep etmektedir”⁹⁴

Dostoyevski'nin sözünü ettiği dünya kardeşliği birliğini sağlayacak güç, Rus Ortodoksluğudur. Bu nedenle, *Büyük Engizisyoncu* hikâyesinde Katolikliğin ve onun zoraki birlik modelinin derin bir eleştirisi yapılır ve yazarın düşünceleri Karamazov Kardeşler'in doruk noktasını oluşturan bu hikâyede ete kemiğe bürünür.

Büyük Engizisyoncu hikâyesi, eserin inançsız kahramanı İvan Karamazov'un kafasında tasarladığı ve kendi deyimiyle “mensur”⁹⁵ bir şiir olarak sunulur. S.L.Frank İvan Karamazov'un tasarladığı *Büyük Engizisyoncu* hikâyesinde Dostoyevski'nin kendi kuşkularının ve yadsımalarının yansıdığını belirtmiştir:

“Dostoyevski yaşamın tüm büyük, ezeli çelişkilerini bilmektedir ve yaşamıştır. ... Onun savaşı kendi kendisiyle olan trajik bir savaştır. Bu anlamda İvan Karamazov'un tasarlayıp anlattığı efsane açık bir şekilde Dostoyevski'nin kendi yanılsamalarını, kuşkularını yansıtmaktadır.”⁹⁶

İvan, bu şiiri kardeşi Alyoşa'ya eserin “Pro i Contra” başlıklı beşinci bölümünde lokanta da yemek yerken anlatır. İvan, hikâyesine başlamadan önce tanrının insanlığa sunduğu düzeni eleştirir ve hiçbir suç işlemedikleri halde çocukların neden gözyaşı döktüğünü sorgular:

⁹³ Dostoyevski, **Bir Yazarın Günlüğü**, C.II, s.1177.

⁹⁴ V.S.Solovyov, **a.g.e.**, s.61.

⁹⁵ Mensur; saçılmış olan, nesir halinde olan manzum olmayan düzyazı. Bkz; S.K.Karaalioğlu, **Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü**, İstanbul, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1978, s.452.

⁹⁶ S.L.Frank, “**Legenda o velikom inkvizitore**”, O Velikom inkvizitore Dostoyevski i posleduyuşçie, Moskva, Maladaya Gvardiya, 1991,s.244.

“Bu saçmalık ne için gerekli, niçin kurulmuş? Bu olmasa, insan iyilikle kötülüğü ayırt edemeyeceği için yaşayamazmış derler. Bu kadar pahalıya patlayan iyilikle kötülüğün canı cehennem!”⁹⁷

İvan’a göre bu dünya, adaletsizliklerle doludur. Oysa insanlar, iyiliğin de kötülüğün de bedelini bu dünyada ödemelidirler. Ama tanrının sunduğu düzen, ölümsüz ahenk için önce acı çekmeyi gerektirir. Ancak İvan, bu üstün ahenk için çocukların döktüğü gözyaşlarını kabul etmediğini, bunun için tanrıyı değil, yarattığı sisteme giriş biletini reddettiğini söyler:

“Ben tanrıyı kabul etmiyorum değilim, bunu anla, ben tanrının yarattığı dünyayı kabul etmiyorum, kabule razı olamıyorum. ... Evet, bir gün yaşanan acıların unutulacağına, sonunda ölümsüz ahenk anında tüm kalpleri saracak, insanoğlunun işlediği tüm suçları, döktüğü kanı bağışlatacak, hatta insanoğlunu tamamen temize çıkaracak bir olayın gerçekleşeceğine inanıyorum. Bu olacak biliyorum ama ben yine de bunu kabul etmiyorum, kabul etmek istemiyorum.”⁹⁸

İvan, kötülüklerin bedelinin bu dünyada ödenmesi gerektiğini savunur:

“Ben yeryüzündeki cezanın peşindeyim, bulamazsam kendimi yok etmem lazım. Hem bu karşılık ileride, sonsuzlukta değil, hemen burada, yeryüzünde olmalı; bunu gözlerimle görmeliyim. İmanım vardı, görmek de isterim; o ana kadar ölürsem diriltilsinler beni, çünkü her şey bensiz olursa epey üzüldürüm doğrusu. Hayatta işlediğim suçların, çektiğim acıların gelecekte, bilmem kim için ebedi ahenk hazırlığına gübrelik ettiğini görmek istemem...”⁹⁹

İsa'nın çarmıha gerilişine serzenişte bulunan İvan'ın bu konuşmalarının ardından Alyoşa'ya kafasında tasarladığı bir şirden bahseder “ şiiirimin adı “*Büyük Engizisyoncu*, saçma bir şey ama yine de sana anlatmak istiyorum “diyerek şiiirini anlatmaya başlar. İvan'ın anlattığı *Büyük Engizisyoncu* hikâyesinde ana kahraman Katolik'tir ve İsa düşmanıdır. Olay, engizisyonun¹⁰⁰ en güçlü zamanlarında, on altıncı

⁹⁷ Dostoyevski, **a.g.e.**, Tom I, s.287.

⁹⁸ **A.e.**, Tom I, s.276.

⁹⁹ **A.e.**, s.284.

¹⁰⁰ Latince “*inguisitio*” sözcüğünden gelen engizisyon Roma Katolik kilisesinin mahkeme sistemidir. Engizisyon ilk olarak XII. yüzyılda Katolik kilisesinin kurduğu sisteme karşı görüşlerin oluşmaya başlaması ile ortaya çıkmıştır. Papalık kiliseye karşı gelişmeye başlayan düşüncelerle savaşmak için piskoposlardan oluşan bir mahkeme kurmuş ve bu mahkemeye kiliseye aykırı görüşte olan insanları cezalandırma yetkisi vermiştir. Ancak bu piskopos mahkemelerinin etki alanı çok kısıtlı olduğundan papa IX. Grigori tarafından daimi, kilise kanunlarına dayanan bir engizisyon sistemi kurulmuştur. Başlangıçta yalnız kiliseden aforoz etme cezası veren bu sistem; daha sonra yakma, çeşitli işkenceler ve kişinin mal varlığına el koyma şeklinde değişim göstermiştir. Tarihte adından en çok söz ettiren engizisyon sistemlerinden biride İspanyol engizisyonudur. İspanyol engizisyon sistemi 1478

yüzyılda İspanya'nın Sevilla kentinde geçer. Hikâye, İsa'nın on beş yüzyıl sonra bir gün sessizce yeryüzüne inmesi ve insanların arasına karışması ile başlar. İsa kalabalığa karıştığında hiçbir şey yapmadığı halde, insanlar onu tanır ve sevgiyle ona koşarlar. İsa da sonsuz sevgi ve merhameti ile halkı kutsar, hatta ona dokunanlara şifalı bir kudret saçar. Küçük bir kız tabutta ölü yatarken, İsa'nın merhamet dolu bakışını ona doğrultup, bir şeyler söylemesi ile dirilir. Ancak tam o sırada şehir meydanından *Büyük Engizisyoncu* geçer ve tüm olanları görür. İsa'yı tutuklatıp, engizisyon mahkemesinin bulunduğu bir hapis haneye kapattırır. *Büyük Engizisyoncu*, gece İsa'nın yanına gider ve ona şöyle der:

“Neler söyleyeceğini fazlasıyla biliyorum ama bundan önce söylediklerine yeni bir şey katmaya hakkın yok. Bize niçin engel olmak istiyorsun? Bize engel olmak için geldiğini biliyorsun! Peki, yarın ne olacak biliyor musun? Yarın seni yakıtıracam ve bugün ayaklarını öpen halk, yarın tek bir göz hareketimle yakılacağı ateşe odun taşıyacak. Bunu biliyor musun?”¹⁰¹

Ancak İsa suskun kalır. İsa'nın suskunluğu, Engizisyoncu'nun tehditlerinden daha güçlü hissedilir. Bunun üzerine *Büyük Engizisyoncu*, İsa'ya şeytanın çölde yaptığı teklifleri hatırlatır ve insanların gerçek mutluluğunun ancak şimdi gerçekleştirildiğini söyler:

“Ancak şimdi(tabii engizisyonu kastederek) ilk kez insan mutluluğunu düşünmek mümkün oldu. İnsanlar isyancıydı; isyancılar mutlu olabilir mi? Seni uyarmaya çalıştılar, ama dinlemedin, insanları mutluluğa götüren biricik yolu reddettin. Neyse ki, ayrılırken her şeyi bize bıraktın, bağlayıp çözmek hakkını bize bırakmaya söz verdin, bu hakkı geri almayı düşünemezsin artık, öyleyse ne diye bize engel olmaya geldin?”¹⁰²

Büyük Engizisyoncu, insanlığın gerçek mutluluğunun dayanaklarından söz eder ve İsa'yı geçmişte kabul etmediği bu dayanaklar yüzünden suçlar. Engizisyoncu'nun İsa'ya yönelttiği suçlamaların ilki, yeryüzü nimetleridir. Bu nimetler, şeytanın İsa'ya yaptığı kızgın çöl taşlarının ekmeğe çevrilmesi teklifinden doğmuştur.

yılında kraliçe İzabella'nın arzusu ile kurulmuştur. İspanyol engizisyonu bir tür Hıristiyan fanatikliğinin yanı sıra devletin birliğini güçlendirmeye ve yargılananların mal varlığına el koyma yoluyla devletin gelirlerini arttırmaya dayanmaktaydı. Bkz. “**Voznikoveniye inkvizitsiya**”,(Çevrimiçi),

http://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/religiya/INKVIZITSIYA.html,Bkz.

“**İnkvizitsiya**” (Çevrimiçi), <http://bibliotekar.ru/inkvizicia/index.htm>, Şubat 2010.

¹⁰¹ Dostoyevski, **a.g.e.**, Tom I,s.290.

¹⁰² **A.e.**, Tom I, s.291.

Bu teklif, insanları köleleştirmenin yollarından biri olduğundan İsa, şeytanın teklifini reddederek, yeryüzü nimetlerinin yerine gökyüzü nimetlerini tercih etmiştir. Engizisyoncu, İsa'nın bu kararına şöyle karşı koyar:

“Sen insanları özgürlükten yoksun etmek istemedin, bu teklifi geri çevirdin; ekmek pahasına satın alınan itaatin değersiz olduğunu düşündün. ‘Yalnız ekmele yaşanmaz’ diye karşılık verdin.”¹⁰³

Büyük Engizisyoncu, insanoğlunun İsa'nın hayal ettiği soyluluğa değmediğini düşünür:

“Sen onlara gökteki nimeti vaat etmişsin, ama tekrar söylüyorum, zayıf, içi daima bozuk, ezelden soyluluktan yoksun insanoğulları gökteki nimetleri yeryüzündekine üstün tutar mı hiç? Peki, gökyüzü nimetleri uğruna on binlerce kişi seninle bir olsa bile bu dünyanın nimetlerinden vazgeçebilecek güçte olmayan milyonlarca, milyonlarca insan ne olacak?”¹⁰⁴

İsa'nın maddi çıkar sağlanarak elde edilen itaat ve inanca karşı çıkmak uğruna reddettiği dünya nimetini, *Büyük Engizisyoncu* insanlığın ezeli bir derdinin çözülmesi ve insanların tanrıya kayıtsız şartsız tapınmalarının biricik gerçeği olarak görür:

“Yeryüzü nimetlerini kabul etmekle gerek tek tek, gerekse toplu olarak bütün insanların ezeli bir derdini halletmiş olurdun. Başiboş kaldıkça hemen tapınacağı bir tanrı bulmak insanoğlunun en büyük kaygısıdır. ... İnsan doğasının bu temel sırrını biliyordun, bilmemen mümkün değildi, ama insanların sana kayıtsız şartsız tapınmasını sağlayacak biricik gerçeği bu dünyanın nimetlerini temsil eden bayrağı, göklerin ekmeği uğruna reddettin.”¹⁰⁵

Engizisyoncu'nun İsa'ya yönelttiği suçlamalardan ikincisi, özgürlük sorunudur. Bu sorun şeytanın İsa'yı yolundan çevirmek adına yaptığı ikinci aldatmacadan, kuleden atlamasını istemesinden doğmuştur.

“Korkunç akıllı ruh seni tapınağın kulesine çıkarıp gerçekten tanrı oğlu olup olmadığını öğrenmek için “kendini aşağı at” dediğinde, bunu kabul etmedin ve bu teklife kanıp atlamadın aşağı. Elbette bu tanrıya yakışır, gururlu büyük bir davranıştı. Ancak insanlar, bu zayıf isyancı sürü tanrı değildir ki! Kendini aşağı atmak için bir adım atar gibi olsaydın tanrıya karşı gelmiş olur, ona olan imanını kaybeder ve kurtarmak için geldiğin toprağa düşerek ölürdün.

¹⁰³ Dostoyevski, **a.g.e.**, Tom I, s.292.

¹⁰⁴ **A.e.**, Tom I, s.293.

¹⁰⁵ **A.e.**, Tom I, s.293-294.

Böylece seni kandırmaya çalışan akıllı ruhunda istediği olurdu. Ama tekrar ediyorum kaç kişi çıkar senin gibi olan?”¹⁰⁶

İsa'nın insanoğluna iyiyi ve kötüyü seçme yolunda sunduğu vicdan özgürlüğü, *Büyük Engizisyoncu*'ya göre azap verici bir şeydir:

“İnsanların özgürlüklerini ellerinden alacak yerde, bunu daha da arttırdın. İnsanların iyiyi kötüyü diledikleri gibi seçme hakkına pek değer vermediklerini; rahatı, hatta ölümü yeğlediklerini unuttun mu? İnsan için vicdan özgürlüğü kadar çekici, ama o kadar da azap verici şey yoktur. Oysa sen vicdan huzuruna güvenilir bir temel sağlayacak yerde, en olmayacak, kararsız, karanlık, insan gücünün üstünde birtakım şeyler peşine düştün. Bununla insanları sevmezmiş gibi hareket ettin. İnsan özgürlüğünü ele geçirecek yerde arttırdın, insanların iç âlemine, sonsuzluğa kadar sürecek çeşitli acılar kattın”¹⁰⁷

İsa; baskının ve zorlamanın olmadığı kişilerin, kendi özgür vicdanları ile ulaştığı içten bir sevgi ve inanç peşinde koşarken, *Büyük Engizisyoncu*; seçme özgürlüğünü insanları ezen bir yük olarak görür.

Büyük Engizisyoncu'nun İsa'ya yönelttiği üçüncü ve son suçlama, insanlığın gerçek mutluluğu için gerekli gördüğü evrensel birleşme ihtiyacı ile ilgilidir. İnsanlığın evrensel birleşme ihtiyacı, tarihin ilk zamanlarından beri süre gelen bütün dünyaya egemen olan bir gücün etrafında birleşme ihtiyacıdır.

“Bu son armağanı niçin reddettin? Güçlü ruhun bu son tavsiyesini kabul ederek insanoğlunun vicdanlarını kime teslim edecekleri, kimin önünde eğilecekleri gibi yeryüzünde aradığı her şeyi yerine getirmiş ve insanoğlunun üçüncü ve son işkencesi olan evrensel birleşme ihtiyacını gidermiş olacaktın.”¹⁰⁸

İsa, şeytanın son teklifi olan ve insanlığın bu büyük ihtiyacını karşılayacak Sezar'ın kılıcını da reddetmiştir. Çünkü bu egemenlik; zoraki birliklerden oluşan, güçlünün yanında olma zorunluluğundan doğan bir egemenliktir. Oysa *Büyük Engizisyoncu*, İsa'nın yapamadıklarını yaptıklarını ve insanlığı gerçek mutluluğa erdirdikleri fikrinde ısrar eder. Ona göre insanlığın gerçek mutluluğu; yeryüzü nimetleri, sonsuz gibi görünen ama sahte bir özgürlük ve otoritede saklıdır ve bu mutluluğun formülü mucize, sır ve otoritedir.

¹⁰⁶ Dostoyevski, **a.g.e.**, Tom I, s.295.

¹⁰⁷ **A.e.**, Tom I, s.294.

¹⁰⁸ **A.e.**, Tom I, s.297.

“Senin kahramanlığına başka şekil vererek temelini mucize, sır ve otoriteye dayandırdık. İnsanlar bir sürü örnekte görüldüğüne göre, onlara azap vermekten başka işe yaramayan yükün, yüreklerinden kalkmasına sevindiler, rahat nefes alabildiler. Böyle yapmakta, bunları öğretmekte haklı değil miydik? Söyle, insanların aczini kabul ederek, yaradılış zaaflarını, hatta günahlarını hoşgörüyü karşılayarak, yüklerini hafifletmekle onlara sevgimizi göstermedik mi? Şimdi niye gelip bize engel olmak istiyorsun?”¹⁰⁹

Engizisyoncu'nun sözünü ettiği mucize; kızgın çöl taşlarının ekmeğe çevrilmesini, sır; sahte özgürlüğü, otorite ise; bütün dünyaya egemen olan bir gücün varlığını anlatmaktadır. Ona göre insanlar; “Tanrıdan çok mucize ararlar”¹¹⁰, özgürlük seçme hakkı olmadığına değerlidir, otorite ise, zayıf olan insan doğasını acizliğinden kurtarır ve tüm bunlar insanlığın gerçek mutluluğunun temel dayanaklarıdır. Oysa İsa, insanlığın mucizeden çok tanrıya bağlı olmasını, özgürlüğün ancak baskı ve zorlama olmadığına değerli olduğunu, otoritenin de yine sahte, gerçek sevgi ve inançtan yoksun olduğunu savunur.

İvan Karamazov'un anlattığı bu hikâye Engizisyoncu'nun yıllarca biriktirdiği her şeyi İsa'nın yüzüne haykırması ile son bulur. Ancak Engizisyoncu konuşmasının sonunda İsa'nın karşı çıkmasını, bir cevap vermesini bekler. İsa'nın tek yanıtı ise suskunluğu ve *Büyük Engizisyoncu*'nun hırstan kurumuş dudaklarına kondurduğu sessiz bir öpücük olur. İsa'nın davranışı karşısında sarsılan Engizisyoncu, İsa'ya bir daha gelmemesini söyleyerek kovar. Böylece İsa, geldiği gibi sessizce şehrin karanlığında kaybolur.

İvan'ın anlattığı bu hikâyenin sonunda, İsa'nın ve O'nun yaydığı öğretinin güçlü bir savunması yapılır. İsa'nın Engizisyoncu'nun tüm suçlamalarına ve tehditlerine karşı suskun kalması ve sonunda Engizisyoncu'nun hırstan kurumuş dudaklarını öpmesi onun karşılıksız, çikarsız sevgi öğretisinin temelini yansıtır.

Daha önce belirttiğimiz gibi, Dostoyevski'ye göre insanlığın önünde üç düşünce durmaktadır. Bu düşüncelerden Protestanlık, yalnızca bir protesto özelliği taşımaktadır. Bu nedenle evrensel ve kurtarıcı bir misyona sahip değildir. İnsanlığın önünde duran asıl sorun, İsa'sız toplum düzenini simgeleyen Katolik düşüncesidir. Bu nedenle *Büyük Engizisyoncu* hikâyesinde, Engizisyoncu'nun simgelediği Katolik

¹⁰⁹ Dostoyevski, **a.g.e.**, Tom I, s.296.

¹¹⁰ **A.e.**, Tom I, s.295.

düşüncenin olumsuz yanları eleştirilir. Dostoyevski, *Büyük Engizisyoncu* hikâyesinde Katoliklik ve onun zoraki birlik modelinin monarşik yapısını betimleyerek, bu yapıya şiddetle karşı çıkar. Dostoyevski'nin din anlayışının temelinde Ortodoksluk yatar. İnsanlığın kurtuluşunu sağlayacak Ortodoksluk, Rus Ortodoksluğudur.

Büyük Engizisyoncu'nun ileri sürdüğü düşünce ve İsa'ya yönelttiği sitemler Rus edebiyat araştırmacıları tarafından çok yönlü bir biçimde incelenmiş ve bunun sonucunda Dostoyevski'nin din olgusuna olan yaklaşımına ışık tutan bütüncü bir düşünce ortaya konulmuştur. Bu araştırmacılardan ilki *Büyük Engizisyoncu*'nun tanımladığı temel düşüncenin yeryüzü cenneti fikri olduğunu ileri süren S.L.Frank'tır. Frank'a göre yeryüzü cenneti fikri, insanlığı her tür trajediden, iç savaşımdan, kuşklarından ve vicdan yükünden kurtarmaktır. Frank, Engizisyoncu'nun yeryüzü cenneti düşüncesini şöyle açıklamıştır:

“Engizisyoncunun İsa'ya yönelttiği en temel sitem, insanları hayatın sorunlarından, özgürce seçme hakkından kurtarmaması, insan erdemi olarak saydıklarıyla insana taşıyamayacağı yükler vermesidir. Oysa engizisyoncuya göre insanın gerçek kurtuluşu, hayatın tüm sorunlarından kurtulmasında gizlidir. Zira bu sorunlar lanetlidir ve insan soyunu günaha teşvik etmektedir. İnsan yüreğine yerleştirilmiş heyecan dolu bir başlangıca rağmen, insanoğlunun gizli rüyası hayatın sorunlarından kurtulma ve gençlikteki saf, masum cennet durumuna geri dönebilmek olarak kalmıştır. Böylece Büyük Engizisyoncu'nun betimlediği sistemin temel düşüncesi; insanları tüm yüklerinden, kuşklarından, vicdanlarından kurtaran yeryüzü cenneti fikridir.”¹¹¹

Engizisyoncu'nun mucize, sır ve otoriteye dayandırdığı yeryüzü cenneti düşüncesine karşılık Frank, Engizisyoncu'nun düşüncelerinin karşısına Dostoyevski'nin düşüncelerini koyarak, bunları şöyle tanımlamıştır:

“İnsanların otorite, eğitim, sertlik gibi unsurlarla yönetimi, onlara disiplin ve düzen aşılar. Elbette bunlar tanrının kurallarına göre şekillendiklerinde toplumsal düzen için faydalı ve gereklidir. Tanrının kuralları birinci koşul olarak göz önünde tutulmadığında bu otoriteler şeytanlıkla eşdeğer bir hal alır.”¹¹²

¹¹¹ S.L.Frank, **a.g.e.**, s.244-245.

¹¹² A.e., s.250.

Frank'a bu düşüncesine kanıt olarak Alyoşa'nın İvan ile konuşması sırasında Engizisyoncu'nun tanrıya inanmadığı yönündeki suçlamasını gösterir. İvan hikâyesini bitirdiğinde Alyoşa Ona şöyle cevap verir:

“ Ama... Bu saçmalık! Şiir senin istediğin gibi İsa'yı kötülemiyor aksine övüyor. Özgürlük için söylediklerine kim inanır? Özgürlüğü böyle mi anlamak gerekiyor? Ortodoks anlayışı böyle mi? Bu Roma, hatta bütün Roma bile değil, Katolikliğin en kötü yanı engizisyoncular, Cizvitler. Hem belki onlar senin şu Engizisyoncun gibi fantastik tipler değiller. Neymiş o üzerlerine aldıkları günahlar? Kimmiş sırları taşıyanlar, insan mutluluğu için lanetlenenler? Ne zaman görülmüşler? Cizvitleri biliyoruz, haklarında söylenenler kötüdür ama senin şiirindeki gibi mi? Gerçekte hiç de öyle değiller onlar. Onlar sadece evrensel bir yeryüzü egemenliği için çalışmış Roma ordusudur. İçlerinde ne bir sır, ne de yüksek bir öz taşımayan idealleri budur. Egemenliğin en basit isteği; hükümdarlık, köleleştirmedir. İşte hepsi bunlar. Belki tanrıya bile inanmıyorlardır. Senin acı çeken engizisyoncun sadece bir fantezi.”¹¹³

Diğer bir araştırmacı Tugan-Baranovski'ye göre bu hikâyede insanlığa dair iki sosyal ideal karşılaştırılmıştır: Bunlar insan yaşamındaki en yüksek mutluluk ya da kişiliğin en ileri ahlaki yüksekliği idealleridir.¹¹⁴ Baranovski'nin sözünü ettiği bu idealler, Engizisyoncu'nun İsa'ya yönelttiği yeryüzü nimetleri, özgürlük yani seçme hakkı suçlamalarıyla ilişkilidir. İsa insanlara özgürlüğü ve özgürlükle ayrılmaz bağları olan acıyı getirmiş, Engizisyoncu ise, İsa'nın eserini düzeltmek istemiş ve insanların taşımasının zor olduğunu düşündüğü özgürlüklerini geri alarak onları egemenliğe tabi kılarak, sessiz, sakın bir mutluluk vermeyi istemiştir. Bu iki karşılaştırma sonunda Baranovski şu soruyu yöneltir:

“Hakikat nerededir? İsa insanlığı sevmiş fakat onlara özgürlüğün acısını getirmiştir, büyük engizisyoncuda insanlığı sevmiş, çölde bulunmuş, kendisine acı çektirmiş, kendini insanlığa kurban etmiş, insanlığı özgürlükten mahrum ederek onlara mutluluk getirmiştir.”¹¹⁵

¹¹³ F.M.Dostoyevski, **a.g.e.**, Tom I, s.299-300.

¹¹⁴ M.İ. Tugan-Baranovski, “**Tri velikih etičeskih problemij npravstvennoye mirovozzreniye Dostoyevskogo**”, (Çevrimiçi), http://az.lib.ru/t/tuganbaranovskij_m_i/text_1908_tri_etičeskih_problemy.shtml, Kasım 2011.

Baranovski, utilitarizmin¹¹⁶ bakış açısına göre tüm hakikatin Engizisyoncu'nun tarafında olduğunu ileri sürer. Onun egemenliğinde tüm insanlar mutludur, onlara gereken yalnız mutluluktur ve bunu elde etmişlerdir. Baranovski'ye göre insanların iyilik ve kötülüğü bilerek acı çekmesi, özgürlüğünü feda ederek mutlu olmasından daha iyidir. İnsanlık sadece mutlu olmak için değil, sonsuz bir mükemmellik için vardır. Bu anlamda tüm hakikat, İsa'nın tarafındadır. Büyük Engizisyoncu'nun tüm sırrı ise Tanrıya inanmamasıdır.

N.Berdyayev ise, Engizisyoncu'nun savunduğu sistemi; insan mutluluğu için çıkarın, faydanın ve zorbalığın temel alındığı bir sistem olarak şöyle özetlemiştir:

“İnsanlara gerekli olan nesnel, ebedi gerçekler değildir, ona gerekli olan sadece çıkardır, taşları ekmeğe çevirebilen yasaları bilmelidir. Özgürlük de gerekli değildir, mutluluk ve hoşnutluktur gereken. Ve sevgi de gerekli değildir, insanları zorbalıkla birleştirmek ve toplumsallığa mecbur etmek mümkündür.”¹¹⁷

G.Florovski Büyük Engizisyoncu hikâyesinin Dostoyevski'nin yaratıcılığında önemli bir yer tutan sevgi ve özgürlük sorununun temelini yansıttığını ileri sürmüştür:

“Büyük engizisyoncu Dostoyevski için her şeyden önce sevginin kurban edilmesi, bağımlı sevgiyi ve esarete sevgiyi ifade eder. Ancak böyle bir sevgi tükenip yok olmaya, insanlara yalanlarla acı çektirmeye mahkûmdur. Gerçek sevgi ancak özgürlükle mümkündür ve böylece ayrılmaz bir bağ ortaya çıkmaktadır: Sevgiyle özgürlük, özgürlükle sevgi. Dostoyevski'ye göre birleşmenin, kardeşliğin, kilisenin ve İsa'ya olan sevginin sırrı da bu bağda gizlidir.”¹¹⁸

Ancak Florovski, Dostoyevski'nin sevgi ve özgürlükle kurulacağına inandığı evrensel kardeşlik toplumu düşüncesini ütopyik bulmaktadır.

¹¹⁶ Utilitarizm(yararçılık): İngiliz düşünür J.Bentham'in temellerini attığı J.Stuart Mill'in geliştirdiği öğretidir. Bu öğretiye göre gerçeğin ölçütü yararlıdır. En üstün iyi yararlıdır ve bir şeyin iyi ya da kötü olduğunu anlamak için yararlı olup olmadığına bakmak gerekmektedir. Bkz. O.Hançerlioğlu, **Felsefe Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul,1973.

¹¹⁷ N.A.Berdyayev, “**Veliki inkvizitor**”, O velikom inkvizitore Dostoyevski i posleduyuşie, Moskva, Maladaya Gvardiya,1991,s.221.

¹¹⁸ G.Florovski, “**Religiozniye temy Dostoyevskogo**” (Çevrimiçi), <http://pravbeseda.ru/library/index.php?page=book&id=798>, Kasım 2011.

Ona göre yaratıcılığının ilk dönemlerinde ütöpik sosyalizm fikirlerinden etkilenen Dostoyevski, yeryüzünde tanrının egemenliği ile kurulmuş evrensel toplum düzenini büyük bir arzıyla isteyerek, hayatının sonunda yine ütöpist olarak kalmıştır. Çünkü tarihte bile gerçekleşmemiş olan bu ideali, Dostoyevski çok istemiş ancak görememiştir.

Buraya kadar ele aldığımız görüşlerden de anlaşıldığı üzere Dostoyevski, Büyük Engizisyoncu hikâyesinde Katolikliğin temsilcisi olarak sunulan yaşlı Engizisyoncu'nun monarşik Katolik düzeninin liderlik, yeryüzü ekmeği ve sahte özgürlük teorilerinin karşısına; gerçek özgürlüğün, evrensel uyumun simgesi olarak İsa'yı koyar. İsa'nın simgelediği evrensel uyum ise, Rus Ortodoksluğu ya da Dostoyevski'nin kendi deyimi ile Rus sosyalizmidir. Dostoyevski'nin Rus Ortodoksluğu veya sosyalizmi olarak tanımladığı bu evrensel uyum düzenini, yeryüzünde temsil edecek kişi ise çardır. Dostoyevski Rus halkı ve çarlık arasında derin bir bağ olduğunu savunmakta ve bu bağın insanlığı kurtuluşa götüreceğine inanmaktadır:

“Halk için çar, tüm umutlarının, düşüncelerinin, inançlarının timsaliydi. Umutları kısa sürede çok güçlü biçimde gerçekleşti. Halk, gelecekteki umutlarına nasıl sırt çevirebilirdi? Nasıl olur da güçlenmez, kök salmazdı? Çünkü çar köylü reformundan sonra sadece düşüncede ve umutta değil, gerçekte de babası olduğunu gösterdi. Evet, halkımızın çarıyla bağı, öz baba oğul ilişkisi gibidir, bizde her türlü dayanağını oluşturacak ve yaşatacak sağlam temellerimiz var. Elbette halkın çarıyla canlı, örgensel bağı gibi, Rusya'mızda bizi koruyan başka bir güç hiç kuşkusuz yok...”¹¹⁹

Büyük Engizisyoncu hikâyesinde ileri sürülen sahte İsa krallığının en derin eleştirisini ise, yaşlı Zosima ölmeden önce dostlarıyla vedalaştığı konuşmasında yapar. Zosima, “Rus Rahibi ve Oynaması Mümkün Olan Rol Üzerine” adını taşıyan bölümde, Engizisyoncu'nun bakış açısını taşıyan tüm düşüncelere şöyle cevap verir:

“Dünyada Hıristiyanlığı yönetenlere bakın, İsa'nın simgesi ile tanrısal gerçeği çarpıtmadılar mı? Ellerinde bilim var; ama duyguyu tanımayan bilim... İnsan varlığının en soylu yanı; maneviyat, inkâr ediliyor; zaferle, hatta nefretle reddediliyor. İnsanlar, hele şu son zamanlarda bir özgürlüktür tutturdular; ne görüyoruz onların bu özgürlüklerinde? Yalnızca esirlik ve kendine kıymadan ibaret! Çünkü insanlar, “ihtiyaçlarını tatmin etmeye bak, sen de en yüksek, en zengin kişilerle aynı haklara sahipsin” inancına saplandılar. “ihtiyaçların

¹¹⁹ Dostoyevski, **Bir Yazarın Günlüğü**, C.II, s.1180.

giderilmesi konusunda hiç çekinme, hatta isteklerini alabildiğine arttır!” bugün herkesin dilinde bu var, özgürlük böyle anlaşılıyor. İhtiyaçları alabildiğine genişletmek hakkı neler doğurur? Zenginleri yalnızlığa ve manevi çöküntüye, yoksulları kıskançlığa, suç işlemeye götürür. Çünkü hak bağışlanırken, ihtiyaçların giderilme yolları gösterilmiş değildir. Onlar mesafelerin kısaltılması, düşüncelerin havadan iletilmesi ile insanların birbirine daha çok yaklaştığına, kardeşlik bağlarının güçlendiğine inanıyorlar. İnsanların bu tür birleşme biçimlerine inanmayın.”¹²⁰

Engizisyoncu'nun İsa'ya yönelttiği suçlamaların yeryüzü nimetlerinin, özgürlük idealinin derin bir eleştirisini yapan Zosima, bu düşüncelerin insanlığın birleşmesini sağlamayacağını savunur. O'na göre bu düşünceler, insanlığı ancak kötülüğe sevk eder. Maneviyattan yoksun olan özgürlük ve ihtiyaçların giderilmesi talepleri; insanları ancak kıskançlık, kibir ve ayrılmaya götürür. Zosima'nın öğretileri, Dostoyevski'nin insanlığa sunduğu evrensel düzeni simgeler. Dostoyevski'ye göre; Batının düzeni, evrensel uyumu gerçekleştirebilecek özden yoksundur.

G.Florovski “Dostoyevski'nin Dini temaları” (Religiozniye temy Dostoyevskogo) adlı çalışmasında Dostoyevski'nin Batı'ya olan yaklaşımına değinmiş ve yazarın Batı'ya dair düşüncelerini şöyle açıklamıştır:

“Dostoyevski Batı'yı sevmiştir. Ancak bu sevgi; yalnız batı düşünürlerinden çok şey öğrendiği, Batı'yı Rus ruhunun ikinci vatani olarak görmesi ya da tarihin Rusya ile Batı'yı kaçınılmaz bir şekilde karşı karşıya getirdiğinden değildir, Rus ya da Ortodoksluk sorununun çözümünün Batı sorununun dışında kalamayacağı içindir. Bu durum, Dostoyevski'ye göre tarihsel bir kaçınılmazlık değil Hıristiyanlık görevidir.”¹²¹

Güneş Ayas da “Dostoyevski'de Batı Sorunu- Rus Ruhü ve Evrensellik” adlı eserinde Dostoyevski'nin Batıya olan yaklaşımını şöyle açıklamıştır:

“Dostoyevski maddi çıkara ve sözleşmeye dayanan bir toplumun kendi içindeki birliği sağlayamayacağını düşünmektedir. Ona göre Batı sözleşmeye dayalı ilişkiler üzerine kurulduğu için toplumsal kargaşalarla sarsılmaktadır, mesele kâğıt üzerinde kalacak bir anayasa değil, herkesin birbirinden sorumlu olduğu, ahlaki temellere dayanan bir kardeşlik toplumunun kurulmasıdır.”¹²²

¹²⁰ Dostoyevski, **Bratya Karamazovi**, Tom I, s.350.

¹²¹ G.Florovski, “**Religiozniye temy Dostoyevskogo**” (Çevrimiçi)

<http://pravbeseda.ru/library/index.php?page=book&id=798>, Kasım 2011.

¹²² Ayas, **a.g.e.**, s.149.

Batı düzeninin yoksun olduğu evrensel öz ve bunun getirdiği yozlaşmanın, bozulmanın karşısında durabilecek tek güç ise, inanç özgürlüğü ile ulaşılmış bir tanrı ve İsa birliğidir. Bu birliğin temelinde, inançla ulaşılmış bir itaat, ruh özgürlüğü, tanrının insana verdiği manevi güç ve evrensel sevgi vardır. Bu birliği temsil edecek tek güç ise, Rus Ortodoksluğudur.

Sonuç olarak Dostoyevski *Büyük Engizisyoncu* hikâyesinde temelde Katolikliğin derin bir eleştirisini yapmakla beraber, insan yazgısına dair tüm sorunları tarihsel bir bakış açısı ile ele almıştır. Bu sorunlar; insan varlığıyla eş zamanlı olarak gelişen inanç, tanrının varlığı, özgürlük, iyilik ve kötülük gibi insanlığın tarih boyunca çözümlenmeye çalışıldığı sorunlardır. Ancak Dostoyevski'nin üstünlüğünü, eserlerinde işlediği temaların günümüzde hala tartışılan konular olması oluşturur. Dostoyevski; insanlığın geçmişini, içinde bulunduğu zamanı hem de geleceğini irdelemiştir eserlerinde. Çağımız yazarlardan A.Andreyev; Dostoyevski'nin çağımızda hala güncel olduğunu belirterek, *Büyük Engizisyoncu* efsanesini daha geniş bir tarihsel çerçevede değerlendirerek şöyle demiştir:

“Dostoyevski Büyük Engizisyoncu efsanesinde XX. yüzyıl, belki de XXI. yüzyıl Rusya'sının tüm tarihini öngörmüştür. Efsanedeki birçok durumu, özellikle özgürlüğü egemenliğe gönüllü olarak geri vermeyi, şimdi de doksanlı yıllarda kısacık özgürlüğün kan dökülmeden yeni egemenliğe verildiği “ekmeği zorla alan ve tekrar geri veren zaman olarak ” yeniden görüyoruz. Dostoyevski efsanesinde, iyilik ve kötülük savaşının özünü, ilkelerini kavramıştır.”¹²³

¹²³ Aleksandr Andreyev, “**Mesto “Legendiy o velikom inkvizitore” v hudojestvennom tselom “Bratyev Karamazovih”**,”(Çevrimiçi) http://samlib.ru/s/shok_a_w/chel.shtml, Kasım 2011.

SONUÇ

“F.M. Dostoyevski'nin Karamazov Kardeşler Adlı Eserinde Acı, Suç ve Din Olgusu” başlıklı çalışmamızda, Dostoyevski'nin sürgün sonrası dönemde kaleme aldığı tüm eserleri göz önünde tutularak, son eseri olan Karamazov Kardeşler'de yer alan acı, suç ve din olgularına olan yaklaşımı; eleştirmenlerin değerlendirmeleri, yazarın kendi yaşamı ve görüşleri değerlendirilerek açıklamak amaçlanmıştır.

Dostoyevski'nin sanatsal yaratıcılığı ve dünya görüşü, birey ve toplum sorunları çerçevesinde şekillenmiştir. Dostoyevski'nin bu sorunlara olan yaklaşımı iki ana döneme ayrılır. Dostoyevski yaratıcılığının ilk dönemlerinde, bu sorunları sosyal adaletsizlik çerçevesinde açıklamış ve bu dönem eserlerinde sosyal eşitsizliklerin ezdiği küçük insanların, yaşam karşısında tutunma çabalarını betimlemiştir. Sürgün yıllarından sonra ise, değişen dünya görüşü ile birlikte, Dostoyevski kahramanlarının çektiği acılar, sevinçler ve sıkıntılar başka bir boyut kazanmıştır. İlk dönem eserlerinde yer alan yoksulluğun karşısında kahramanlarının verdiği gurur savaşı, sürgünden sonra mistik ve metafizik özellikler kazanmıştır. Bu dönem eserlerinin ana konusunu, tanrının varlığı sorunu oluştururken, kahramanlar; inanan, inanmayan veya kuşkucu düşünürlere dönüşmüşlerdir.

Ancak Dostoyevski'nin eserlerinde işlenen birey ve toplum sorunları, her ne kadar yaratıcılığının farklı dönemlerinde iki farklı bakış açısıyla ele alınmış olsa da bu eserler, her zaman toplumsal sorunlara ışık tutmuş ve topluma yön veren bir yaklaşıma sahip olmuşlardır. Bu anlamda Dostoyevski, hem çağının tüm sorunlarını içinde barındıran, hem de bu sorunlara çözüm olarak sunduğu düşüncelerle, çağının ve günümüzün önde gelen yazarlarından biri olma özelliğini korumaktadır.

Bizim de çalışmamızda, ülkemizde en çok okunan Rus yazarları arasında yer alan Dostoyevski'nin Karamazov Kardeşler adlı eserinde acı, suç ve din olguları üzerinde durmamızın başlıca sebebi, bu olguların anlaşılmasının, Dostoyevski'nin yaşamı ve eserlerinin kavranmasında taşıdığı önem ve Dostoyevski'ye yöneltilen sanatsal eleştiriler karşısında onun yazarlığının yanı sıra, düşünür yanını değerlendirmektir.

Acı, suç ve din olguları, Dostoyevski'nin sürgün sonrası değişen dünya görüşü ile beraber, yazarın yaratıcılığının ve dünya görüşünün temelini oluşturmuştur. Bu olguların kavranmasının Dostoyevski'nin tüm yaşamı ve yaratıcılığının değerlendirilmesinde taşıdığı önem; bizi, onun tüm yaşamını ve eserlerini tarihsel ve toplumsal çerçeve içerisinde değerlendirmeye itmiştir.

Bu anlamda çalışmamızın ilk bölümünde, Dostoyevski'nin genel olarak tüm eserleri ve yaşamı incelenmiş, yazarın yaşamı ile yaratıcılığı arasındaki bağlara değinilerek, Dostoyevski'nin değişen dünya görüşünün eserlerine yansımaları değerlendirilmiştir. İkinci bölümde; tezimizin ana kaynağını oluşturan Karamazov Kardeşler adlı eserin tanıtılması amaçlanmıştır. Bu amaçla, eserin dil ve üslup özellikleri, kahraman özellikleri, konusu gibi önemli yapı taşları üzerinde durulmuştur. Dostoyevski'nin son eseri olan Karamazov Kardeşler, Dostoyevski'nin insanlığa bıraktığı mirasıdır ve yazarın tüm yaşamından ve yaratıcılığında izler taşır. Bu anlamda bu bölümde eserin oluşum sürecine etki eden olay ve kişiler tanıtılmış, eser Dostoyevski'nin tüm yaşamı ve eserleri göz önünde tutularak incelenmiştir.

Çalışmamızın son bölümünde ise; söz konusu eserde acı, suç ve din olgusu üzerinde durulmuştur. Bu olgular, Dostoyevski'nin sürgün sonrası dönemde kaleme aldığı eserlerinde karşımıza çıkar. Karamazov Kardeşler'de ise; bu olgular, eserin temelini oluşturur. Ancak bu olguların Dostoyevski'nin eserlerinde bu denli güçlü bir biçimde ve tekrar tekrar yer etmesi, yazarın birçok eleştiriye maruz kalmasına neden olmuştur.

Acı olgusu; Dostoyevski'yi zalim yaparken, suç olgusu; Dostoyevski'nin kendi bilinçaltı ile ilişkilendirilmiş ve onun içindeki suç eğilimleri açısından değerlendirilmiştir. Dostoyevski'yi sadece bir yazar olarak ele alan eleştirmenler ise bu olguların sonucu olarak doğan sanatsal eksiklikler yüzünden de Dostoyevski'yi eleştirmişlerdir.

Biz çalışmamızda, Dostoyevski'nin düşünür yönünü de ön plana çıkarmak istedik. Nitekim Dostoyevski, özellikle Karamazov Kardeşler adlı eserinde insanlığın gitmekte olduğu yolu ve bu yolun sonuçlarını göstermek istemiş ve onları kurtuluşa götürebilecek yeni bir yol önermiştir.

Dostoyevski'nin insanlığa sunduğu bu yola, önce acı çekerek girilir. Acı, gerçek arınmanın en doğru yoludur. Çünkü ancak acıyla arınan biri, gerçekten kötülüklerden uzaklaşabilir. Vicdanın yarattığı acıya ulaşamayan biri, yeryüzündeki en korkunç cezaya çarptırılrsa bile gerçekten arınamaz. Acıyla arınan birinin gideceği en güzel yol ise, tanrının yoludur.

Dostoyevski'nin Karamazov Kardeşler adlı eserinde işlenen suç olgusu da, yine tanrı olgusu ile ilgilidir. Ancak burada suç; tanrıdan uzaklaşmanın, tanrısız bir dünyanın sonucu olarak gösterilir. Suç, Dostoyevski'nin eserlerinde tanrıtanımazlığın doğal bir sonucu olarak yer alınır. Ancak söz konusu eserde suçun baba katilliğine dönüşmesi ve bir tür düşünce eylem ortaklığında gerçekleşmesi, ayrıca fiilen suçu işlememiş birinin mahkûm edilmesi oldukça şaşırtıcı gözükse de, aslında sadece tanrının varlığı ve yokluğu sorununa bağlıdır. Dostoyevski eserlerinde geniş yer tutan suç olgusunun Karamazov Kardeşler'de baba katilliğine dönüşmesi, Dostoyevski'nin ön gördüğü toplumsal gidişata verilen bir cevaptır. Baba katilliği, insanoğlunun işleyebileceği en büyük günahdır ve tanrısız bir dünyada suçun ulaşabileceği en son boyuttur.

Karamazov Kardeşler adlı eser çerçevesinde değerlendirilen son olgu olan din olgusu, eserin şüpheli ve rasyonalist kahramanı İvan'ın kafasında tasarladığı Büyük Engizisyoncu hikâyesi temel alınarak incelenmiştir. Din olgusu, eserde iki temel amaç üzerinden şekillenir: Bunlardan ilki; hikâyenin yaşlı kahramanı Büyük Engizisyoncu imgesinde Katolikliğin derin bir eleştirisidir. İkinci olarak ise; Dostoyevski'nin yaşlı Engizisyoncunun, monarşik Katolik düzeninin karşısına çıkardığı evrensel sevgi ve kardeşlik dinidir. Bu evrensel kardeşlik ve sevgi dini Ortodoksluktur. Ancak bu Ortodoksluğu temsil edecek ülke, Rusya olacak, insanlığın kurtuluşu Rus ulusunun önderliğinde gerçekleşecektir.

Sonuç olarak; Dostoyevski'nin dünya görüşü ve yaratıcılığı, XIX. yüzyıl Rus toplumsal ve siyasi yaşamına paralel bir gelişme göstermiştir. Dostoyevski'nin eserleri yaşadığı çağın tüm çelişkilerini içinde barındırır.

Yazar Karamazov Kardeşler adlı eserde de bir taşra kasabasında yaşayan soylu bir ailenin yazgısı üzerinden; toplumun tüm yaşamına, bozulan aile ilişkilerine, paranın

egemenliğine, vahşi tutkulara, insanlar arasındaki çirkin ilişkilere değinir. Dostoyevski'ye göre bu çirkin gidişatın en önemli sebebi, tanrıtanımazlığın yaygınlaşmasıdır. Tanrının olmadığı bir yerde; insanlar arasında sevginin, saygının ve birliğin olması imkânsızdır. Tanrı yoksa her şey mubahtır sorunu, insanları ancak barbarlığa, kan dökmeye ve doyumsuzluğa götürür. Bu nedenle Dostoyevski, insanlığa miras bıraktığı Karamazov Kardeşler adlı eserinde, üç ana olgu üzerinde durur. Bunlar acı, suç ve din olgusudur. Bu olgular, tanrıya ulaşmanın ya da tanrısız bir dünyanın nasıl olacağına ilişkin Dostoyevski'nin öngörüleridir.

Bu olgular, Dostoyevski'nin gerek yaşadığı çağda, gerekse günümüzde hala tartışılmakta ve farklı bakış açıları ile açıklanmaktadır. Ancak asıl sorun, bu olguların açıklanması sırasında, Dostoyevski'nin sadece bir yazar olarak değerlendirilmesidir. Nitekim Dostoyevski sadece bir yazar olarak değerlendirildiğinde, bu olgular onun sanatsal yaratıcılığına dair önemli tartışmaları beraberinde getirmektedir, oysa Dostoyevski, yazarlığının ötesinde, çağının tüm sorunlarına ışık tutan bir düşünürdür aynı zamanda. Bizde çalışmamızda Dostoyevski'nin düşünür yanını ön planda tutarak, Karamazov Kardeşler adlı eserinde yer alan acı, suç ve din olgusunu, yazarın insanlığa sunduğu evrensel bir çözüm olarak değerlendirmeyi amaçladık.

KAYNAKÇA

- Alkan, Türker: **“Duyumsal Yoksunluk, Çilecilik Ve Dinsel Deneyim”**, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Ankara, 1980, s. 187./ (çevrimiçi) <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/2881/>, Haziran 2011.
- Andreyev, Aleksandr: **Mesto “Legendiy o velikom inkvizitore” v hudujestvennom tselom “Bratya Karamazovi”** (Çevrimiçi), http://samlib.ru/s/shok_a_w/chel.shtml, Kasım 2011.
- Antonoviç, M. A.: **“Mistiko-asketiçeski roman”**, F.M.Dostoyevski v russkoy kritike, Moskva, İzdatelstvo Hudojestvennoy literaturı, 1956, s. 255-305.
- Armağan, Mustafa: **Petersburg’da Osmanlı İzleri**, İstanbul, Ufuk Kitap, 2003.
- Avseyenko, V. G .: **“Obşestvennaya psihologiya v romane”**, Biblioteka russkoy kritiki, Moskva, İzdatelstvo Olimp, 2002, s. 123-162.
- Ayas, Güneş: **Dostoyevski’de Batı Sorunu Rus Ruhu ve Evrensellik**, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2010.
- Bahtin, Mihail, M.: **Dostoyevski Poetikasının Sorunları**, Çev. Cem Soydemir, İstanbul, Metis Yayınları, 2004.
- Behramoğlu, Ataol: **Rus Edebiyatının Öğrettiği**, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, 2008.
- Behramoğlu, Ataol: **Rus Edebiyatı Yazıları (XIX. ve XX. Yüzyıllar)**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Fakültesi Yayınları, No:3427, 2001.

- Belinski, V. G.: **Pismo N.V.Gogolyu**, (Çevrimiçi), http://az.lib.ru/b/belinskij_w_g/text_0040.shtml, Kasım 2011.
- Berdıyayev, N. A.: **Dostoyevski**, Çev. Ender Gürol, İstanbul, Adam Yayıncılık, 1984.
- Berdıyayev, N. A.: **“Veliki inkvizitor”**, O velikom inkvizitore Dostoyevski i posleduyuşçie, Moskva, Maladaya Gvardiya,1991.
- Bonamour, Jean: **Rus Edebiyatı**, Ankara, Dost Kültür Kitaplığı:28, 2006.
- Bulgakov, S. N. : **“İvan Karamazov v romane Dostoyevskogo “Bratya Karamazovi” kak filosofski tip”** O velikom inkvizitore Dostoyevski i posleduyuşçie, Moskva, Molodaya Gvardiya,1991.
- Carr, E. H.: **Dostoyevski**, Çev. Ayhan Gerçeker, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.
- Cebecioğlu, Ethem: **Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü**, İstanbul, Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009.
- Cipriani, Roberto: **Din Sosyolojisi Tarih ve Teoriler**, Yay. Hazırlayan, Ali Coşkun, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2011.
- Çakmakçı, İ. Murat: **“Dostoyevski’nin “İsancıklar” Romanında Sıradan İnsan Figürü”**, Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı-5, 2008, s.126-137.
- Çizevski, Dmitri: **“Dostoyevski’de Gölge Teması”**, Çev. İnci Emiroğlu, Yeni Dergi, De Yayınevi, No:77, Şubat, 1971, s.93-105.
- Dementyeva, Y.: **“Legenda o velikom inkvizitore v romane “F.M.Dostoyevskogo Bratya Karamazovi”**, (Çevrimiçi), <http://rus-lit.com/raboti-uchaschichsya/legenda-o-velikom-inkvizitore-v-romane-f-m-dostoevskogo-bratya-karamazovi>, Kasım 2011.

- Dostoyevski, Andre: **F.M.Dostoyevski v vospominaniyah sovremennikov**, Tom Pervi, İzdatelstvo Hudojestvennaya Literatura, 1964, s.58.
- Dostoyevski, Andre: **Vospominaniya**, Sankt-Peterburg, Andreyev i Snovya, 1992.
- Dostoyevski, Anna: **Fyodor Dostoyevski**, Çev. M.Tahsin Yalım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2004.
- Dostoyevski, F. M., Dostoyevskaya, A. G.: **Perepiska**, Leningrad, İzdatelstvo Nauka, 1976.
- Dostoyevski, F. M.: **Bedniye iyudi, Belye noçi, Netoçka Nezvanova, Unijenniye i oskorblenniye**, Moskva, Hudojestvennaya Literatura, 1986.
- Dostoyevski, F. M.: **Bratya Karamazovi**, redaksiya L.P. Grossmana, Tom 1-2, Gosudarstvennoye İzdatelstvo, Moskva, 1935
- **Bir Yazarın Günlüğü**, Çev. Kayhan Yükseler, C.1-2, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2009.
- **Budala**, Çev. Mazlum Beyhan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.
- **Cinler**, Çev. Ergin Altay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.
- **Delikanlı**, Çev. Ergin Altay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.
- **Dostoyevski'nin Mektupları**, Çev. Zeyyad Özalpsan, İstanbul, Ararat Yayınevi, 1973.

-
- Ebedi Koca**, Çev. Nihal Yalaza Taluy, İstanbul, Varlık Yayınları, 2004.
-
- Karamazov Kardeşler**, Çev. Nihal Yalaza Taluy, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
-
- Kumarbaz**, Çev. Vecdi Güney, İstanbul, Sosyal Yayınları, 1999.
-
- Ölüler Evinden Anılar**, Çev. Özlem Koşar, İstanbul, Bordo-Siyah Yayınları, 2005.
-
- Polnoye sobraniye povestey i rasskazov v odnom tome**, Moskva, İzdatelstvo Alfa Kniga, 2010.
-
- Polnoye sobraniye soçineni v 30 tomah**, Nauka Leningradskoe otdeleniye, 1972.
-
- Puşkin Konuşması**, Çev. Tektaş Ağaoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.
-
- Stepançikovo Köyü ve Sakinleri**, Çev. Ergin Altay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.
-
- Suç Ve Ceza**, Çev. Mazlum Beyhan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
-
- Yaz İzlenimleri Üzerine Kış Notları**, Çev. Ergin Altay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.
-
- Yeraltından Notlar**, Çev. Mehmet Özgül, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.

- Düz, Orhan: **Dostoyevski Hayatı, Eserleri Üzerine Makaleler Ve Aforizmalar**, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2001.
- Florovski, G.: **“Religiozniye temiy Dostoyevskogo”**, (Çevrimiçi), <http://pravbeseda.ru/library/index.php?page=book&id=798>, Kasım 2011.
- Frank, S. L.: **“Legenda o velikom inkvizitore”**, O velikom inkvizitore Dostoyevski i posleduyuşçiyeye, Moskva, Maladaya Gvardiya,1991.
- Freud, Sigmund: **Sanat ve Sanatçılar Üzerine**, Çev. Kamuran Şipal, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- Gide, Andre: **Yaşamöyküleri Dostoyevski**, Çev. Bertan Onaran, İstanbul, Payel Yayınevi, 1998.
- Gorki, Maksim: **“O karamazovşine”**, F.M.Dostoyevski v russkoy kritike, Moskva, İsd. Hudojestvennoy literaturı, 1956, s.386-401.
- Gundina, O.: **“Vysshaya stupen stradaniya – sostradaniye”**, (Çevrimiçi) <http://www.ug.ru/archive/14450>,Kasım 2011.
- Grigoroviç, D. V.: **“İz literaturnih vospominanii”**, F.M.Dostoyevski v vospominaniyah sovremennikov, Tom I,Hudojestvennaya literatura,1964.
- Gürbilek, Nurdan: **Mağdurun Dili**, İstanbul, Metis Yayınları, 2008.
- Güzel, Uğur: **Asrın Sırrı Dostoyevski'nin “Büyük Engizisyoncu”su**, İstanbul, Truva Yayınları, 2007.
- Hafizoğlu, Leyla: **“Rus Edebiyat Eleştirisinde Dostoyevski”**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998.

- Hançerlioğlu, Orhan: **Düşünce Tarihi**, 5.basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1987.
- Hançerlioğlu, Orhan: **Felsefe Sözlüğü**, 2.basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1973.
- Howe, İrving: **“Dostoyevski: Kurtuluş Politikası”**, Çev. Melike Arduman, Yeni Dergi, De Yayınevi, No:83, Ağustos, 1971, s.74-92.
- İzraztsov, V. N.: **“Dostoyevski i sovremennost: problema sovesti”**, (Çevrimiçi), <http://www.spsl.nsc.ru/~m1-way/izr/sovst/izr3.htm>, Kasım 2011.
- Karaalioğlu, Seyit, Kemal: **Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü**, İstanbul, Yelken Basımevi, 1978.
- Karaca, Birsen: **Rus Edebiyatının Açılımları**, İstanbul, Kavis Yayıncılık, 2010.
- Kaşına, N. V.: **Estetika F.M.Dostoyevskogo**, Moskva, Vıyşşaya Şkola, 1989.
- Kaufmann, Walter: **Dostoyevski'den Sartre'a Varoluşçuluk**, Çev. Akşit Göktürk, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002.
- Krinitziyn, A. B.: **“Tvorçeski put”**, Russkaya literatura XIX-XX vekov, İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta, 2008.
- Krivolapov, V. N. : **“Ob odnom istoçnike” Bratyev Karamazovih**, (Çevrimiçi) http://az.lib.ru/d/dostoewskij_f_m/text_0710.shtml, 5 Nisan 2009.
- Kuleşov, V. İ.: **İstoriya russkoy literaturı XIX veka**, Moskva, Vıyşşaya Şkola, 1983.

- Kurat, Akdes, Nimet: **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.
- Lahtina, M. V.: **Ya poznayu mir. Russkaya literatura**, Moskva, İzdatelstvo Artel, 2004.
- Linkov, V. Y.: **İstoriya rosskoy literaturı XIX veka v ideyah**, Moskva, İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta, 2008.
- Lomunov, K. N. vd.: **Razvitiye realizma v russkoy literature**, Moskva, İzdatelstvo Nauka, 1973.
- Lopatin, V. V., Lopatina, L. E.: **Tolkovi slovar sovremennogo russkogo yazıka**, Moskva, Eksmo, 2009.
- Lunaçarski, Anatoli, Vasilyeviç: **Sanat Ve Edebiyat Üzerine**, Çev. Kevser Kavala, İstanbul, Adam Yayıncılık, 1982.
- Meriç, Cemil: **Mağaradakiler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.
- Mihaylovski, H. K.: **“Jestoki talant”**, F.M.Dostoyevski v russkoy kritike, Moskva, Hudojestvennoy Literaturı, 1956, s.306-385.
- Moran, Berna: **Edebiyat Kuramları Ve Eleştiri**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.
- Nikitin, V. A.: **“Dostoyevski: Pravoslaviye i russkaya ideya”**, (Çevrimiçi) <http://ecsocman.hse.ru/data/498/826/1219/19-Nikitin.pdf>, Kasım 2011.
- Olçay, Türkan: **Rus Edebiyatında Doğalcı Okul**, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2003.

- Olcaý, Türkan: **“F.M. Dostoyevski'nin İnsancıklar'ı: Küçük İnsan İmgesine Yeni Bir Yaklaşım”**, Bilge Yayın Tanıtım Tahlil Eleştiri Dergisi, Sayı 41, 2004, s.83-90.
- Orlov, A. S. vd.: **İstoriya Rossii**, Moskva, Prospekt, 2008.
- Osipov, A. İ.: **“F.M.Dostoyevski i hristianstvo”**, (Çevrimiçi) <http://www.zavet.ru/smv/zh/002dost.htm>, Kasım 2011.
- Özkaya, Tüten: **Rus Edebiyatı Üzerine Yazılar**, Ankara, 1977.
- Pereverzev, V. F.: **U istokov russkogo realizma**, Moskva, Sovremennik, 1989.
- Petrov, S. M.: **İstoriya russkoy literaturı XIX veka**, Moskva, Prosveşeniye, 1978.
- Pospelov, Gennadiy: **Edebiyat Bilimi**, Çev. Yılmaz Onay, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, 2005.
- Püsküllüoğlu, Ali: **Edebiyat Sözlüğü**, İstanbul, Can Yayınları, 2008.
- Solovyov, V. S.: **“İz reşey v namyat Dostoevskogo”**, O velikom inkvizitore Dostoyevski i posleduyuşçie, Moskva, Maladaya Gvardiya, 1991.
- Söylemezoğlu, Galip, Kemal: **Rusya Tarihi**, İstanbul, Kanaat Kitabevi, t.y.
- Süer, Ö. Aydın: **XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatı Üzerine Yazılar**, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, 2006.
- Tanju, İzzet: **Dostoyevski**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2007.

- Terras, Victor: **Dostoyevski'yi Okumak**, Çev. Zeynep Alpar, İstanbul, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2010.
- Tkaçev, P. N.: **“Noviye tipı zabitiñ lyudey”**, (Çevrimiçi), http://az.lib.ru/t/tkachew_p_n/text_0120.shtml, 4 Ocak 2010.
- Troyat, Henri: **Dostoyevski**, Çev. Leyla Gürsel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.
- Trutovski, K. A.: **F.M. Dostoyevski v vospominaniyah sovremennikov**, Tom Pervi, İzdatelstvo Hudojestvennaya Literatura, 1964.
- Tugan-Baranovski, M. İ.: **“Tri velikih etiçeskih problemı, nrastvennoye miro vozzreniye Dostoyevskogo”**, (Çevrimiçi), http://az.lib.ru/t/tuganbaranowskij_m_i/text_1908_tri_eticheskih_problemy.shtml, Kasım 2011.
- Vernadsky, George: **Rusya Tarihi**, Çev. Doğukan Mızrak, Egemen Ç.Mızrak, İstanbul, Selenge Yayınları, 2009.
- Yakuşin, N. İ.: **F.M.Dostoyevski v jizni i tvorçestve**, Moskva, Russkoye Slovo, 2006.
- Walicki, Andrzej: **Rus Düşünce Tarihi Aydınlanmadan Marksizme**, Çev. Alâeddin Şenel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.
- Weber, M.: **Sosyoloji Yazıları**, Çev. Taha Parla, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- Zastenker, N. E.: **“Znaçeniye slova ütopiçeski sotsializm v bolşoy sovetsoy entsiklopedi”** (Çevrimiçi), <http://bse.sci-lib.com/article114836.html>, Kasım 2010.

Zweig, Stefan:

Üç Büyük Usta, Çev. Nafer Ermiş, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2004.

“Legenda o velikom inkvizitore”, (Çevrimiçi)

http://russidea.rchgi.spb.ru/ideasinrussia/religideas/index.php?ELEMENT_ID=3117, Kasım 2011.

“İdeinnoye znaçeniye legendiy o velikom inkvizitore (roman F.M.Dostoyevskogo Bratya Karamazovi)”, (Çevrimiçi) , <http://www.dostoevskiy.net.ru/lib/op/author/46>, Kasım 2011.

“Frantsuzski ütöpiçeski sotsializm,kritika burjuaznogo stroya S.Simona”, (Çevrimiçi),

<http://tumbatu.ru/frantsuzskiy-utopicheskiy-sotsializm-k/>, Ocak 2010.

“Religiozniye motiviy v romane F.M.Dostoyevskogo Bratya Karamazovi” (Çevrimiçi),

http://shpors.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=724:-----q-q&catid=10, Kasım 2011.

“İnkvizitsiya” (Çevrimiçi),

<http://bibliotekar.ru/inkvizicia/index.htm>, Şubat 2010.

“Pismo Dostoyevskogo k bratu”,381, (Çevrimiçi),

<http://www.rvb.ru/dostoevski/01text/vol15/01text/381.htm>,

<http://www.rvb.ru/dostoevski/01text/vol15/01text/367.htm>,

Kasım 2011.

“Vozniknoveniye inkvizitsiya”, (Çevrimiçi),

http://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/religiya/INKVIZITSIYA.html,Şubat 2010.